

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

NOLLALLA JAETTUA

Korpustutkimus nollasubjekttilauseista
suomenkielisessä arkikeskustelussa

Mikael Varjo

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

NOLLALLA JAETTUA

Korpustutkimus nollasubjekttilauseista
suomenkielisessä arkikeskustelussa

Mikael Varjo

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Tohtoriohjelma Utuling

Työn ohjaajat

Marja-Liisa Helasvuo
Turun yliopisto

Ilmari Ivaska
Turun yliopisto

Tarkastajat

Liina Lindström
Tarton yliopisto

Kaius Sinnemäki
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Liina Lindström
Tarton yliopisto

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-9166-2 (Painettu)
ISBN 978-951-29-9167-9 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2023

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

MIKAEL VARJO: Nollalla jaettua. Korpustutkimus nollasubjekttilauseista suomenkielisessä arkikeskustelussa

Väitöskirja, 85 s., 134 liitesivua

Tohtoriohjelma Utuling

Maaliskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Nollapersoonaksi kutsutaan suomen kielessä avointa persoonailmausta, jolla voidaan viitata sekä puhujaan että puhuteltavaan. Sanottu voidaan myös yleistää koskemaan ketä tahansa ihmistä. Nollapersoonaa on puhuja- ja kuulijaviitteisyytensä takia verrattavissa persoonapronomineihin, ja sitä onkin (yksipersoonaisen) passiivin ohella pidetty keskeisenä osana suomen kielen persoonajärjestelmää. Nollapersoonan määrittely on kuitenkin haastavaa, koska siltä puuttuu spesifi morfologinen tunnus ja sitä koskevat erilaiset roolisemantiikkaan ja (syntaktisiin) käyttökonteksteihin liittyvät rajoitukset. Nollapersoonaa on mahdollinen lauseasemissa, joissa tyypillisesti esiintyisi ihmistarkoitteinen substantiivilauseke, mutta selvimmillään se on nollasubjekttilauseissa, jolloin lauseen subjekti on ilmipanematon ja verbi yksikön 3. persoonassa.

Nollapersoonaa on tutkittu monista näkökulmista, mutta menetelmällisesti tutkimus on kvalitatiivisesti painottunutta. Väitöskirjan tarkoituksena onkin paikata kvantitatiivisen tutkimuksen puutteen jättämää metodologista ja empiiristä aukkoa nollapersoonatutkimuksessa. Tutkimuksessa tarkastellaan monimenetelmällisesti eli kvantitatiivista korpuslingvivististä ja kvalitatiivista vuorovaikutuslingvivististä tutkimusotetta yhdistelemällä Arkisyn-tietokannan arkikeskusteluaineiston nollasubjekttilauseiden ominaispiirteitä, variaatiota, käyttöyhteyksiä ja tehtäviä vuorovaikutuksessa. Tutkimus perustuu käyttöperusteiseen kielikäsitteeseen, jonka mukaan kielijärjestelmää ei voida tarkastella kielenkäytöstä irrallisena, vaan kieli syntyy ja kehittyy luonnollisessa kielenkäytössä: esimerkiksi käytön taajuus erottelee kielen yksiköitä, ja kielen yksiköiden toistuminen vaikuttaa kielijärjestelmään ja tätä kautta myös kielioppiin.

Tilastollisen analyysin tulokset vahvistavat monien aiempien tutkimusten laadullisten havaintojen merkittävyyden. Samalla tulokset paljastavat, että nollapersoonaan tyypillisesti liitetyt ominaisuudet erottavat nollasubjekttilauseiden alaryhmiä toisistaan. Nollasubjekttilauseet eivät ole homogeeninen ryhmä, vaan ne muodostavat karkeasti jaoteltuna kolme funktionaalista ryhmää. Näissä funktionaalisisissa ryhmissä yhteen kietoutuvat nollan kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet, tehtävät vuorovaikutuksessa ja jossain määrin myös viittausala. Esimerkiksi nollapersoonalauseissa yleiset modaaliverbit esiintyvät tavallisesti sellaisissa nollasubjekttilauseissa, joissa on lauseenalkuinen kieltoverbi, jotka muodostavat vuoron

yksinään, ovat viittausalaltaan yleistäviä ja joita käytetään jonkin edellä mainitun kommentointiin.

Nollapersoonan kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet ovat tutkimuksen perusteella vahvasti kytköksissä nollasubjekttilauseiden tehtäviin vuorovaikutustilanteissa. Toisaalta nollasubjektin tehtävät myös vaihtelevat keskustelupuheessa sen mukaan, esiintyykö sekvenssissä nollan lisäksi muita avoimia persoonailmauksia. Tyypillisesti nollasubjekttilauseet rakentavat kuitenkin tavalla tai toisella puhetilanteen osallistujien välisiä sosiaalisia suhteita ja osallisuutta tarjoamalla resurssin, jonka kautta kaikkien läsnäolijoiden on mahdollista samastua puheena olevaan asiointilaan ja jakaa omia kokemuksiaan. Jaettuuden resurssina nolla toimii myös (yhteisen) suunnittelun konteksteissa. Tämä on tulosten perusteella tyypillistä myös nollasubjektillisille nesessiivirakenteille, jotka ovat muutoin heikosti velvoitavia. Yleistävä nolla on puolestaan esimerkiksi silloin, kun puhuja ilmaisee asennoitumistaan puheenaiheeseen tai ottaa kantaa johonkin puhetilanteessa esiteltyyn asiointilaan. Tällöin on syytä erottaa puhujan omiin kokemuksiin perustuvat arvioinnit ja kuvaukset yleistyksistä, jotka eivät perustu empiriaan.

Tutkimus tuo uutta tietoa nollapersoonasta ilmiönä, sen heterogeenisuudesta ja käyttöyhteyksistä arkikeskustelupuheessa. Samalla tutkimus vahvistaa aiemman, laadullisen nollapersoonatutkimuksen havaintoja ja antaa käsityksen niiden yleisyydestä. Näin tehdessään tutkimus myös osoittaa monimenetelmäisyyden hyödyt vuorovaikutuksen tutkimukselle. Tuloksia voidaan hyödyntää avoimia persoonailmauksia tutkittaessa niin kielensisäisesti kuin kieltenvälisesti. Samalla tulokset antavat uutta tietoa esimerkiksi opetuksen tarpeisiin. Nollapersoonaa on suomen kielelle ominainen avoin persoonailmaus, jonka moninaisuuden omaksumiseksi puhutulle kielelle altistuminen on kielen oppimisen ja oppijankielen kehityksen näkökulmasta tärkeää.

ASIASANAT: arkikeskustelu, korpuslingvistiikka, käyttöperustainen kielioppi, nollapersoonaa, nollasubjekti, persoonaviittaukset, suomen kieli, vuorovaikutuslingvistiikka

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of Languages and Translation Studies

Finnish and Finno-Ugric Languages

MIKAEL VARJO: Nollalla jaettua: A corpus study of zero-subject

constructions in Finnish everyday conversation

Doctoral Dissertation, 85 pp., 134 pp. appendices

Doctoral Programme Utuling

March 2023

ABSTRACT

In Finnish, the term zero person is used to denote an open personal construction that may refer to both speaker and recipient or also people in general. Because of its ability to refer to speaker and recipient, zero person bears resemblance to personal pronouns and it has been regarded as an integral part of the Finnish personal system in addition to the (unipersonal) passive. However, defining zero person is challenging because it lacks a specific morphological form and is subject to various restrictions regarding role semantics and (syntactic) contexts of use. Zero person is possible in contexts where there would typically be a noun phrase with a human referent, but in its most apparent form it takes the subject position, which means there is no overt subject NP in the zero-person construction and the verb is in the singular 3rd person.

Zero person has been examined from multiple different perspectives, yet methodologically the research has been qualitatively oriented. The purpose of this dissertation is to fill the methodological and empirical gap caused by the lack of quantitative viewpoint on the zero person. In this study, the zero-person constructions extracted from the Arkisyn database of conversational Finnish are examined multi-methodically by combining both quantitative and qualitative approaches in order to produce a comprehensive overall picture of their variation, characteristics, usage and functions in interaction. Theoretically, the study assumes the standpoint of usage-based grammar in that the language system cannot be observed separate from actual language use, for the grammatical patterns, linguistic forms and meaning all emerge in the interaction as the language is used: for example, the frequency of occurrence distinguishes the language units, and the repetition of the units and structures of language affects the language system and gradually also the grammar.

The results of the statistical analysis validate the qualitative findings from previous studies. What is more, the characteristics typically connected to zero person also distinguish the sub-categories of zero-subject constructions. Based on the analysis, the zero-subject constructions are far from a homogeneous group. Quite the contrary, they can be divided into three functional groups. These groups are based on the semantico-grammatical characteristics, interactional tasks and to some extent also to the referent of the zero person. For example, modal verbs which have been considered to be typical of zero-person constructions, tend to appear in zero-subject

constructions that form a turn by themselves, are generic by their reference and are used to comment on something that has been previously said in the conversation.

Based on the study, the semantico-grammatical characteristics of the zero-subject constructions are strongly linked to the tasks the constructions have in interaction. On the other hand, the tasks of the zero-subject constructions also vary, depending on whether the sequence contains other open personal constructions. Typically, the zero-subject constructions function to build social relations and involvement between the participants in the speech situation by providing a resource that enables all those present to relate to what has been said and to share their own experiences. This sense of sharedness is also present when the zero-subject constructions are used in contexts of (joint) planning. As the results show, this is also typical of necessary zero-subject constructions which otherwise are seldomly oriented towards the necessity or obligation itself. Moreover, the generalizing use of zero-subject constructions occurs, for example, when the speaker expresses their stance towards something that is under discussion. In this case, it is important to distinguish between assessments and evaluations that are based on the speaker's own experience and the generalisations which are not based on any empirical experience.

The study provides new information about the zero person as a phenomenon, its heterogeneity and contexts of use in everyday conversation. At the same time, the study validates the findings of the previous, qualitatively oriented zero person research and sheds light on their prevalence. In doing so, the study shows the benefits of mixed methods approach in the research of spoken interaction. The results contribute to the research of open personal constructions, and they can also be applied to, for instance, (L2) teaching of Finnish. Zero person is an open personal construction characteristic of the Finnish language, that requires exposure to spoken language to acquire the full breadth of its diversity, especially from the point of view of language acquisition.

KEYWORDS: corpus linguistics, everyday conversation, Finnish, interactional linguistics, person reference, usage-based grammar, zero person, zero subject

Kiitokset

Vuosikymmenessä ehtii tapahtua kaikenlaista ja ei paljoakaan. Tämän väitöstutkimuksen juuret ulottuvat lähes vuosikymmenen taa aikaan, jolloin tuoreena opettajana ihmettelin suomen kieliopin kiemuroita. Samoja kiemuroita ihmettelen yhä tänä päivänä, vaikka tietämystäkin on matkan varrella jonkin verran karttunut. Ensimmäisenä haluankin kiittää ohjaajaani Marja-Liisa Helasvuota, joka on tukenut tutkijaidentiteettiäni jo pitkälti toista vuosikymmentä, aina kandiseminaarista ja kuolemaan liittyvistä kiertoilmauksista alkaen. Aiheet ja menetelmät ovat noista ajoista muuttuneet, mutta Marja-Liisan kyky pureutua kysymyksillään ja huomioillaan kaikkein oleellisimpaan ei. Olen ollut onnekas saadessani työskennellä Arkisynin parissa vuodesta 2015 alkaen. Nämä vuodet ovat opettaneet minulle enemmän kuin olisin ikinä voinut kuvitella, ja Marja-Liisa on tukenut kehitystäni antamalla vastuuta korpustyön eri osa-alueilla sitä mukaa kuin taitoni ovat karttuneet. Väitöskirjatyö on pitkä prosessi ja sen varrelle mahtuu monenlaisia tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä ja huolia. Kukaan meistä ei tiedä, mitä huomina tuo tullessaan, mutta Marja-Liisalla on aina ollut aikaa kuunnella, ja jokainen ohjaustapaamisemme on vakuuttanut minut siitä, että huomiseen kannattaa uskoa.

Monumentaalisesti kiitoksen ansaitsee myös toinen ohjaajani Ilmari Ivaska, jota ilman tämä väitöskirja näyttäisi hyvin toisenlaiselta. Tutustuin Ilmariin ensi kerran kymmenen vuotta sitten, minkä jälkeen olemme ehtineet käydä monenlaisia keskusteluja niin columbuslaisessa viskibaarissa, romagnalaisessa panimobaarissa kuin joensuulaisessa karaokebaarissakin. Ilmarilta olen saanut oppia S2-opetuksesta ja -tutkimuksesta opettajan urani alkumetreiltä alkaen. Väitöskirjatyöni toiseksi ohjaajaksi Ilmari tuli vuonna 2017 aikaan, jolloin olin menettämässä uskoni tilastollisten taitojeni suhteen, mutta Ilmarin ansiosta kaukokehityksen vyöhyke muuttui lähikehityksen vyöhykkeeksi. Haluan kiittää Ilmariä myös yleisesti kaikesta ystäväyydestä, yhteistyöstä ja avunannosta – unohtamatta tiukimpien kvantitetkien 24/7-sähköpostitukea ja Bertinoron korkean paikan leiriä. Kiitokset myös Lauralle vertaistuesta, majapaikasta ja vieraanvaraisuudesta!

Lämpimät kiitokset ansaitsee myös epävirallinen kolmas ohjaajani Hanna Jokela, jonka vastuulla ovat olleet muun muassa S2-opetukseen ja nollapersoonaan liittyvät pohdinnat sekä yleiset ammatillisuuteen, elämään ja itsetutkiskeluun

liittyvät kysymykset. Kiitos kahvihetkistä, kävelyistä ja siitä, että olen saanut olla mukana hankkeissa ja projekteissa, jotka ovat avanneet silmäni asioiden laajemmalle yhteiskunnalliselle viitekehykselle. Kiitos myös introvertin elämänpiirin laajentamisesta, yhteisprojekteista, tienviittana ja esimerkkinä toimimisesta sekä tuesta ja ystävydestä. Lista on aivan liian pitkä tässä eriteltäväksi!

Esitarkastajiani Liina Lindströmiä ja Kaius Sinnemäkeä haluan kiittää tarkkasilmäisestä, rakentavasta ja kannustavasta palautteesta. Väitöskirjatyö ei ole ohi ennen kuin se on ohi, ja kommenttien ansiosta monet asiat ovat vielä työn viime metreillä jäsentyneet sekä omassa päässäni että väitöskirjan sivuilla selkeämmiksi, monipuolisemmiksi ja täsmällisemmiksi kokonaisuuksiksi. Lyhyessä ajassa olen oppinut teiltä paljon. Haluan kiittää myös kaikkia väitöskirjatyön varrelle osuneita nimettömiä arvioijia, jotka ovat omalta osaltaan auttaneet kehittämään artikkeleja ja avartamaan ajattelua. Tekemistäni ratkaisuksista ja tutkimukseni puutteista vastaan tietysti itse.

Osana Arkisyn-hanketta olen päässyt nauttimaan monilta osin valmiista tutkimusinfrastruktuurista ja toisaalta opettelemaan korpuksen rakentamista eri näkökulmista. Erityiset kiitokset tässä yhteydessä ansaitsee Nobufumi Inaba, josta Hämeenkadulla vietettyjen vuosien aikana tuli läheinen – ja spatiaalisesti lähin – työtoverini. Kiitos, Nobu, että otit tällaisen korpusummikon avosylin vastaan ja perehdytit hakuliittymien ja XML:n maailmaan. Kiitos myös monista urheiluaiheisista keskusteluista ja työnjälkeisistä, jotka ovat tarjonneet tervetulleen hengähdystauon tutkimustyön keskelle. Suuret kiitokset myös Karitalle tutkimusyhteistyöstä, perspektiivini laajentamisesta ja jaetusta stressivastuusta kahden tämän väitöskirjan osatutkimuksen osalta. Kiitokset ansaitsee myös koko Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaine, joka on tarjonnut minulle akateemisen kodin jo yli 15 vuoden ajan – ensin opiskelijana, sitten tutkijana ja opettajana. Tämän väitöstyön sivuille mahtuu myös lukematon määrä muita risteäviä polkuja, joita en kaikkia tässä pysty mainitsemaan. Toivoakseni kulkijat tunnistavat tästä kuvauksesta itsensä.

Elämässä voi aina jossitella, mutta olisin tuskin tässä tänään ilman lukuvuoden kestänyttä vierailuani Kaliforniaan. UC Berkeleyyn inspiroiva ilmapiiri, Lakoffin luennot ja letkeä elämänmeno saivat minut ehkä uskomaan, että minustakin olisi tutkijaksi. Ehkä liika aurinko oli pehmittänyt pääni. Tuo vuosi opetti minulle paljon haaveista ja unelmista – niin amerikkalaisista kuin suomalaisistakin – mutta myös realiteeteista, prioriteeteista ja siitä, miten aina ei tarvitse lähteä matkustaakseen paikasta toiseen. Vuosi olisi kuitenkin ollut hyvin erilainen ilman Sirpa Tuomaista ja Lotta Weckströmiä, jotka sosiaalistivat minua parhaansa mukaan ja saivat minut aina tuntemaan oloni kotoisaksi tuhansien kilometrien päässä kotoa. Kiitos, Sirpa, että otit minut osaksi suurta ja uskomatonta perhettäsi ja näytit, millaista amerikansuomalainen yhteisöllisyys ja vieraanvaraisuus parhaimmillaan on! Niin

ikään olen suuressa kiitollisuudenvelassa Beccalle, joka liitti minut, juron suomalaisen TA:n, saumattomasti ystäväpiiriinsä ja näytti minulle, miten miljöö voi muuttua, kun sen saa jakaa jonkun kanssa. Beccalle kiitos myös etätuesta tämän väitösprojektin aikana ja amerikanenglannin idiomisanakirjana toimimisesta!

Väitöskirjatyön ohella olen pyrkinyt säilyttämään kontaktini opetusmaailmaan. OPH:n Suomen kielen ja kulttuurin kesäkurssit tarjosivat kuutena kesänä virikkeitä sekä ammatillisessa että sosiaalisessa mielessä, siitä suuri kiitos kaikille asianosaisille! Kesäkurssit avasivat myös oven ulkomaisten yliopistojen Suomen kielen ja kulttuurin opettajien opintopäiville, joilla olen useana kesänä saanut nauttia ajatuksia herättävistä esityksistä ja hyvästä seurasta. Tässä yhteydessä haluan kiittää erityisesti Yrjö Laurantoa, jonka tosin sain kunnian tavata jo ensimmäisen väitöstyötäni käsittelevän konferenssiesitelmän yhteydessä Tartossa tammikuussa 2016. Yrjö on esimerkillään näyttänyt, mitä kieliopin tutkimisen ja S2-opetuksen yhdistäminen parhaimmillaan on. Jag vill också tacka Åbo Akademis Språkcentret för att jag fick undervisa där för så många år. Tack, Malin, för att du alltid hade tid att prata och bjöd på både kaffe och sällskap! Du har lärt mig en hel del om språkundervisning – och Svenskfinland!

Suomen Kulttuurirahastoa minun on kiittäminen tämän väitöskirjatyön taloudellisesta mahdollistamisesta. Sain ensimmäisen apurahani SKR:n Varsinais-Suomen rahastolta heti alkumetreillä vuonna 2016 ja tämän jälkeen vielä kaksi apurahavuotta SKR:n keskusrahastolta. Ilman apurahojen mahdollistamaa täysipäiväistä paneutumista väitöskirjatyöhön ei työ olisi vielä likimainkaan valmis.

Minulla ei ole koskaan ollut suurta perhettä, mutta laatu on aina korvannut määrän. Perhettä ovat täydentäneet myös läheiset ystäväni, jotka ovat olleet osa elämäni jo lähes 30 vuoden ajan. Työtä ja iloa, työn iloa teille kaikille! Kiitos myös Club Saarelle vuosien myötäelämisestä ja pääsystä Villa Saaren tutkijaresidenssiin! Äitiäni en voi kyllin kiittää niistä lähtökohdista, jotka olen saanut. Olen ollut onnekas, koska lapsesta asti kykyihini on uskottu, minua on kannustettu, eikä tekemiäni valintoja ole koskaan kyseenalaistettu. Äidiltäni olen perinyt myös laitilalaisen periksiantamattomuuden ja itsepäisyyden, joita ilman tämä väitöskirja ei olisi koskaan valmistunut. Kiitos myös isovanhemmilleni. Viimeinen kiitos kuuluu luonnollisesti puolisololleni Emmille, joka on kaikki nämä vuodet kunniakkaasti kestänyt periksiantamattomuuttani ja itsepäisyyttäni. Kiitos, että olet tukenut jokaista askeltani, rauhoittanut mieltäni, lievittänyt neuroosejani ja jaksanut kerta toisensa jälkeen muistuttaa vapaa-ajan ja levon tärkeydestä. Tätä väitöskirjaa ei olisi ilman sinua. Kiitos myös Kelpostä, joka on koko olemassaolonsa ajan yrittänyt pitää kynsin hampain huolen siitä, että väitöskirja ei tulisi valmiiksi vielä tänäänkään.

perillä tammikuun 31. päivänä 2023
Mikael Varjo

Sisällys

Kiitokset	7
Osajulkaisuluettelo.....	13
1 Johdanto	15
1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	15
1.2 Tutkimuskysymykset	19
1.3 Väitöskirjan rakenne ja osatutkimusten kuvaus	21
2 Tutkimuksen teoreettinen tausta.....	24
2.1 Käyttöpohjainen käsitys kielestä.....	24
2.2 Vuorovaikutuslingvistiikka	26
2.3 Korpukset ja korpustutkimus	28
3 Nollapersoonan taustaa	31
3.1 Nollapersoonaa avoimena persoonailmauksena	31
3.2 Nollapersoonan määrittelyn ja tutkimuksen historiaa	33
3.3 Nollapersoonaa suomen persoonajärjestelmän osana	34
4 Aineisto ja menetelmät.....	37
4.1 Arkisyn-korpus ja sen hyödyntäminen	37
4.2 Aineiston analyysimenetelmät	41
5 Tulokset: Nollasubjektilauseet arkikeskustelussa	44
5.1 Nollasta on moneksi: Nollan kieliopilliset, semanttiset ja pragmaattiset ominaispiirteet	44
5.2 Suurempi kuin nolla: Nollan viittausala ja käyttö vuorovaikutuksessa.....	50
5.3 Avoin vai ankkuroitu: Referentiaalisesti avoimet ja spesifit nesessiivirakenteet vuorovaikutuksessa.....	58
6 Yhteenveto ja päätelmät.....	64
6.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja merkitys	64
6.2 Tutkimuksen menetelmien ja tulosten arviointia	70
6.3 Lopuksi	74
Lähteet.....	77

Liitteet.....	84
Alkuperäisjulkaisut.....	87

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.	Arkisyn-aineiston keskustelut.....	39
Taulukko 2.	Osatutkimuksessa <i>Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet</i> käytetyt kiinteät muuttujat.	45
Taulukko 3.	Osatutkimuksessa <i>Sisäinen ryhmittely</i> käytetyt muuttujat.	48
Taulukko 4.	Nollasubjektilauseiden funktionaaliset ryhmät. Plusmerkki kuvaa piirteen positiivista ja miinusmerkki negatiivista tendenssiä.	49
Taulukko 5.	Kieliopillis-semanttiset ja vuorovaikutuksen jäsentymiseen liittyvät erot <i>pitää</i> -finitiiverbin sisältävissä nesessiivirakenteissa.....	59

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin.

- I Varjo, Mikael & Suomalainen, Karita 2018: From zero to ‘you’ and back: A mixed methods study comparing the use of two open personal constructions in Finnish. *Nordic Journal of Linguistics* 41(3), 333–366.¹ (Tekstissä *Kieliopilliset-semanticet ominaispiirteet.*)
- II Varjo, Mikael 2019: It takes all kinds to make a zero: Employing multiple correspondence analysis to categorize an open personal construction in conversational Finnish. *Corpus Linguistics Research* 5, 55–87. (Tekstissä *Sisäinen ryhmittely.*)
- III Suomalainen, Karita & Varjo, Mikael 2020: When personal is interpersonal. Organizing interaction with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversation. *Journal of Pragmatics* 168, 98–118.² (Tekstissä *Vuorovaikutuskontekstit.*)

¹ Artikkelit on tehty tasavertaisena yhteistyönä kirjoittajien välillä, mutta molemmilla kirjoittajilla on ollut omat vastualueensa tutkimuksessa: Varjon osuuteen on kuulunut aineiston nollapersoonalauseiden kerääminen ja laadullinen analyysi sekä tutkimuksessa käytettyjen määrällisten menetelmien kuvaaminen, tilastollisen mallin valinta, tilastollisen analyysin toteutus ja tämän analyysin tulosten esittäminen artikkelissa. Suomalaisen osuuteen on kuulunut aineiston avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden kerääminen ja laadullinen analyysi, laadullisten menetelmien kuvaaminen sekä yksikön 2. persoonan ja nollapersoonalauseiden analyysi vuorovaikutuksellisen kontekstin näkökulmasta.

² Artikkelit on tehty kirjoittajien tasavertaisena yhteistyönä, mutta molemmilla kirjoittajilla on ollut omat vastualueensa tutkimuksessa: Suomalaisen vastuulla on ollut yksinään esiintyvien avoimen yksikön 2. persoonan ilmausten vuorovaikutuksellinen analyysi sekä yksikön 2. persoonan ja nollapersoonan yhteisesiintymäkimppujen keskusteluanalyttinen tarkastelu ja sen pohjalta tehty analyysi. Varjo on puolestaan ollut vastuussa keskustelujen etenemistä ja avoimien ilmausten ajoittumista tarkastelevasta analyysistä, tilastollisten huomioiden esittämisestä ja yksinään esiintyvien nollapersoonailmausten vuorovaikutuksellisesta analyysistä.

- IV Varjo, Mikael 2022: Greater than zero? A study of referentially specific and open necessity constructions in Finnish everyday conversation. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 13(2), 5–46. (Tekstissä *Nesessiivirakenteet.*)

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Suomen kielen persoonajärjestelmä on siitä mielenkiintoinen, että puhuja voi käyttää kaikkia kolmea yksikön persoonamuotoa viitatessaan itseensä. Toisaalta kaikkia yksikön persoonamuotoja voidaan myös käyttää luomaan avoin viittaus, jolloin viittausala ei rajaudu konventionaalistuneisiin osallistujarooleihin eli puhujaan (1. persoona), puhuteltavaan (2. persoona) ja muuhun (3. persoona), vaan on näitä laajempi. Pronominit, suomen kielessä myös verbien persoonapäätteet, ovat toisin sanoen referentiaalisia indeksejä (esim. Silverstein 1976: 20) tai *muuntujia* (engl. *shifter*, Jakobson 1984: 42–44; Silverstein 1976: 24), joilla on konventionaalinen merkityksensä ja joilla voidaan viitata selvärajaisesti puhetilanteen osallistujiin, mutta samalla konventionaaliset merkitykset täydentyvät ja muuntuvat puhetilanteessa (esim. Helasvuo 2004: 188). Esimerkin (1a) kontekstissa yksikön 3. persoona on helppo tulkita yleistäväksi, kehen tahansa viittaavaksi, esimerkissä (1b) viittaus ankkuroituu proadverbin *täällä* kautta ja pätee kaikkiin, jotka ovat kyseisen ehdon vaikutusalueella, ja esimerkissä (1c) puolestaan tarvittaisiin tarkempaa tietoa keskustelukontekstista, jotta viittausalasta voitaisiin sanoa jotakin. Kaikissa on kyseessä avoin persoonailmaus, joka nykyään tunnetaan nollapersoonana (VISK: s.v. *nolla-persoona*).

(1a) [Suomalainen sananlasku]

Talvell ei tarkene ja kesällä ei kerkiä

(1b) [JVG, *Tarkenee*]

Kyllä täällä tarkenee

(1c) [Arkisyn, D131]

Erja: $\text{\textcircled{f}}$ kyllä niillä hh tarkenee $\text{\textcircled{f}}$.

Jotta tällaisia ilmiöitä voitaisiin paremmin käsitellä ja kuvata, tarvitaan sellaisia käsitteitä kuin deiktinen, ankkuroitu ja avoin persoonaviittaus. Deiksiksellä tarkoitetaan yksinkertaistetusti sitä, että sana tai muu kieliopillinen ilmaus suhteutuu pu-

hetilanteen aikaan ja paikkaan, kuten on tavallisesti esimerkiksi persoona- ja demonstratiivipronominien kohdalla. Ilmaus toisin sanoen ankkuroituu spesifiin kontekstiin. (VISK: s.v. *deiksis*; ks. myös Silverstein 1976: 24–25.) Deiktisesti spesifiä ja ankkuroitua persoonaviittausta on kielentutkimuksessa perinteisesti käytetty kuvaamaan sitä, että persoonapronomini tai persoonamuotoinen verbi viittaa käyttökontekstissaan rajatusti tiettyyn tarkoitteeseen, tyypillisesti siis puhujaan (yks. 1. persoona), puhekuppiin (yks. 2. persoona) tai johonkuhun/johonkin muuhun (yks. 3. persoona). Avoimella persoonaviittauksella taas tarkoitetaan edellisten vastakohtaa eli sellaista viittausta, joka ei käyttökontekstissaan rajaa tarkoitettaan selkeästi eli jää referentiaalisesti avoimeksi.

Yksikön 3. persoonan kohdalla ero deiktisesti spesifin eli ankkuroidun kolmaspersoonaisen käytön ja avoimen käytön välillä on morfosyntaktisesti verrattain näkyvä: kolmanteen persoonaan viitattaessa subjektin tulee tyypillisesti olla läsnä, ellei kyse ole nolla-anaforasta (esim. VISK: s.v. *nolla-anafora*). Kolmatta persoonaa avoimesti eli nollapersoonaisesti käytettäessä lauseessa ei puolestaan ole subjektia. Esimerkit (2a) ja (2b) havainnollistavat nolla-anaforan ja nollapersoonan eroja.

(2a) Hän on uurastanut väitöskirjansa eteen kuusi vuotta ja (hän) voi olla ylpeä työstään.

(2b) Kun Ø on uurastanut väitöskirjansa eteen kuusi vuotta, Ø voi olla ylpeä työstään.

Nollapersoonalauseessa ja deiktisessä kolmaspersoonaisessa lauseessa on kuitenkin myös muita rakenteellisia eroavuuksia, joista monet liittyvät juuri subjektin tyhjäksi jättämisen paikan täyttämiseen. Tällä puolestaan on vaikutuksensa lauseen merkitykseen ja luonnollisesti myös käyttökontekstiin. Suomen kielessä perussubjekti (eli nominatiivimuotoinen subjekti, jonka kanssa verbi kongruoi persoonassa ja erityisesti norminmukaisessa yleiskielessä myös luvussa) sijaitsee tavallisesti lauseen alussa niin sanotulla teemapaikalla (ks. Vilkuna 1989; VISK § 1372), ja nollapersoonalauseessa tässä teemapaikassa on usein objekti tai adverbiaali, jolla on monesti erityisen tärkeä rooli koko lauseen merkityksen muodostumisessa (esim. VISK § 1350). Esimerkit (3a) ja (3b) kuvaavat lokatiivisen puiteadverbiaalisen vaikutusta lauseen merkitykseen deiktisesti spesifissä kolmaspersoonaisessa lauseessa ja nollapersoonalauseessa.

(3a) Suomessa hän uskaltaa juoda hanavettä.

(3b) Suomessa uskaltaa juoda hanavettä.

Esimerkin (3a) deiktisesti spesifissä kolmaspersoonaisessa lauseessa adverbiaalisen sijoittuminen lauseen esikenttään kiinnittää huomion lokaatioon, toisin kuin sa-

moista lauseenjäsenistä neutraalissa järjestyksessä koostuvassa lauseessa *Hän uskaltaa juoda hanavettä Suomessa* (esim. VISK § 1380). Esimerkin (3b) lauseessa lokatiivinen adverbialli on lauseen tulkinnan kannalta vieläkin tärkeämpi, sillä ilman sitä lause ei olisi kieliopillisesti mahdollinen (**Uskaltaa juoda hanavettä*). Toisin sanoen nollapersoonalauseen teemapaikalla adverbialli luo usein kehyksen, jonka puitteissa asiaintila tapahtuu tai on mahdollinen (esim. Laitinen 2006: 215). Tämä puolestaan vaikuttaa myös siihen, millaiset verbit ylipäänsä ovat yleensä nollapersoonalauseissa luontevia tai mahdollisia, sillä teemapaikkaisen adverbiallin vaikutuksesta nollapersoonalauseen kuvaaman asiaintilan voidaan toisinaan ymmärtää tapahtuvan kyseisissä olosuhteissa automaattisesti (esim. Vilkuna 1992: 171–174). Tästä syystä esimerkin (4) lause, jossa predikaattina on tietoisien toimijain eli agenttien edellyttävä liikeverbi *mennä*, saattaa etenkin syntyperäisen kielenpuhujan korvaan (mutta myös edistyneistä suomenoppijoista, ks. Varjo & Jokela 2020) kuulostaa kielopin vastaiselta.

(4) *Tänään menee elokuviin.

Avoimina persoonailmauksina voivat toimia sekä sellaiset ilmaukset, joiden viittausala on ensisijaisesti avoin (esim. englannin *one* tai germaaninen *man*), että sellaiset persoonailmaukset, jotka konventionaalisesti saivat deiktisesti spesifin merkityksen (esim. Siewierska 2004, 2008). Nollapersoonaa edustaa suomessa edellistä tyyppiä, jälkimmäistä puolestaan esimerkiksi yksikön 1. ja 2. persoonan avoin käyttö (esim. Helasvuo 2008; Suomalainen 2020). Näiden lisäksi suora viittaus tekijään on mahdollista välttää käyttämällä toisinaan 4. persoonaksi (esim. Tuomikoski 1971) ja indefiniitiksi (Shore 1986) kutsuttua suomen (yksipersoonaista) passiivina. Siinä missä yksikön 1. ja 2. persoona sekä nollapersoonaa viittaavat kaikkiin viittauksen kohteena oleviin tarkoitteisiin itsenäisinä entiteetteinä eli distributiivisesti, (yksipersoonaisen) passiivin viittausala on päin vastoin tyypillisesti kollektiivinen, eli se sallii aina monikollisen tulkinnan (joskin myös yhteen tekijään viittaava käyttö on mahdollista, esim. VISK § 1325).

Suomen kielessä nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoona (arkikielessä yleisesti *sä*-passiivina tunnettu ilmiö) muodostavat mielenkiintoisen parin jo samanlaisen viittausalansa puolesta: kumpikin voi viitata niin puhujaan kuin kuulijaankin mutta jättää myös viittauksen täysin avoimeksi, yleistäväksi (esim. tässä väitöskirjassa artikkelit *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Vuorovaikutuskontekstit*). Vaikka avoin yksikön 2. persoona toisinaan herättää vahvoja tuntemuksia (esim. Joronen 2007) ja sitä monesti pidetään englannin kielen vaikutuksena, on ilmiöllä pitkä itsenäinen historiansa suomen murteissa (esim. Uusitupa 2017). Tämä ei tietysti tarkoita sitä, etteivätkö erilaiset kielikontaktit olisi historiallisesta näkökulmasta voineet vaikuttaa ilmiöön ja sen yleisyyteen (esim.

Leinonen 1983: 159; Uusitupa 2017: 241). Sama on tietysti mahdollista nykykielenkin näkökulmasta (esim. englannin avoimesti käytetyn *you*-pronominin vaikutus, ks. Leino & Östman 2008: 40–42).

Nollapersoonana on myös yksinään ollut fennistisessä tutkimuksessa esillä säännöllisesti, vaikka nollapersoonaksi sitä on nimitetty vasta 1990-luvun puolivälistä alkaen Laitisen (1995) myötä. Tätä ennen nollapersoonana on tunnettu esimerkiksi persoonattomana (Setälä 1892, 1898), generalisoivana (Penttilä 1957: 464) ja geneerisenä (Hakulinen & Karttunen 1973; Hakulinen & Karlsson 1979: 253–254) ilmaisutapana. 2000-luvulla nollapersoonaa on tutkittu niin kirjoitetussa kuin puhutussa kielessäkin. Kirjoitetun kielen tutkimukset ovat käsitelleet nollapersoonaa monipuolisesti esimerkiksi suhteessa lähisukukieleemme viroon (Jokela 2012) ja osana epäsuoran henkilöviittauksen keinoja oppijansuomessa (Seilonen 2013). Puhutussa kielen tutkimuksissa nollapersoonan käyttöä on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi laajassa rajakarjalaistaustaisten puhujien murrehaastatteluaineistossa (Uusitupa 2017).

Nollapersoonasta puhuttaessa on hyvä tehdä ero käsitteiden *nollapersoon* ja *nollasubjekti* välille. Siinä missä nollapersoonana on kattokäsite, jolla voidaan viitata nollaan missä tahansa lauseenjäsenasemassa, nollasubjektilla tarkoitetaan nimenomaan sellaista nollapersoonalauseetta, jossa lauseen subjekti on ilmipanematon. Tämä puolestaan herättää kysymyksen siitä, miten erilaiset subjektityypit, tässä yhteydessä siis nominatiivimuotoinen *perussubjekti* ja nimensä mukaisesti genetiivimuotoinen, nesessiivirakenteissa esiintyvä *genetiivisubjekti* vertautuvat toisiinsa. Näitä kysymyksiä havainnollistavat esimerkkien (5) ja (6) lausesarjat.

(5a) Minä menen kauppaan.

(5b) Menen kauppaan.

(5c) Hän menee kauppaan.

(5d) *Menee kauppaan.

(6a) Minun pitää mennä kauppaan.

(6b) Hänen pitää mennä kauppaan.

(6c) Pitää mennä kauppaan.

Kuten esimerkisarjoista nähdään, perussubjektillisten lauseiden (5a–d) ja genetiivisubjektillisten (nesessiivi)lauseiden (6a–c) taivutusparadigmat poikkeavat toisistaan siten, että genetiivisubjektillisten lauseiden nesessiiviverbit ovat yksipersonaisia, eli niiden ainoa persoonamuoto on yksikön kolmas. On myös syytä huomata, että 1. ja 2. persoonan pronomien ilmipaneminen ei ole suomen kielessä perussubjektillisessä lauseessa pakollista (5a–b), mutta nesessiivilauseessa ilmipanematon pronomini johtaa persoonan eksplisiittisen edustuksen katoamiseen toisin

kuin perussubjektillisissa lauseissa. Tällainen ilmisubjektiton nesessiivilause tulkitankin tavallisesti nollasubjektilauseeksi (historiallisesta kehityksestä esim. Laitinen 1993). Toisaalta esimerkki (5d) on esimerkin (4) tavoin osoitus siitä, että perussubjektillisissa lauseissa nollapersoonan rajoitukset esimerkiksi verbien suhteen ovat moninaisia: agenttiivista toimijaa edellyttävät verbit, kuten liikeverbi *mennä*, vaativat nollasubjektilauseelta erityisiä ehtoja, esimerkiksi ajan-, paikan-, välineen- tai tavanilmauksen tai *jos–niin*-kehyksen (esim. Hakulinen & Karttunen 1973: 162; Vilkuna 1992: 171–174; Laitinen 1995: 339–340). Niinpä esimerkiksi virkkeessä *Jos menee palkkapäivänä kauppaan, mukaan voi tarttua heräteostoksia* ehdot ovat riittävät toisin kuin esimerkissä (5d). Modaaliverbit puolestaan ilmaisevat jo itsessään välttämättömyyttä ja mahdollisuutta, minkä vuoksi niiden infinitiivikomplementtiin sopivat kaikenlaiset verbit, myös agenttiiviset (Laitinen 1995: 340). Tämä pätee myös nesessiiviin modaaliverbeihin, kuten esimerkissä (6c).

Tutkimuksessani paneudun nollasubjektilauseiden näkökulmasta muun muassa edellä mainittuihin nollapersoonan kieliopillis-semanttisiin ominaispiirteisiin, käyttökonteksteihin ja viittausalaan liittyviin kysymyksiin pyrkimyksenäni täsmentää kuvaa nollapersoonan olemuksesta ja käytöstä puhutussa vuorovaikutuksessa arki-keskustelukontekstissa. Tutkimukseni perustan muodostaa käyttöpohjainen kielikäsitys, jonka mukaan kielijärjestelmää ei voida tarkastella kielenkäytöstä irrallisena, vaan kieli syntyy ja kehittyy luonnollisessa kielenkäytössä. Siinä missä kielellisen yksikön synty tarkoittaa käytännössä muodon, merkityksen ja pragmaattisen funktion yhdistymistä, frekvenssit puolestaan kertovat kielellisten yksiköiden produktiivisuudesta ja esiintymisen todennäköisyydestä (esim. Bybee 2010; Diessel 2017). Nollasubjektilauseet ovat tästä näkökulmasta yksiköitä, joiden kieliopillis-semanttisten ominaispiirteiden, vuorovaikutustehtävän ja viittausalan muodostama kokonaisuus kehkeytyy käyttöympäristössään ja voi realisoitua hyvinkin monenlaisissa muodoissa. Nollasubjektilauseet toistuvat, mukautuvat ja muuttuvat kielenkäytössä, ja ilmiön tilastollinen tarkastelu mahdollistaa sellaisten nollasubjektilauseissa tai niiden yhteydessä toistuvien (esimerkiksi kieliopillisten) piirteiden havaitsemisen, joita pelkän laadullisen analyysin keinoin olisi vaikea tai mahdoton havaita (esim. Jantunen 2009).

1.2 Tutkimuskysymykset

Nollapersoonan tutkimus fennistiikassa on ollut näkökulmiensa puolesta moninaista, mutta menetelmällisesti hyvin suurissa määrin kvalitatiivista. Väitöskirjallani pyrin paikkaamaan nimenomaan sitä metodologista ja empiiristä aukkoa, jonka kvantitatiivisen tutkimuksen puute on nollapersoonan tutkimukseen jättänyt. Toisaalta tutkimukseni rakentuu vahvasti varhaisempien nollapersoonaa käsittelevien tutkimusten ja niissä tehtyjen (usein laadullisten) huomioiden pohjalle. Kvantitatiivinen

ja kvalitatiivinen tutkimusote kietoutuvat siis tutkimuksessani monin tavoin toisiinsa. Tutkimuskysymykseni käsittelevät nollapersoonan rakennetta, kieliopillisia ominaispiirteitä, käyttöä ja viittausalaa mahdollisimman laaja-alaisesti sekä omana ilmiönään että suhteessa muuhun kielijärjestelmään ja persoonailmauksiin:

1. Millaisia kieliopillis-semanttisia ominaispiirteitä nollasubjekttilauseilla on? (*Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Sisäinen ryhmittely*)
2. Millaisia tehtäviä nollasubjekttilauseilla on vuorovaikutuksessa? Miten nämä tehtävät suhteutuvat nollasubjekttilauseiden viittausalaaan? (*Sisäinen ryhmittely* ja *Vuorovaikutuskontekstit*)
3. Miltä kieliopillis-semanttisilta ja kontekstuaalisilta ominaisuuksiltaan referentiaalisesti avoimet (ts. nollasubjektilliset) nesessiivirakenteet eroavat referentiaalisesti spesifeistä nesessiivirakenteista? Minkälaisia yhtäläisyyksiä tai eroja nesessiivisillä nollasubjekttilauseilla on ei-nesessiiviisin nollasubjekttilauseisiin nähden? (*Nesessiivirakenteet*)

Jokaisella osatutkimuksella on luonnollisesti oma osuutensa nollasubjekttilauseiden kokonaiskuvan muodostumisessa, mutta lisäksi tieto nollasubjekttilauseista on kumuloitunut tutkimuksen edetessä, mikä osittain selittää tutkimusten käsittelyjärjestyksen väitöskirjassa. Osatutkimukset *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Vuorovaikutuskontekstit* valavat perustan nollasubjekttilauseiden ominaispiirteille ja käyttöyhteyksille suhteessa muuhun kielijärjestelmään (vertailukohtana on käytetty avointa yksikön 2. persoonaa), minkä jälkeen osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* keskittyy nollasubjekttilauseiden sisäiseen variaatioon ja osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet* puolestaan siihen, miten referentiaalisesti avoimet ja spesifit nesessiivirakenteet eroavat toisistaan. Osatutkimuksia voitaisiin kuitenkin luokitella myös pienemmiksi kokonaisuuksiksi eri tavoin niiden yhtäläisyyksien ja yhteyksien perusteella. Esimerkiksi osatutkimukset *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, *Sisäinen ryhmittely* ja *Nesessiivirakenteet* keskittyvät nollapersoonalauseiden kieliopillis-semanttisiin ja kontekstuaalisiin ominaispiirteisiin, joskin eri näkökulmista: osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* vertailukohtana on käytetty toista suomen kielen avointa persoonailmausta, avointa yksikön 2. persoonaa, osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* tarkastellaan erilaisia nollasubjekttilauseita ryhmän sisältä käsin ja osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet* puolestaan keskittyy referentiaalisesti avoimiin (ts. nollasubjektillisiin) ja spesifeihin nesessiivirakenteisiin. Toisaalta osatutkimukset *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Vuorovaikutuskontekstit* muodostavat hyvin kiinteän kokonaisuuden, sillä molemmissa nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoona kulkevat käsi kädessä sillä erotuksella, että jälkimmäisessä osatutkimuksessa fokus on puhtaammin siinä, miten, miksi ja milloin kyseiset ilmaukset esiintyvät vuorovaikutuskontekstissa.

1.3 Väitöskirjan rakenne ja osatutkimusten kuvaus

Tämä väitöskirja muodostuu yhteensä neljästä osatutkimuksesta ja tästä yhteenveto-osasta, jonka tarkoituksena on esitellä nollapersoonaa ilmiönä, tämän tutkimuksen lähtökohtia ja sen tuloksia. Osatutkimukset ovat nimensä mukaisesti itsenäisiä tutkimuksia, jotka kaikki on julkaistu vertaisarvioituissa kansainvälisissä (kieli)tieteellisissä aikakauslehdissä vuosina 2018–2022. Aineisto kaikkiin osatutkimuksiin on kerätty Arkisyn-korpuksesta, mutta nollasubjekttilauseiden otoskoot ja vertailuaineistot (toisin sanoen avoin yksikön 2. persoona osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Vuorovaikutuskontekstit* sekä genetiivisubjektilliset lauseet osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet*) vaihtelevat osatutkimuksittain. Osatutkimuskohtaiset aineistot esitellään tarkemmin luvussa 4. Tässä luvussa esittelen lyhyesti osatutkimukset, jotka aiheiltaan noudattelevat luvussa 1.2 esiteltyjä tutkimuskysymyksiä.

Ensimmäinen osatutkimus ja sen pohjalta kirjoitettu artikkeli ”From zero to ’you’ and back: A mixed methods study comparing the use of two open personal constructions in Finnish” keskittyy nollasubjekttilauseiden kieliopillis-semanttisiin ominaispiirteisiin vertaamalla niitä toiseen avoimeen persoonailmaukseen, avoimeen yksikön 2. persoonaan. Tutkimuksen menetelmällisenä pohjana on logistinen sekamalli (Generalized Linear Mixed Model), jonka tulokset ohjaavat persoonailmausten laadullista tarkastelua vuorovaikutuskontekstissa. Osatutkimus on toteutettu tasavertaisessa yhteistyössä Karita Suomalaisen kanssa, ja artikkeli on osa myös Suomalaisen väitöskirjaa ”Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa” (Suomalainen 2020). Karita Suomalaisen vastuulla on ollut aineiston avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden kerääminen ja niiden laadullinen analyysi, keskusteluntutkimuksen teorian soveltaminen tutkimukseen ja esimerkkeinä käytettyjen keskustelukatkelmien analysointi keskusteluntutkimuksen keinoin. Minun vastuullani on puolestaan ollut nollapersoonalauseiden keräämisen ja analysoimisen lisäksi tutkimuksessa käytettävän tilastollisen mallin valinta, kuvaaminen ja soveltaminen ja tulosten analyysi. Artikkelin pyrkii kuvaamaan nollasubjekttilauseiden kieliopillis-semanttisia erityispiirteitä ja suhteuttamaan niitä toiseen suomen kielen avoimeen persoonailmaukseen, avoimeen yksikön 2. persoonaan. Yhteenvedossa viittaankin artikkeliin nimellä *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*.

Toinen osatutkimus ja sen pohjalta tehty artikkeli ”It takes all kinds to make a zero: Employing multiple correspondence analysis to categorize an open personal construction in conversational Finnish” asettaa nollan kaiken keskiöön ja pyrkii valaisemaan sitä, miten Arkisyn-tietokannan nollasubjekttilauseita on mahdollista ryhmitellä edelleen niiden kieliopillis-semanttisten ominaispiirteiden perusteella. Tämän lisäksi osatutkimuksen tarkoituksena on testata moniulotteisen korrespondenssianalyysin (Multiple Correspondence Analysis) soveltuvuutta kompleksisen

kieliopillisen rakenteen sisäisen vaihtelun kuvaamiseen. Osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* tavoin myös toinen osatutkimus etenee tilastollisen makrotason analyysin jälkeen tarkastelemaan eri ryhmiin kuuluvia nollasubjekttilauseita laadullisesti vuorovaikutuskonteksteissaan. Yhteenvedossa kutsun artikkelia nimellä *Sisäinen ryhmittely*.

Kolmatta osatutkimusta voidaan pitää temaattisesti luontevana jatkona ensimmäiselle, ja sen pohjalta on kirjoitettu artikkeli ”When personal is interpersonal. Organizing interaction with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversations”. Siinä missä ensimmäinen osatutkimus perustui lähes koko Arkisyn-tietokannan keskusteluaineiston käsittävälle tilastolliselle analyysille, kolmas osatutkimus hyödyntää ensimmäisen tutkimuksen tuloksia ja keskittyy kahteen keskusteluun, joissa nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan käyttöä havainnoidaan perusteellisemmin mikrotasolla vuorovaikutuskonteksteissa. Yhtäältä tutkimuksessa tarkastellaan kummallekin persoonailmaukselle ominaisia esiintymisympäristöjä, toisaalta niiden tehtävänjakoa sellaisissa sekvensseissä, joissa persoonailmaukset esiintyvät yhdessä. Kuten ensimmäinen osatutkimus, myös kolmas osatutkimus on työstetty yhdessä Karita Suomalaisen kanssa, ja se on niin ikään osa hänen väitöskirjaansa. Olen tutkimuksessa vastannut keskustelujen kulkua ja persoonailmausten ajoittumista tarkastelevasta analyysistä, aineiston tilastollisesta kuvailusta ja yksin esiintyvien nollapersoonailmausten vuorovaikutuksellisesta analyysistä, kun taas Suomalaisen vastuulla on ollut yksin esiintyvien avoimen yksikön 2. persoonan ilmausten analyysi ja myös persoonailmausten yhteisesiintymien tarkastelu keskusteluanalyttisestä näkökulmasta. Artikkelini havainnollistaa paitsi yleisellä tasolla nollasubjekttilauseiden käyttöä ja tehtäviä vuorovaikutuksessa myös mikrotason hienovaraisia keskustelukuvioita ja merkitysten rakentamista ja rakentamista keskustelijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Näistä syistä viittaan artikkeliin yhteenvedossa nimellä *Vuorovaikutuskontekstit*.

Neljäs osatutkimus on samalla väitöskirjani viimeinen, ja siitä on kirjoitettu artikkeli ”Greater than zero? A study of referentially specific and open necessity constructions in Finnish everyday conversation”. Kolmesta muusta osatutkimuksesta poiketen aineistona ei ole käytetty sellaisia nollasubjekttilauseita, joissa realisoituaan olisi subjektina nominatiivimuotoinen perussubjekti (ks. VISK: s.v. *perussubjekti*), vaan nesessiivilauseita, joiden subjekti on tyypillisesti genetiivimuotoinen (ks. VISK: s.v. *genetiivisubjekti*). Nesessiivirakenteet on osatutkimuksen aineistossa rajattu sellaisiin tapauksiin, joissa finitiverbinä on (yksipersonainen) nesessiiviverbi *pitää*. Rajaus on tehty käytännön syistä, sillä muiden nesessiiviverbien kohdalla esiintymiä ei olisi ollut riittävästi tilastollisen mallin tarpeisiin. Ensimmäisen osatutkimuksen tavoin neljännessä osatutkimuksessa analyysin perustana on logistinen sekamalli, mutta vertailuja on tällä kertaa kaksi: ilmisubjektittomia eli nollasubjektillisiä nesessiivirakenteita verrataan ensin sellaisiin nesessiivi-

rakenteisiin, joiden genetiivisubjektina on puheaktipronomini ja sitten sellaisiin nesessiivirakenteisiin, joissa on kolmaspersoonainen genetiivisubjekti (pronomini tai substantiivilauseke eli NP). Analyysissa huomioitua kiinteää muuttujaa ovat pääosin kielipillis-semanttisia mutta mukana on myös yksi keskustelun rakentumiseen ja vuorottelujäsennykseen liittyvä muuttuja eli lauseen sijainti vuorossa. Artikkelissa tarkoitukseni on yhtäältä selvittää referentiaalisesti avointen ja spesifien nesessiivirakenteiden tehtävien eroavuuksia vuorovaikutustoiminnassa ja sen jäsentymisessä ja toisaalta tarkastella sitä, miten nollasubjektilliset nesessiivirakenteet vertautuvat ominaisuuksiltaan kolmessa ensimmäisessä osatutkimuksessa tutkimuksen kohteena oleviin ei-nesessiivisiin nollasubjekttilauseisiin. Artikkelien *Kielipillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Sisäinen ryhmittely* tavoin tilastollista analyysia täydentää laadullinen vuorovaikutusanalyysi tilastollisesti merkitsevistä eroista ryhmien välillä.

Kuten edellä on käynyt ilmi, kaikki väitöskirjaan kuuluvat artikkelit on julkaistu englanninkielisissä aikakauslehdissä. Tämän yhteenveto-osan tavoitteena onkin siten paitsi esitellä väitöstutkimukseni taustaa ja tuloksia myös toimia itsenäisenä koontina nollapersoonasta ja nollasubjektista ja samalla tuoda tutkimukseni tuloksia paremmin suomenkielisen kohdeyleisön tietoisuuteen. Nollapersoonana itsessään on ilmiönä hyvin laaja ja monitasoinen, ja tämän tutkimuksen tarkoituksena on neljän osatutkimuksen avulla edistää nimenomaan nollasubjektin ja nollasubjekttilauseiden ominaispiirteiden, variaation, käyttöyhteyksien ja vuorovaikutusfunktioiden tunnettuutta käyttöpohjaisesta näkökulmasta arkikeskusteluaineistossa. Luvussa 2 esittelen tutkimuksen teoreettisen taustan, joka yhtäältä perustuu kvantitatiiviseen korpuslingvistiseen, toisaalta kvalitatiiviseen vuorovaikutuslingvistiseen tutkimusotteeseen. Luvussa 3 käyn puolestaan läpi nollapersoonan tähänastista tutkimusta ja luvussa 4 syvennyn Arkisyn-tietokantaan väitöstutkimukseni aineistona ja käyttämiini osatutkimuskohtaisiin tilastollisiin menetelmiin. Luvussa 5 esitän kootusti tutkimusteni keskeisimmät tulokset ja suhteutan ne tutkimuskysymyksiini. Luvussa 6 pohdin tulosteni merkitystä, reflektoin tutkimusprosessia ja pyrin viitoittamaan tietä jatkotutkimusmahdollisuuksille.

2 Tutkimuksen teoreettinen tausta

Tässä tutkimuksessa kuvaan käyttöpohjaisesti sitä, millaisia nollasubjektiauseita Arkisyn-tietokannan arkikeskusteluaineistossa on. Tämän päämäärän saavuttamiseksi hyödynnän sekä kvantitatiivista korpuslingvivistä että kvalitatiivista vuorovaikutuslingvivistä tutkimusotetta, jotka käytännössä kietoutuvat yhteen ja tukevat toisiaan tutkimuksen eri vaiheissa, vaikka saavatkin paikoin eri määrän huomiota: Yhtäältä varhaisempien, lähes poikkeuksetta laadullisten nollapersoonaa käsittelevien tutkimusten tulokset ja havainnot muovaavat sitä, millaisia oletuksia nollapersoonan luonteesta tämän tutkimuksen taustalla on. Tämä puolestaan heijastuu siihen, millaisia muuttujia tilastollisiin malleihin on valikoitunut (vaikka lopulta toki kunkin muuttujan selitysvoima on ratkaissut sen, onko se mukana lopullisessa mallissa). Toisaalta tutkimustavoitteiden näkökulmasta keskeistä on myös se, miten tilastolliset tulokset voidaan vuorovaikutuksen näkökulmasta tulkita. Korpuslingvivistä ja vuorovaikutuslingvivistä tutkimusta yhdistää käyttöpohjainen käsitys kielestä, joka muodostaa myös tutkimukseni perustan. Tässä luvussa käsittelem ensin yleisellä tasolla käyttöpohjaista käsitystä kielestä, minkä jälkeen esittelen sen yhtymäkohtia vuorovaikutuslingvistiikkaan ja korpuslingvistiikkaan.

2.1 Käyttöpohjainen käsitys kielestä

Kielentutkimuksessa vaikutti pitkään 1900-luvulle asti saussurelainen kielikäsitelmä, jonka mukaan kielijärjestelmä ja kielenkäyttö tulee erottaa toisistaan. Tämä loi pohjan chomskylaiselle generativistiselle kielioppikäsitelmälle, jossa kielioppi ja kielenkäyttö nähtiin toisistaan erillisinä, ja kielioppia pidettiin lähinnä primitiivisten kategorioiden ja sääntöjen kokoelmana, joka oli ihmislajille biologisesti ominainen. (Esim. Diessel 2017; Pinker 1994; Pinker & Jackendoff 2005.) Keskustelun ja vuorovaikutuksen kieliopillisessa tutkimuksessa varhaiset uranuurtajat hylkäsivät tämän näkemyksen kielijärjestelmän ja kielenkäytön erottamisesta ja katsoivat kieliopin kehkeytyvän luonnollisessa kielenkäytössä ja vuorovaikutuksessa. Kielioppia ei toisin sanoen pidetty apriorisena sääntökokoelmana, joka on sellaisenaan olemassa ja samalla sekä edellytys kielenkäytölle että immuuni sille, miten kieltä vuorovaikutuksessa käytetään. (Hopper 1987, 1988.) Käyttöpohjainen käsitys kielestä perustuukin nimensä mukaisesti siihen, että kieli järjestelmänä rakentuu luonnolli-

sessä kielenkäytössä. Olivatpa kyseessä sitten kokonaiset lauseet tai fraseologiset yksiköt, muoto ja merkitys yhdistyvät toisiinsa nimenomaan silloin, kun kieltä käytetään: kielen merkitykselliset yksiköt muotoutuvat toistuvien käyttökertojen myötä.³ Käyttöpohjaisuus on siis ennen kaikkea tapa hahmottaa kielijärjestelmää. Niinpä käyttöpohjainen kielentutkimus onkin realisoitunut monenlaisissa metodologisissa viitekehyksissä, kuten keskusteluntutkimuksessa, lapsenkielen tutkimuksessa, toisen kielen oppimisen tutkimuksessa ja psykolingvistiikassa, jotka kaikki ovat käyttöpohjaisen kielikäsitteksen mukaan käyttökelpoisia lähteitä, kun tutkitaan sitä, millaisena kieli kognitiivisesti ilmenee (Bybee 2010: 10; Bybee & Beckner 2015).

Käyttöpohjaisen käsityksen mukaan kieli koostuu siis muutoksenalaisista rakenteista ja todennäköisyyksiin perustuvista rajoitteista (Diessel 2017). Nämä todennäköisyyksiin perustuvat rakenteet ja mekanismit läpäisevät kaikki kielen tasot (esim. Bod, Hay & Jannedy 2003). Toisin sanoen käytön taajuus erottelee kielen yksiköitä ja rakenteita. Tällöin käyttöpohjaisen käsityksen yhteydessä voidaan puhua probabilistisesta kielentutkimuksesta (ks. myös Väänänen 2016: 17). Käyttöpohjaisiin, probabilistisiin lähestymistapoihin liittyy myös näkemys siitä, että kielioppi on kielenkäyttäjän kielikokemuksen pohjalta rakentunut kognitiivinen ilmentymä kielestä (Bybee 2006: 711). Kognitiolle on ominaista, että tietyn teon toistaminen kumuloituu vähitellen osaamiseksi ja taidoksi, minkä seurauksena teko vaatii vähemmän ja vähemmän tietoista kontrollia ja jopa automatisoituu – olipa kyseessä sitten pyörällä ajaminen tai auton vaihteiden vaihtaminen. Samoin kielen yksiköiden toistuminen vaikuttaa kielijärjestelmään ja tätä kautta myös kielioppiin: tästä on yksinkertaistetusti kyse kieliopillistumisessa, jossa eri kielen tasojen yksiköt käytön lisääntymisen myötä muovautuvat vakiintuneemmiksi osiksi kielijärjestelmää (esim. Hopper 1987, 1988; Heine, Claudi & Hünemeyer 1991).

Juuri tämä näkemys erottaakin käyttöpohjaisen kielikäsitteksen siitä kieliopin tutkimuksen suuntauksesta, joka käsittää kieliopin pohjimmiltaan aprioriseksi, kielenkäytöstä riippumattomaksi sääntökokoelmaksi. Käyttöpohjaisen käsityksen mukaan kieliopilliset resurssit koostuvat rakenteista, jotka ovat päätyneet tietoisuuteemme aiemmissa kielenkäyttötilanteissa, ja tämän kumuloitumisen seurauksena kielioppi on alati muutoksenalaisena (Auer & Pfänder 2011: 4). Tietoisuuteemme pääty-

³ Osatutkimuksissa käytetään käsitettä *construction* siinä merkityksessä kuin sillä käyttöpohjaisen kielikäsitteksen mukaan tarkoitetaan muodon ja merkityksen sulaumaa, jolla on sekventiaalinen rakenne ja johon voi kuulua sekä muuttuvia että muuttumattomia osia, jolloin voidaan puhua esimerkiksi passiivi- tai ditransitiivikonstruktiosta (esim. Bybee 2010: 9). Yhteenvedo-osassa vältän kuitenkin tarkoituksella *konstruktio*-käsitteen käyttöä ja puhun (toistuvista) rakenteista, koska tutkimus ei teoreettisesti kytkeydy mihinkään tiettyyn konstruktiokieliopin koulukuntaan.

seen puolestaan vaikuttaa se, miten usein rakenteita käytetään ja millaisissa tilanteissa (Hopper 1998: 164). Toisin sanoen kielenkäytön yhteydessä samanlaisina toistuvat kognitiiviset prosessit muokkaavat sitä, millaiseksi kielenkäyttäjän käsitys kielestä kognitiivisesti muotoutuu, mikä puolestaan heijastuu suoraan kielen rakenteisiin kieltä käytettäessä (Bybee 2010: 1).

Samalla kun elektroniset aineistotietokannat ovat yleistyneet ja niiden koko on kasvanut, myös käyttöpohjainen kielentutkimus on hyötynyt siitä, että toistuvuuk-sien etsiminen suurista aineistoista on tullut mahdolliseksi ja informaatioteknologian kehityksen myötä vielä huomattavan vaivattomaksi (esim. Bybee & Beckner 2015). Myös tämän väitöstutkimuksen tavoitteena on jatkaa käyttöpohjaisen kieliopintutkimuksen perinnettä, yhdistellä sekä määrällistä että laadullista analyysiä ja kytkeä tilastollisten mallien paljastamat säännölliset toistuvuudet ja tendenssit vuorovaikutuslingvistiseen viitekehykseen: Nollasubjektilauseiden ominaispiirteitä tarkastellaan sekä toiseen avoimeen persoonailmaukseen vertaamalla (*Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet ja Vuorovaikutuskontekstit*) että ryhmänsisäisesti (*Sisäinen ryhmittely*). Nesessiivirakenteiden kohdalla referentiaalisesti avoimia rakenteita peilataan (subjektin osalta) referentiaalisesti spesifeihin (*Nesessiivirakenteet*). Korpustutkimukselle luonteenomaisesti tutkimuksen on tarkoitus kuvata arkikeskustelulle ominaisten nollasubjektilauseiden muodon ja tehtävien kehkeytymisen yleisiä tendenssejä, ei yksittäisten nollasubjektilauseiden tehtäviä vuorovaikutuksen rakentumisessa – paitsi silloin, kun tällaiset esimerkit havainnollistavat tilastollisten mallien tuottamia yleistyksiä. Jotta nämä yleiset tendenssit olisi mahdollista tavoittaa, on myös tärkeää huomioida puhujakohtainen vaihtelu niin hyvin kuin mahdollista. Tässä tutkimuksessa puhujakohtainen vaihtelu on huomioitu osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet*, kun taas osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit* fokuksessa on kaksi keskustelua, joissa puhujakohtaista vaihtelua tarkastellaan eri näkökulmista. Täten viimeksi mainitussa tutkimuksessa myös teoreettinen painopiste on selkeämmin vuorovaikutuslingvistiikassa kuin korpuslingvistiikassa.

2.2 Vuorovaikutuslingvistiikka

Vuorovaikutuslingvistiikka tutkii nimensä mukaisesti sitä, miten ja millaisiksi kielen eri rakenneyksiköt foneemeista lausetason ilmiöihin muovautuvat todellisessa kielenkäytössä (esim. Selting & Couper-Kuhlen 2001). Vuorovaikutuslingvistiikan kulmakivinä voidaankin pitää samoja kielitieteen ja diskurssintutkimuksen moderneja klassikoita, jotka ovat osaltaan ohjanneet kielentutkimuksen käyttöpohjaisen suuntauksen kehitystä (esim. Givón 1979; Hopper & Thompson 1980, 1984; Du Bois 1985; Hopper 1987, 1988; Thompson & Hopper 2001). Siinä missä käyttöpohjainen kielentutkimus voi hyödyntää monenlaisia todelliseen kielenkäyttöön

perustuvia aineistoja, vuorovaikutuslingvistiikka rajautuu etenkin puhutun vuorovaikutuksen tutkimukseen. Tässä näkyikin vuorovaikutuslingvistiikan tiivis kytös keskustelunanalyysiin. Keskustelunanalyysiä ei tässä yhteenveto-osassa käsitellä laajemmin, mutta tiivistetysti keskustelunanalyysin ja vuorovaikutuslingvistiikan suurin eroavaisuus perustuu niiden lähtökohtiin ja tavoitteisiin: ensimmäinen versoo sosiologiasta, ja sen keskiössä on nimenomaan sosiaalisen toiminnan jäsentyminen, jälkimmäisessä puolestaan kielen ja kielijärjestelmän toiminta ja muovautuminen (sosiaalisessa) vuorovaikutuksessa (esim. Harjunpää, Niemi & Sorjonen 2020). Kokoavasti voidaan todeta, että vuorovaikutuslingvistiikan syntyä ovat edesauttaneet puhutun kielen hyväksyminen tutkimuksen kohteeksi, 1970–1980-lukujen urauurtava tutkimus sekä diskurssitutkimuksen että keskustelunanalyysin kentillä ja viimeisenä antropologisen kielentutkimuksen tuottama tieto kielten- ja kulttuurienvälisistä eroista ja yhtäläisyyksistä (puhutun) vuorovaikutuksen jäsentymisessä ja rakentumisessa (Selting & Couper-Kuhlen 2001: 1–3).

Rakenteiden kehittyminen vuorovaikutuksessa on vuorovaikutuslingvistiikan keskeisiä ajatuksia, ja sen voidaan jossain määrin nähdä kytkeytyvän Langackerin (1987) kognitiivisen teorian käsitykseen kielipista kokoelmana kielenkäytössä muovautuvia kognitiivisia skeemoja. Vuorovaikutuslingvistiikassa korostetaan kuitenkin kognitiivisten skeemojen abstraktia ja prototyypistä luonnetta, joka tarjoaa pohjan lopullisille vuorovaikutuksessa kehkeytyville rakenteille ja merkityksille (esim. Ono & Thompson 1995). Tämä näkemys juontaa juurensa Schegloffin (1991) teoriaan skeemoista i) abstrakteina prototyypeinä, ii) muotteina, joiden avulla voidaan muodostaa analogisia ilmauksia ja iii) ilmauksina, jotka ovat osoitus sosiaalisesti jaetusta kognitiosta. Kielen analogisuus, toisin sanoen uudenlaisten ilmausten tuottaminen samankaltaisten ilmausten pohjalta, on myös yksi käyttöpohjaisen kielikäsitteiden perusajatuksia. Esimerkiksi Goldberg (2006: 13–14) kutsuukin periytyvyshierarkiaksi (engl. *inheritance hierarchy*) mekanismia, jonka mukaan yhden rakenteen ominaisuudet siirtyvät hierarkkisesti sen alapuolella oleville rakenteille, ja täten esimerkiksi idiomaattisista ilmauksista voi kehkeytyä uusia produktiivisia ja abstrakteja rakenteita (Goldberg & Suttle 2010).

Koska tämän väitöstutkimuksen kohteena on puhuttu kieli, on syytä lyhyesti käsitellä sitä, miten vuorovaikutuslingvistiikassa ylipäänsä hahmotetaan esimerkiksi sellaiset asiat kuin lauseen ja vuorojen rajat, jotta nollapersoonan ja erityisesti nolla-subjekttilauseiden kohdalla voitaisiin puhua prototyypisistä rakenteista, analogioista tai kielipillistumisesta. Niin lauseen kuin vuoronkin käsite on vuorovaikutuslingvistiikassa monisyinen, sillä molemmat rakentuvat osana vuorovaikutustilannetta keskustelun osanottajien kesken. Sanat, lausekkeet, lauseet ja virkkeet muodostavat vuoron rakenneyksikköjä (engl. *turn-constructive unit*, ks. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 702), jotka puolestaan päättyvät siirtymän mahdollistaviin kohtiin (engl. *transition-relevance place*, esim. Ford & Thompson

1996), joita määrittelevät vuorovaikutustilanteen prosodiset, kieliopilliset ja pragmaattiset vihjeet. Koska vuorovaikutus on vuorovaikutuslingvistiikan mukaan aina pohjimmiltaan osa kieltä, vuorovaikutuksessa kehkeytyvät rakenteelliset yksiköt eivät ole ainoastaan puhujien vaan myös vastaanottajien tuotoksia (Selting & Couper-Kuhlen 2001: 4). Rakenteet kumuloituvat vuorovaikutuksessa niin, että tiettyyn ilmaukseen sisältyy aina sen käyttöhistoria: näin kehkeytyy erilaisia kieliopillisia kuvioita ja tendenssejä (esim. Helasvuo 2014a, 2014b) ja tapahtuu myös kieliopillistumista, jossa sosiaaliset konventiot saavat vakiintuneen kielellisen ilmiäsun. Kielijärjestelmä on luonnollisesti jatkuvassa muutoksessa, mutta synkronisesta näkökulmasta tämän tutkimuksen tavoitteena on tuoda uutta tietoa siitä, minkälaiset nollasubjektirakenteet ovat (puhutussa) vuorovaikutuksessa vakiintuneimpia ja mil-laisissa yhteyksissä niitä käytetään.

2.3 Korpukset ja korpustutkimus

Korpuksella viitataan tyypillisesti sellaiseen tekstikokoelmaan (teksti sanan laajassa merkityksessä eli käytännössä mikä tahansa elektronisesti käsiteltävään muotoon saatettu luonnollisesti tuotetun kieliaineksen kokoelma), joka on koottu jotakin tarkoitus-tusta varten tai edustamaan jotakin tiettyä kielivarianttia ja jonka käsittely manuaalisesti ei olisi mahdollista kohtuullisessa ajassa (Tognini-Bonelli 2001: 1–2; McEnery & Hardie 2012: 1–2). Korpuslingvistiikka eli korpuskielitiede on puolestaan kehittänyt sitä myötä, kun informaatioteknologian tarjoamat mahdollisuudet ovat lisääntyneet ja korpukset ovat yleistyneet. Esimerkiksi Tognini-Bonellin (2001: 47–48) mukaan korpuslingvistiikan kehityskaaressa voidaan erottaa kolme vaihetta: ensimmäisessä vaiheessa elektroniset korpukset nähtiin puhtaasti työkaluna, toisessa vaiheessa korpukset alkoivat vaikuttaa menetelmällisesti itse tutkimukseen, koska ne mahdollistivat aineiston nopean ja systemaattisen käsittelyn, ja lopulta kolmannessa vaiheessa korpukset alkoivat vaikuttaa menetelmien lisäksi myös kielen-tutkimuksen teorioihin, koska korpustutkimuksissa tehdyt havainnot ravistelivat monia perinteisiä näkemyksiä kielestä (ks. myös Sinclair 2004: 11–13). Toisaalta keskeisenä korpuslingvistiikkaa määrittävänä kysymyksenä on yhä se, voidaanko sitä pitää omana kielitieteen teoreettisena suuntauksena vai pikemmin menetelmänä. Eri-laiset käsitykset korpuslingvistiikan olemuksesta paitsi jakavat tutkijoita vaikuttavat myös siihen, testataanko sen avulla olemassa olevien teorioita vai käytetäänkö sitä uusien teorioiden kehittämisen lähtökohtana. (Esim. Cheng 2011: 6.) Nämä kaksi lähestymistapaa, korpuspohjainen ja korpusvetoinen tutkimus (engl. *corpus-based* ja *corpus-driven*), ovat tarkasteltavina myöhemmin tässä luvussa.

Korpuslingvistiikan kielikäsitys on käyttöpohjainen (erotuksena Chomskyn uni-versaalista kieliopista, jossa kielikyvyn katsotaan olevan synnynnäinen), eli siinä kielitaidon nähdään kehittyvän kognitiivisen altistuksen kautta. Jos korpuslingvis-

tiikkaan suhtaudutaan työkaluna ja sitä käytetään teorioiden testaukseen, voidaan tämä käsitys sivuuttaa. Jos korpuslingvistiikkaa kuitenkin päädytään tarkastelemaan teoreettisena suuntauksena, on myös hyväksyttävä sen kielijärjestelmään liittyvät taustaoletukset. (Hunston 2022: 258.) Korpuslingvistinen tutkimus vaikuttaakin yhä enenevässä määrin kielitieteelliseen teorianmuodostukseen tarkentamalla aiempia teorioita ja ohjaamalla uusien muodostumista (esim. McEnery & Hardie 2012: 1; Biber 2015: 223). Metodologisesti latautuneella korpuslingvistiikalla on siis yhteisiä nimittäjiä sekä käyttöpohjaisen kielikäsitteilyn että vuorovaikutuslingvistiikan kanssa: se on todelliseen kielenkäyttöön pohjautuva eli empiirinen lähestymistapa, joka toimii kontekstuaalisuutta ja funktionaalisuutta painottavan merkitysteorian viitekehyksessä. Tämä näkyy esimerkiksi niin kutsutun firthiläisen kieliteorian (esim. Firth 1957: 193) suosiona korpuslingvistiikassa (esim. McEnery & Hardie 2012: 122–166). Tässä tutkimuksessa todellista kielenkäyttöä edustaa Arkisyn-tietokannan arkikeskusteluaineisto, jonka nollasubjektilla useista korpuslingvistiikan työkalujen avulla pyritään tunnistamaan säännöllisiä toistuvuuksia.

Korpuksia voidaan luokitella monin tavoin, mutta yksi keskeisimmistä luokituksista liittyy siihen, miten ja mitä tarkoitusta varten korpus on muodostettu. Näin voidaan erottaa kaksi erilaista lähestymistapaa: seurantakorpuksia (engl. *monitor corpus*) ja näytekorpuksia (engl. *sample corpus*). Edelliset ovat korpuksia, jotka kasvavat ajan myötä, jälkimmäiset puolestaan pyrkivät nimensä mukaisesti kuvastamaan kieltä sellaisena kuin se ilmenee tiettyinä aikoina. (Ks. McEnery & Hardie 2012: 6.) Näytekorpuksissa oleellista on erityisesti korpuksen edustavuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että korpukseseen valikoituvien tekstien tulisi pystyä tarjoamaan luotettava otanta niiden edustamasta perusjoukosta eli tässä tapauksessa kielivariantista. Edustavuuden kannalta otoksen kokoakin tärkeämpänä voidaan pitää sitä, kuinka hyvin korpus kuvaa vaihtelua perusjoukossa. Vaihtelua puolestaan voidaan arvioida esimerkiksi siten, missä määrin se kattaa kielen tekstityypit ja kielellisen variaation (Biber 1993: 243). Korpuksen edustavuuteen liittyvät asiat voidaankin tiivistää alueeseen (engl. *domain*) ja jakaumaan (engl. *distribution*), joista edellinen viittaa siihen kielivarianttiin tai tekstilajiin, josta korpus pyrkii antamaan edustavan kuvan, ja jälkimmäinen puolestaan otantaan ja sen riittävyyteen (Egbert, Biber & Gray 2022: 53–54). Korpuksen edustavuus riippuu kuitenkin myös tarkasteltavasta kielenilmioista, eikä edustavuus muutenkaan ole käsitteenä dikotominen, vaan jatkuva: korpus on yleensä edustava tiettyyn pisteeseen asti (mts. 60–64, 122–155). Tässä väitöstutkimuksessa käytetyn Arkisyn-korpuksen osalta korpuksen kokoamiseen ja edustavuuteen liittyviä asioita käsitellään tarkemmin luvussa 4.1.

Kaksi erilaista lähestymistapaa voidaan hahmottaa myös siinä, millainen korpuksen rooli on tutkimuksessa. Korpuspohjaisessa tutkimuksessa korpuksia käytetään tietyn ennalta tehdyn hypoteesin tai ennalta valitun kielenpiirteiden tarkasteluun, kun taas korpusvetoisessa tutkimuksessa korpus on tiiviimmin läsnä jo tutkimus-

kysymyksiä ja tutkimusasetelmaa muodostettaessa. Samalla nämä lähestymistavat osaltaan heijastelevat korpuslingvistiikan kehityskaarta, josta kerrottiin tämän luvun alussa. (Ks. Tognini-Bonelli 2001: 65.) Toisaalta kolmantena lähestymistapana voidaan erottaa aineistoesimerkein tuettu tutkimus, jossa korpuksen painoarvo on vähäisin (esim. Jantunen 2009: 101–102). Tässä väitöskirjassa nollapersoonaa ja nollasubjekttilauseita on tutkittu jossain määrin korpuspohjaisesti, esimerkiksi osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet*, mutta tietyiltä osin myös korpusvetoisesti, erityisesti osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Sisäinen ryhmittely*. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että osatutkimus *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* pyrkii tuottamaan uutta tietoa nollasubjekttilauseiden tyypillisistä käyttöyhteyksistä vertaamalla niiden kieliopillis-semanttisia ominaispiirteitä avoimeen yksikön 2. persoonaan ja on samalla aineistovetoisesti ohjannut osatutkimuksen *Vuorovaikutuskontekstit* tutkimusasetelmaa, osatutkimus *Sisäinen ryhmittely* puolestaan pyrkii tuomaan tietoisuuteen nollasubjekttilauseiden erilaisia funktionaalisia kategorioita niissä esiintyvien kieliopillis-semanttisten ja kontekstuaalisten piirteiden tyypillisyyden perusteella (vrt. Tognini-Bonelli 2001: 87).

Empiirisiä aineistoja painottava tutkimus on kansainvälisestä näkökulmasta kasvanut tasaisesti 1970-luvun lopulta lähtien, ja juuri korpuksen selittävät suuren osan viimeisten vuosikymmenten kasvusta (Sampson 2013: 286). Myös suomen kielen tutkimuksessa on käyty keskustelua korpuksen roolista ja mahdollisuuksista korpusaineistojen yleistyessä 2000-luvulla (esim. Huomo 2007; Ojutkangas 2008; Jantunen 2009). Puhutun kielen korpuksen juurien voidaankin nähdä fennistiikassa ulottuvan paljon internet-aikaa ja modernia informaatioteknologiaa syvemmälle murteenkeruuperinteeseen asti (esim. Ojutkangas 2008: 278). Murteenkeruuperinteen vaikutuksista korpuksen kehitykseen kertoo esimerkiksi ensimmäinen suomen kielen sähköinen korpus eli Turun yliopiston Lauseopin arkiston morfosyntaktisesti koodattu murrekorpus, jota on alusta asti (vuodesta 1967) rakennettu tietokoneella käsiteltäväksi korpukseksi ja joka koostuu suurelta osin 1960-luvulla tehdyistä murrehaastatteluista, käsittää 133 pitäjää ja sisältää yli miljoona sanaa. Tämän väitöskirjan kannalta keskeisimmässä roolissa on kuitenkin toinen Turun yliopiston morfosyntaktisesti koodattu korpus, Arkisyn, joka on laajuudessaan ainutlaatuinen suomenkielisen arkikeskustelupuheen (ja samalla myös puhutun suomen) korpus. Toisin sanoen Arkisyn mahdollistaa ensimmäistä kertaa nollapersoonan systemaattisen kieliopillisen tutkimuksen puhutussa kielessä tässä mittakaavassa (vrt. Sinclair 2004: 12).

3 Nollapersoonan taustaa

Nollapersoona on ilmiönä laaja ja kompleksinen, minkä lisäksi siihen on eri aikoina viitattu eri nimillä. Luvussa 3.1 käsittelem lyhyesti nollapersoonaa maailman kielten avointen persoonailmausten joukossa ja luvussa 3.2 nykyään nollapersoonana tunnetun ilmiön historiaa, vertailukohtia sekä nollapersoonatutkimuksen perinteitä, näkökulmia ja lähtökohtia fennistiikassa. Luvussa 3.3 paneudun nollapersoonaan suomen persoonajärjestelmän osana, sen käyttöön, viittausalaan, ominaispiirteisiin ja rajoituksiin.

3.1 Nollapersoona avoimena persoonailmauksena

Persoona kieliopillisena kategoriana erottaa toisistaan puhetilanteen puhujan, kuulijan ja muut eli puheenalaiset entiteetit (esim. Siewierska 2004: 1–2). Persoonailmauksia voidaan käyttää paitsi viittaamaan spesifisti yksilöön tai ryhmään myös ihmisiin yleensä tai epäspesifiin ryhmään (mts. 210). Jälkimmäisessä tapauksessa puhetilanteen osallistujiin ei viitata spesifisti, vaan viittausala on avoimempi ja usein pääteltävä kontekstista. Avoimina persoonailmauksina voivat toimia sellaiset ilmaukset, joiden viittausala on ensisijaisesti avoin, kuten englannin *one*, ranskan *on*, espanjan *uno*, italian *si*, germaaninen *man* (ks. esim. Chierchia 1995; Egerland 2003; Altenberg 2005; Ragnarsdóttir & Strömqvist 2005; Siewierska 2008; Posio 2016) tai suomen nollapersoona. Toisaalta avoimesti voivat viitata myös sellaiset persoonailmaukset, jotka tyypillisesti saisivat deiktisesti spesifin merkityksen (Siewierska 2004: 210), esimerkiksi ensimmäisen tai toisen persoonan muodot (ks. yleiskatsaus De Cock & Kluge 2016).

Avoimista persoonailmauksista on tutkimuskirjallisuudessa puhuttu vaihtelevin käsittein. Ilmiöön on viitattu esimerkiksi puhumalla geneerisistä, yleistävistä tai impersonaalisista ilmauksista (esim. Kitagawa & Lehrer 1990; Siewierska 2008: 210). Tässä tutkimuksessa käytössä on nimitys avoin persoonailmaus, jossa korostuu käsitys siitä, että ilmausten viittausala rakentuu keskustelukontekstissa (esim. Laitinen 2006; Helasvuo 2008). Avoimen viittauksen käyttö mahdollistaa siten sen, että persoonailmaus voi käyttökontekstissaan samanaikaisesti olla merkki ihmisviitteisyydestä ja kuitenkin jättää viittauksen avoimeksi, kuten Laitinen (2006: 216) nollapersoonasta toteaa.

Persoonailmausten avointa käyttöä on sekä yksikön että monikon persoona-muodoilla. Typologisesta näkökulmasta 3. persoonan monikkomuotoja käytetään avoimissa viittauksissa maailman kielissä eniten. Avointa monikon 3. persoonan käyttöä tavataan esimerkiksi germaanisissa, slaavilaisissa, romaanisissa ja monissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, Euroopan ulkopuolella esimerkiksi nigeriläis-kongolaisissa kielissä, papualaisissa kielissä ja joissakin austronesialaisissa kielissä ja dravidakielissä sekä indoeurooppalaisista kielistä kašmirissa ja persiassa (Siewierska 2004: 211). Myös yksikön 2. persoonan avoin käyttö on maailman kielissä yleistä: tällaista käyttöä on Euroopan kielistä esimerkiksi slaavilaisissa, germaanisissa ja romaanisissa kielissä ja lisäksi esimerkiksi unkarissa, virossa, komissa ja turkissa (Siewierska 2004: 212; ks. myös Uusitupa 2017 rajakarjalasta, Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009 tanskasta, de Hoop & Tarenskeen 2015 hollannista, Posio 2016 espanjasta ja Suomalainen 2021 suomesta) ja Euroopan ulkopuolella esimerkiksi hindissä, kašmirissa, kurdissa, mandariinikiinassa ja modernissa hepreassa. Myös yksikön 1. persoonalla on avointa käyttöä (ks. esim. Helasvuo 2008 suomesta ja Zobel 2016 saksasta).

Yksikön 3. persoonan avoin käyttö on typologisesta näkökulmasta huomattavasti harvinaisempaa kuin yksikön 2. persoonan avoin käyttö. Syynä tähän saattaa olla esimerkiksi se, että avoin yksikön 3. persoonan käyttö tulkittaisiin liian usein deiktisesti spesifiksi. (Siewierska 2004: 212–213.) Suomen kielen nollapersoonarakenne onkin harvinaisuutensa puolesta mielenkiintoinen tarkastelun kohde: Esimerkiksi Siewierskan (2004: 212) mukaan avointa yksikön 3. persoonan käyttöä on suomen kielen tavoin verbitaivutuksen tasolla vain gootin kielessä ja Syyrian arabissa. Kuitenkin myös esimerkiksi suomen lähisukukieli virossa on nollapersoonaa vastaava rakenne, joskin sen käyttökontekstit ovat suppeammat kuin suomenkielisellä vastineella. Virossa suomen nollapersoonan muina vastineina voidaankin pitää esimerkiksi *da*-infinitiiviä, avointa yksikön toista persoonaa ja viron impersonaalia. (Jokela & Plado 2015: 85–86.)

Yhtäläisyyksiä nollapersoonaan on myös romaanisten ja slaavilaisten kielten niin kutsutuilla refleksiivisillä impersonaaleilla, jotka ovat morfologisesti yksikön 3. persoonassa, mutta jotka sisältävät myös refleksiivisyyden ilmaisimen (Siewierska 2008: 18–21). Toisin kuin nollapersoonaa, jolla on runsaasti verbisemantiikkaan liittyviä rajoituksia (ks. esim. Laitinen 2006: 212–213; Varjo & Jokela 2020), refleksiivisillä impersonaaleilla ei kuitenkaan ole samanlaisia verbeihin liittyviä rajoituksia. Yhtäläisyydet näiden rakenteiden välillä liittyvätkin 3. persoonan verbimuodon ohella erityisesti niiden viittausalaan, sillä ne ovat kaikki tyypillisesti ihmisviitteisiä ja voivat paitsi sisältää puhujan tai kuulijan myös viitata yleistävästi (esim. Hakulinen & Karttunen 1973: 157–158; Laitinen 2006: 212, 218; Siewierska 2008: 18).

3.2 Nollapersoonan määrittelyn ja tutkimuksen historiaa

Ensimmäiset maininnat nollapersoonasta suomen kielen kieliopeissa ovat todennäköisesti peräisin 1800-luvun lopulta (ks. tarkemmin kokoavasti avoimen yksikön 3. persoonan maininnoista suomen kieliopeissa Uusitupa 2017: 30–34). Tuolloin ilmiötä ei vielä tunnettu nollapersoonana, vaan tämä käsite vakiintui vasta 1990-luvulla Lea Laitisen (1995) myötä.

Uusituvan (2017: 30) mukaan avoin yksikön 3. persoona mainitaan ensimmäistä kertaa Yrjö Koskisen (1860: 3–4) lauseopissa, jossa sitä pidetään merkitykseltään yhtenä ruotsin *man*-pronominin vastineista. *Man*-rakenteeseen avoimen yksikön 3. persoonan rinnastavat myös esimerkiksi Corander (1861: 2–3), Jahnsson (1871: 3, 1892: 3) ja Budenz (1880: 15). Myöhemmin avointa yksikön 3. persoonaa ja sen käyttöä on kutsuttu muun muassa persoonattomaksi (Setälä 1892, 1898), generalisoivaksi tai epämääräispersoonaksi (Penttilä 1957: 464) ja geneeriseksi (Hakulinen & Karttunen 1973; Hakulinen & Karlsson 1979: 253–254). *Man*-rakenteen lisäksi suomen kielen avoimen yksikön 3. persoonan eurooppalaisina vertailukohtina on pidetty toisinaan englannin *you*-, *we*- ja *one*-pronominien käyttöä (Hakulinen & Karlsson 1979: 253–254), toisinaan myös ranskan indefiniittisesti käytettyä *on*-pronominia (esim. Helasvuo & Johansson 2008).

Vaikka nollapersoonan määritelmät ovat historiallisesti olleet moninaisia, on niille kaikille yhteistä tietynlainen persoonattomuus, yleistävyys tai viittauskohteen avoimuus. Nollapersoonaan jossakin määrin käytöltään ja merkitykseltään vertautuvina ilmaustyyppienä esitellään tyyppillisesti (yksipersonainen) passiivi (esim. Hakulinen & Karlsson 1979) ja avoin yksikön 2. persoona (esim. (Setälä 1892; Penttilä 1957). Siinä missä (yksipersonainen) passiivi on vakiinnuttanut asemansa persoonajärjestelmässä niin kutsuttuna 4. persoonana (Tuomikoski 1971), nollapersoona on todennäköisesti etenkin ei-kielitieteilijälle nimeltä vieraampi, vaikka senkin on usein katsottu kuuluvan tiiviisti suomen persoonajärjestelmään (Hakulinen 1987; Helasvuo & Laitinen 2006). Tämä johtuu varmasti ainakin osaltaan siitä, että nollapersoona on sekä määritelmällisesti että käyttöön liittyvien rajoitustensa takia (esim. Laitinen 1995: 338–341; 2006: 215–216) passiivista monitahoisempi, ja toisaalta spesifin morfologisen tunnuksen puutteen takia nollatapausten kerääminen laajasta aineistosta voi olla työlästä (mutta ks. tarkemmin Arkisynin morfosyntaktisesta koodauksesta luvussa 4.1). Ehkä näiden syiden takia myös nollapersoonasta tehdyt tutkimukset ovat viime aikoina keskittyneet lähinnä sen tiettyihin, melko rajattuihin käyttökonteksteihin esimerkiksi direktiiveissä (Couper-Kuhlen & Etelämäki 2015; Rouhikoski 2020). Laaja-alaisimmat kuvaukset nollapersoonasta nykykielen näkökulmasta ovat peräisin Laitiselta (1995, 2006), Isosta suomen kieliopeista (2004) ja Jokelalta (2012), joskin nämäkin perustuvat pitkälti kvalitatiivisille huomioille, eikä päähuomio ole nollapersoonalauseiden tai niiden ominai-

suuksien frekvensseissä tai vuorovaikutuksellisen ulottuvuuden säännöllisissä toistuvuuksissa (ks. kuitenkin rajakarjalaismurteiden avoimista persoonaviittauksista Uusitupa 2017).

3.3 Nollapersoona suomen persoonajärjestelmän osana

Persoona kieliopillisena kategoriana perustuu eroihin vuorovaikutustilanteen eri osallistujaroolien välillä. Vuorovaikutuksessa voidaan erottaa 1) puhuja, 2) puhuteltava ja 3) muu osallistuja (toisin sanoen puheenalainen henkilö, mahdollisesti myös sellainen, joka ei ole tilanteessa läsnä). Suomen kielessä nämä osallistujaroolit realisoituvat kolmena yksikkömuotoisena ja kolmena monikkomuotoisena persoonana, jotka puolestaan kieliopillisena kategoriana ilmenevät suomen kielessä persoonapronomineina (*minä, sinä, hän, me, te, he*), verbien persoonapäätteinä (*menen*) ja sekä nomineissa että verbien ei-finiittisissä muodoissa possessiivisuffikseina (*koirani, mentyäni*). Kuten edellä on mainittu, nollapersoonaakin on (yksipersonaisen) passiivin ohella pidetty keskeisenä osana persoonajärjestelmää, mutta koska siltä kuitenkin puuttuu spesifi morfologinen tunnus, esimerkiksi persoonapäätte, ja koska se voi lisäksi esiintyä muissakin syntaktisissa asemissa kuin subjektina (*Täällähän Ø jäätyy* vs. *Täällähän Ø:lla jäätyy nenä*), on sen määrittely käytännössä haastavaa. Nollapersoonan ehkä tyypillisin määritelmä perustuukin sen viitetausalaan; nollapersoonalla puhuja tarkoittaa ketä hyvänsä ihmistä, usein myös itseään (VISK § 1347).

Nollapersoonaa koskee kuitenkin myös joukko erilaisia roolisemantiikkaan ja (syntaktisiin) käyttökonteksteihin liittyviä rajoituksia. Esimerkiksi nollasubjekttilauseen prototyyppistä puuttuvaa subjektia pidetään tyypillisesti semanttiselta rooliltaan kokijana tai vastaanottajana, eli nollaan liitetään usein vaikutuksenalaisen patienttipiirre. (Laitinen 1995: 340.) Tämä vaikutuksenalaisuus puolestaan edellyttää yleensä lauseen teemapaikassa ajan, paikan, välineen tai tavan adverbiaalia tai objektia, jonka puitteissa asiointi voi toteutua (mts. 339), kuten esimerkissä (7), jossa Katja käyttää nollapersoonaa puhuessaan erään matkakohteen houkutuksista. Vaikutuksenalaisia ovat tällöin kaikki, jotka matkakohteessa vierailevat, eli kenellä tahansa on mahdollisuus ostaa friteerattua juustoa.

(7) [SG377, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 348]

Katja: sit **siel** saa £friteerattua juustoa£

Nollasubjekttilauseen predikaatiksi puolestaan sopivat aiemman tutkimuksen perusteella (ks. esim. Laitinen 1995) tyypillisesti ei-agentiiviset verbit, kuten modaali-verbit (*voida, saada*), propositionaalisen asenteen verbit (*haluta*), tilaverbit

(*nukkua*), tilanmuutosverbit (*ikävyystyä*) ja kognitiivista saavutusta merkitsevät verbit (*oppia*). Kuitenkin *jos-niin*-kehys ja verbinetinen *sitä*-partikkeli (esim. VISK § 915) poistavat nämä verbien laatua koskevat rajoitukset täysin. Niinpä esimerkiksi *jos*-lauseisiin sopivat agenttiivisetkin predikaatit (Laitinen 1995: 339), kuten esimerkissä (8).

(8) [SG441, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 334]

Mari: ei se kyllä oo mitää elämästä nauttimista jos, **käyttäytyy** typerästi koulussa

Nollasubjektin viittausala ja erityisesti sen rajaukset ovat myös olleet säännöllisesti mielenkiinnon kohteena. Käytännössä nollasubjektin viittaussuhteet ovat hyvin kontekstisidonnaisia ja muodostuvat vuorovaikutuksessa, kuten esimerkiksi Couper-Kuhlen ja Etelämäki (2015) ovat osoittaneet. Tässä tutkimuksessa käytänkin nollapersoonasta nimitystä *avoin* persoonaviittaus korostaakseni sitä, miten nollan viittausala realisoituu vasta käyttökontekstissa (ja on usein alati neuvottelunalainen) ja on riippuvainen puhujan lisäksi myös vastaanottajan asemoitumisesta (vrt. Selting & Couper-Kuhlen 2001: 4; ks. myös Suomalainen 2020: 27–28). Vaikka esimerkiksi Laitinen (1995: 346–347) rinnastaakin geneerisissä konteksteissa nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan niiden referenssin epäspesifisyyden takia ja toteaa jälkimmäisen vieneen alaa nollapersoonalta etenkin puhutussa kielessä, on näillä kahdella kuitenkin syntaktis-semanttisten ominaispiirteiden, käyttöyhteyksien ja viittausalan kannalta monenlaisia eroja: Laitinen (mts. 347) itsekin toteaa, etteivät nollapersoonan semanttiset rajoitukset päde avoimen yksikön 2. persoonaan ja toisaalta nostaa esille (mts. 348) väärintulkinnan mahdollisuuden deiktisesti spesifiksi puhutteluksi. Rouhikoski (2020) puolestaan mainitsee direktiiveissä käytettyjen nollasubjekti-ilmausten esiintyvän erityisesti sellaisissa konteksteissa, joissa direktiiviin liittyy epävarmuustekijöitä eikä virkailija pidä direktiivin noudattamista varmana, kun taas yksikön 2. persoona käytetään silloin, kun direktiivi kohdistuu nimenomaan asiakkaaseen tai kun asiakkaalle annetaan lisäohjeita tai toistetaan jo annettu direktiivi. Kuten osatutkimukset *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Vuorovaikutuskontekstit* osoittavat, nollapersoonan ja (avoimen) yksikön 2. persoonan välinen tehtäväjako on usein vielä paljon edellä mainittua hienovaraisempi, ja se kytkeytyy meneillään olevan vuorovaikutustilanteen lisäksi vahvasti myös esimerkiksi verbisemantiikkaan.

Avoimen viittauksen ilmaisuvoima saattaa ajan saatossa ehtyä, jolloin jokin toinen ilmaus saattaa viedä sen käyttöalaa. Esimerkiksi ranskassa tällainen semanttis-pragmaattinen persoonasiirtymä on koskenut indefiniittipronominia *on* ja persoonapronomineja *nous* ja *tu/vous* (Laberge & Sankoff 1979; ks. myös englan-

nista Kitagawa & Lehrer 1990).⁴ Suomessa vastaavia siirtymiä ei ole varsinaisesti dokumentoitu, joskin esimerkiksi Laitinen (1995: 347) toteaa avoimen yksikön 2. persoonan yleistyneen nollapersoonan kustannuksella. Suomen nollapersoona poikkeaa kuitenkin edellä kuvatun semanttisen ja morfosyntaktisen kompleksisuutensakin perusteella perinteisistä (indoeurooppalaisten kielten) indefiniittipronomineista, kuten englannin *one*, ranskan *on* tai ruotsin *man*. Viittausalansa puolesta nollapersoonaa voidaankin ajatella referentiaalisena jatkumona (vrt. Uusitupa 2017: 51–54), joka on laajempi kuin esimerkiksi geneerinen ’kuka tahansa’. Itse haluan tuoda jatkumovertauksen rinnalle toisen havainnollistavan kuvauksen nollapersoonan viittausalasta käyttämällä käsitettä liukuvärjätty osallisuus, joka osaltaan korostaa nollapersoonan viittausalan sumeutta, hetkellisyyttä ja kontekstisidonnaisuutta (viittausalan skaalamaisuudesta myös Laitinen 2006: 230). Samassakin käytötkontekstissa nollapersoona voi viitata sekä yleisellä tasolla että puhetilanteen osallistujiin (tai vain esimerkiksi puhujaan tai kuulijaan) samanaikaisesti, eikä täsmällistä viittausalaa useinkaan voi tai ole tarpeen määritellä. Samalla nollapersoonan referenssiin sisältyy sekä subjektiivinen että intersubjektiivinen ulottuvuus: subjektiivinen silloin, kun osallistuja kokee kuuluvansa nollan tarjoamaan intensionaaliseen kehykseen (Laitinen 1995: 344), intersubjektiivinen silloin, kun viittausalasta käydään neuvottelua vuorovaikutustilanteessa – usein hyvinkin hienovaraisin keinoin, kuten erityisesti tämän väitöstutkimuksen artikkeli *Vuorovaikutuskontekstit* osoittaa.

Vaikka juuri viittausalaan liittyvät asiat ovat sumeutensa takia vaikeita operationalisoida ja täten ottaa tilastollisen analyysin kohteeksi, on tämän tutkimuksen tavoitteena hyödyntää Arkisyn-korpuksen morfosyntaktista koodausta yhdistettynä muodostamiini diskurssimuuttujiin ja (verbi)semanttisiin kategoriointeihin ja tätä kautta tuottaa uutta tietoa siitä, millaista nollasubjekttilauseiden kuvaama osallisuus milloinkin on ja millaisissa yhteyksissä nollasubjekttilauseita käytetään. Tämä puolestaan täsmentää toivottavasti kuvaa erilaisten nollasubjekttilauseiden viittausalojen mahdollisista säännöllisyyksistä.

⁴ Laberge ja Sankoff (1979) kuvaavat, miten merkityssiirtymien sarja on alkanut, kun indefiniittipronominia *on* on alettu käyttää enenevässä määrin monikon ensimmäisen persoonan merkityksessä. Tämä puolestaan on jättänyt indefiniittipronominin paikalle tyhjön, jota toisen persoonan pronominit *tu/vous* ovat vuorostaan alkaneet täyttää.

4 Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa esittelen väitöstutkimukseni aineistoa ja tutkimuksessa käyttämiäni menetelmiä. Luku 4.1 käsittelee Arkisyn-korpusta, josta tutkimukseni aineisto on peräisin. Esittelen ensin korpuksen yleisiä ominaisuuksia, rakennetta ja edustavuutta, minkä jälkeen perehdyn omiin ratkaisuihini aineiston käsittelyssä. Luvussa 4.2 käyn läpi tutkimuksessa käytettyjä kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä sekä niiden keskinäistä suhdetta.

4.1 Arkisyn-korpus ja sen hyödyntäminen

Kaikkien tämän väitöstutkimuksen osatutkimusten arkikeskusteluaineisto on peräisin Arkisyn-korpuksesta. Arkisyn on Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen ylläpitämään ja kokoamaan Suomen ja sen sukukielten arkistoon kuuluva korpus, joka käsittää nykymuodossaan lähes 30 tuntia (noin 280 000 sanaa) suomenkielisistä arkikeskusteluista koottua aineistoa, joka on litteroitu ja kieliopillisesti annotoitu. Arkikeskustelu on tekstilajina löyhähkö, mutta Arkisynin tapauksessa sillä tarkoitetaan luonnollisessa ympäristössä käytyjä jokapäiväisiä keskusteluja, joissa osanottajat eivät toteuta mitään tiettyjä institutionaalisia rooleja toisin kuin institutionaalisessa keskustelussa. Suurin osa korpuksen aineistosta on peräisin Helsingin yliopiston keskustelututkimuksen arkiston ja Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston litteraateista, mutta mukana on myös projektin yhteydessä tuotettuja tallenteita.

Arkisynin tarkoituksena on keskustelupuheen kieliopillisen tutkimuksen mahdollistaminen laajan aineiston perusteella ja vertailtavuuden edistäminen suhteessa muiden aineistotyyppien tutkimukseen: Arkisyn onkin morfologisesti ja syntaktisesti annotoitu, toisin sanoen korpuksen jokaisen sanan yhteyteen on kirjattu sanan sanaluokka, morfologinen muoto ja lauseenjäsenasema. Myös esimerkiksi nollasubjektilauseiden predikaatit on koodattu Arkisyniin omalla tunnustellaan, mikä on huomattavasti nopeuttanut ja helpottanut tämän väitöstutkimuksen aineiston käsittelyä.⁵

⁵ Nesessiivisten nollasubjektilauseiden predikaateilla ei kuitenkaan ole omaa tunnustaan.

Jo ennen sanatason annotointia Arkisyyniin kuuluvista keskusteluista on korpusten rakentamisvaiheessa annotoitu erilaiset rakenteelliset yksiköt, joita ovat tässä tapauksessa lause, vapaa NP, partikkelijono, fragmentti ja puheenvuoro. Näitä annotointeja voidaan kutsua leksikaalis-kieliopillisiksi (ks. Aston 2011: 14). Tämän lisäksi korpusten keskusteluaineistoon on sen koneellisen prosessoinnin yhteydessä lisätty myös kontekstuaalisia ja rakenteellisia metatietoja, kuten edellä mainittujen rakenteellisten yksiköiden juokseva numerointi, rakenteiden rajat ja puhujan nimi. Näiden kontekstuaalis-rakenteellisten (mp.) koodausten hyötyjä esittelee erityisesti artikkeli *Vuorovaikutuskontekstit*.

Arkisyn on nykyisessä muodossaan tyypillinen näytekorpus, eli siihen valittujen keskustelujen on tarkoitus edustaa keruuajankohdan informaalia (ensikielisten suomenpuhujien) arkikeskustelua. Arkisynin avulla ei toisaalta voi (ainakaan toistaiseksi) tutkia määrällisin menetelmin esimerkiksi arkikeskustelun alueellista tai ajallista vaihtelua, joskin tällaisiakin eroja keskustelujen välillä jossain määrin on. Toisin sanoen Arkisynin pääasiallinen tarkoitus ei ole nykypuhekielen synkronisen (esimerkiksi tekstilajien välisen tai alueellisen) eikä diakronisen vaihtelun tutkimuksen mahdollistaminen (vrt. McEnery & Hardie 2012: 9, 94–96). Kuten taulukosta 1 nähdään, suurin osa keskusteluista on nauhoitettu Etelä-Suomen alueella. Vaikka korpusten kokoamisessa on usein omat käytäntöön liittyvät rajoituksensa, ja niiden edustavuuteen ja tasapainoon liittyviin vaatimuksiin onkin toisinaan suhtauduttu kriittisesti (esim. Váradi 2001; Leech 2007), voidaan Arkisynin otannaltaan nähdä jossakin määrin mukailevan Suomen väestön maantieteellistä painottumista Etelä- ja Lounais-Suomeen.

Taulukko 1. Arkisyn-aineiston keskustelut.

SIGNUMI	VUOSI	PAIKKA	PUHUJIA YHT. / PER TILANNE	TYYPPI	OSATUTKIMUKSET
SG108	1997	Helsinki	6 / 2	Kasv.	I, III, IV
SG111	1997	Ei tiedossa	5 / 2	Puhelin	III, IV
SG112	1997	Ei tiedossa	6 / 2	Puhelin	III, IV
SG113	1997	Ei tiedossa	8 / 2	Puhelin	III, IV
SG120	1997	Ei tiedossa	3 / 3	Kasv.	I, III, IV
SG121	1997	Ei tiedossa	4 / 4	Kasv.	I, III, IV
SG123	1997	Ei tiedossa	4 / 4	Kasv.	I, III, IV
SG124	1998	Ei tiedossa	3 / 2	Puhelin	III, IV
SG151	1996	Ei tiedossa	3 / 3	Kasv.	I, III, IV
SG346	2003	Helsinki	4 / 4	Kasv.	I, III, IV
SG355	2004	Forssa	4 / 4	Kasv.	I, III, IV
SG377	2007	Ei tiedossa	2 / 2	Kasv.	I, III, IV
SG396	2006	Espoo	7 / 6	Kasv.	I, III, IV
SG398	2006	Anjalankoski	2 / 2	Kasv.	I, III, IV
SG435	2010	Helsinki	7 / 7	Kasv.	I, III, IV
SG437	2006	Vantaa	2 / 2	Kasv.	I, III, IV
SG438	2010	Vantaa	2 / 2	Kasv.	I, III, IV
SG440	2010	Helsinki	4 / 4	Kasv.	I, II, III, IV
SG441	2009	Helsinki	7 / 7	Kasv.	I, III, IV
SG444	2013	Helsinki	4 / 4	Kasv.	I, II, III, IV
SG446	2011	Helsinki	2 / 2	Kasv.	I, III, IV
SAPU115	2008	Rauma	3 / 2	Kasv.	I, III, IV
SAPU117	2008	Turku	3 / 3	Kasv.	I, III, IV
SAPU118	2008	Turku	4 / 4	Kasv.	I, III, IV
SAPU119	2008	Turku	5 / 5	Kasv.	I, III, IV
D131	2015	Santaskylä	4 / 4	Kasv.	I, III, IV

Tässä väitöstutkimuksessa osatutkimusten aineistot poikkeavat jonkin verran toisistaan.⁶ Osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* aineistona on käytetty Arkisyn-tietokannan kaikkia kasvokkai keskusteluita (noin 26 tuntia), eli puhelinkeskustelut on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Ratkaisu perustui siihen, ettei puhelinkeskusteluista käy ilmi kehollinen toiminta, jota käytettiin apuna avoimen yksikön 2. persoonan ilmauksia deiktisesti spesifeistä eroteltaessa. Näin aineistossa on 1498 nollasubjekttilauseita (ja 192 avoimen yksikön 2. persoonan lauseita). Osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit* keskitytään kahteen Arkisyn-tietokannan keskusteluun, jotka on valittu pääasiassa nollasubjekttilauseiden (ja avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden) absoluuttisen määrän perusteella. Osatutkimus *Sisäinen ryhmittely* puolestaan pyrkii kuvailemaan Arkisyn-tietokannan nollasubjekttilauseiden sisäistä variaatiota, ja aineisto sisältää kaikki tietokannan nollasubjekttilauseet (N = 1579). Osatutkimuksen *Nesessiivirakenteet* aineisto poikkeaa selvimmän muista osatutkimuksista, sillä nesessiivirakenteita tarkastellaan ominaisuuksiensa (esimerkiksi verbien yksipersonaisuus ja tyypillisesti genetiivisijainen subjekti) takia erillään muista nollasubjekttilauseista. *Nesessiivirakenteet*-osatutkimuksen aineistona on tästä syystä käytetty Arkisyn-tietokannan kaikkia sellaisia nesessiivirakenteita, joiden finiittiverbinä on *pitää* (N = 637). Tilastollisten mallien muuttujina on hyödynnetty laajasti Arkisynin morfosyntaktista annotaatiota, jota on tarvittaessa täydennetty lisäannotoinnein, kuten *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -osatutkimuksessa verbityyppijaottelulla.

Arkisyn-korpus on tallennettu Turun yliopiston Suomen ja sen sukukielten arkiston muiden korpusien tavoin XML-muotoon. Helpottaakseni omaa aineistonkäsittelyäni olen kerännyt Arkisynin nollasubjekttilauseet (ja myöhemmin myös kaikki nesessiivirakenteet) omaksi osa-aineistokseen, jota olen sitten tarkastellut Python-pohjaisella hakutyökalulla, jonka olen ohjelmoinut oman väitöstutkimukseni tarpeisiin sopivaksi. Hakutyökalu on edesauttanut Arkisynin morfosyntaktisen annotaation kokonaisvaltaista hyödyntämistä, mutta myös mahdollistanut tutkimusta varten tekemien uusien annotointien automaattisen käsittelyn. Tällaisia ovat osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* verbityyppijaottelun lisäksi esimerkiksi osatutkimuksissa *Sisäinen ryhmittely* ja *Nesessiivirakenteet* käyttämäni diskurssimuuttujat, joilla tarkoitan pääasiassa keskustelun sekventiaaliseen jäsentymiseen liittyviä tekijöitä eli tässä tapauksessa sitä, sijoittuuko nollasubjekttilause puhujan vuoron alkuun, loppuun tai keskelle vai onko kyseessä samaan aikaan sekä vuoronalkuinen että vuoronloppuinen lause (toisin sanoen muodostaako nollasubjekttilause vuoron yksinään). Toisaalta Arkisynin metadata on tarjonnut mahdollisuuden havainnollistaa keskustelun jäsentymistä uudelleenlaisesta näkökulmasta,

⁶ Osatutkimusten aineistot ovat saatavilla OSF-hakemistossa osoitteessa osf.io/yn5xg.

kuten osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit*, jossa olen hyödyntänyt Arkisynin juoksevaa lausumien numerointia (esim. Aston 2011: 14) kuvatakseni nollasubjekttilauseiden ja avoimen yksikön 2. persoonan lauseiden esiintymistä keskustelun aikana.

4.2 Aineiston analyysimenetelmät

Esittelen tässä luvussa lyhyesti aineiston keskeiset analyysimenetelmät ja analyysin etenemisen pääpiirteet. Väitöstutkimukseni on fundamentaalisesti monimenetelmäinen (esim. Hashemi 2012), eli kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimusote kietoutuvat tiiviisti toisiinsa: Väitöstutkimuksen neljästä osatutkimuksesta kolmessa (*Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, *Sisäinen ryhmittely*, *Nesessiivirakenteet*) on vahva tilastollinen perusta, kun taas yhdessä (*Vuorovaikutuskontekstit*) määrällistä analyysiä on käytetty lähinnä aineiston kuvailuun ja havainnollistamiseen sekä laadullisen analyysin kohdentamiseen. Osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet* tilastollisena menetelmänä on käytetty logistista sekamallia (Generalized Linear Mixed Model), osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* taas moniulotteista korrespondenssianalyysiä (Multiple Correspondence Analysis). Osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* tilastollinen analyysi on toteutettu SPSS-ohjelmalla, osatutkimusten *Sisäinen ryhmittely* ja *Nesessiivirakenteet* puolestaan R-ympäristössä (R Core Team 2020).⁷ Kuitenkin tilastollista analyysiä edeltävät tietyt laadullisesti painottuneet valinnat siitä, mitkä ovat tutkimuskohteen kannalta relevantteja muuttujia tilastollisissa malleissa käytettäviksi. Tilastollista analyysiä myös seuraa laadullinen analyysi, jonka tarkoituksena on pohtia sitä, mitä tilastollisten mallien tulokset mahdollisesti kertovat nollasubjekttilauseiden käytöstä ja tehtävistä vuorovaikutuksessa.

Logistinen sekamalli valikoitui osatutkimusten *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet* menetelmäksi erityisesti siitä syystä, että sen avulla on mahdollista ennustaa paitsi kiinteiden vaikutusten (eli sellaisten vaikutusten, joilla on rajallinen määrä arvoja tai luokkia) välisiä yhteyksiä myös ottaa huomioon erilaisia satunnaisvaikutuksia (eli vaikutuksia, joiden arvoja tai luokkia ei voi määritellä tyhjentävästi ja jotka vaihtelevat aineistosta toiseen), kuten puhujan tai lemman (ks. Tagliamonte & Baayen 2012: 157; Winter 2013: 2; Winter & Grice 2021: 1264–1267; kiinteiden vaikutusten ylikorostumisesta esim. Clark 1973). Käytännössä logistinen sekamalli pyrkii ennustamaan selitettävän muuttujan esiintymistä selittävien muuttujien perusteella. Malli toisin sanoen analysoi, miten selit-

⁷ Osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* on käytetty korrespondenssianalyysiin *cap*-pakettia (Nenadic & Greenacre 2007), osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet* logistiseen sekamalliin *lme4*-pakettia (Bates ym. 2015).

tävät muuttajat korreloivat selitettävän muuttujan arvojen kanssa. Itse tutkimusasetelma on molemmissa osatutkimuksissa sellainen, että selitettävä muuttuja on binaarinen: osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* vertailun kohteena ovat nollasubjektilla useat ja avoimen yksikön 2. persoonan lauseet, kun taas osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet* referentiaalisesti avoimia nesessiivirakenteita verrataan referentiaalisesti spesifeihin nesessiivirakenteisiin, ensin puheakti-persoonaisiin, sitten kolmaspersoonaisiin. Molemmissa osatutkimuksissa käytetyt muuttajat ovat pääasiassa kieliopillis-semanttisia, mutta mukana on myös joitakin diskurssimuuttujia. Muuttajat on kuvailtu yksityiskohtaisemmin luvussa 5 osatutkimusten tulosten yhteydessä.

Moniulotteinen korrespondenssianalyysi on menetelmä, jonka avulla voidaan tunnistaa ja visualisoida muuttujien välillä toistuvia yhteisesiintymiä ja välttelykuvioita. Malli perustuu siihen, että se muuttaa yhdessä esiintyvien piirteiden taajuudet etäisyyksiksi, jotka se sitten piirtää kaksi- tai kolmiulotteiselle kuvaajalle (moniulotteisen korrespondenssianalyysin toimintaperiaatteista tarkemmin esim. Roux & Rouanet 2010). Koska kyseessä on eksploratiivinen eikä konfirmatorinen menetelmä, mallintaminen tapahtuu aineistolähtöisesti minkäänlaisia taustaoletuksia tekemättä. Konfirmatorisissa menetelmissä tutkijalla puolestaan on tyypillisesti jo ennen aineiston analyysiä käsitys siitä, minkälaisia ulottuvuuksia aineistosta paljastuu. (Esim. Barr ym. 2013.) Tästä syystä moniulotteinen korrespondenssianalyysi ei myöskään kerro mitään yhteisesiintymien tai välttelykuvioiden tilastollisesta merkityksestä tai muusta merkityksellisyydestä (esim. Glynn 2014: 444), joten tutkijan rooli on tulosten tulkinnassa ja merkityksellisten kuvioiden havaitsemisessa suuri.

Moniulotteista korrespondenssianalyysiä lähellä on pääkomponenttianalyysi, joka myös on tarkoitettu datan dimensioiden redusointiin. Yksi näiden menetelmien keskeisimmistä eroista on kuitenkin se, että moniulotteista korrespondenssianalyysiä voidaan käyttää kategoristen muuttujien kanssa (Glynn 2014: 446). Moniulotteisella korrespondenssianalyysillä on yhtymäkohtia myös hierarkkiseen klusterianalyysiin, sillä molempia käytetään muuttujien keskinäisen vuorovaikutuksen tarkastelussa. Moniulotteinen korrespondenssianalyysi tarjoaa kuitenkin tähän tarkoitukseen hierarkkista klusterointia laaja-alaisemman näkökulman, sillä se ei vain ryhmittele muuttujia, vaan antaa monisyisemmän kuvauksen muuttujien ja niiden arvojen välisestä vuorovaikutuksesta (mts. 478–479). Osatutkimusten *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet* tavoin myös moniulotteista korrespondenssianalyysiä hyödyntävässä osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* on käytetty sekä kieliopillis-semanttisia että diskurssimuuttujia, jotka on kuvattu tarkemmin luvussa 5.

Aineiston laadullisen analyysin lähtökohtana ovat vuorovaikutuslingvistiikan periaatteet, joiden mukaan kielelliset rakenteet syntyvät vuorovaikutuksessa ja muokkaavat sitä. Vuorovaikutuslingvistiikassa yhdistyvät diskurssifunktionaalisen perinteen pyrkimykset kielellisen muodon ja diskurssifunktion välisen suhteen selvittä-

miseen sekä keskusteluanalyttisen perinteen ymmärrys puheen vuorottelusta sosiaalisen vuorovaikutuksen muotona, jonka mikrotasoa voidaan tarkastella keskusteluanalyysin työkaluin. Vuorovaikutuslingvistiikan tavoitteena on kuitenkin myös tuoda näkökulmia kieltenvälisiin eroihin vuorovaikutuksen rakentumisessa ja kieltenvälisiin suhteisiin. Sen päämäärät kiteytyvät seuraaviin kysymyksiin: 1) Mitä kielen resursseja käytetään milloinkin tiettyjen vuorovaikutustehtävien täyttämiseksi? 2) Mitä vuorovaikutustehtävää tietyt kielelliset rakenteet ja niiden käyttötavat edistävät? Kielellisesti orientoituneessa vuorovaikutuksen tutkimuksessa oleellista on tunnistaa säännöllisesti toistuvia kielellisiä rakenteita ja kuvioita, joiden käyttöä ja tehtäviä vuorovaikutuksessa sitten tarkastellaan. (Esim. Selting & Couper-Kuhlen 2001: 1–3.) Tässä tutkimuksessa säännöllisten toistuvuuksien tunnistamiseksi käytetään pääasiassa tilastollisia malleja, minkä jälkeen toistuvuuksille pyritään vuorovaikutuslingvistisen analyysin keinoin antamaan merkityksiä, toisin sanoen tarkastelemaan erilaisten nollasubjekttilauseiden käyttöä vuorovaikutuksessa ja analysoimaan sitä, mihin tehtäviin niitä käytetään.

Toisaalta osatutkimukset myös toisinaan keskustelevat menetelmällisesti keskenään, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* tilastollisen analyysin tuloksia hyödynnetään osatutkimuksen *Vuorovaikutuskontekstit* mikrotason analyysin pohjana. Edellisen osatutkimuksen tilastollisessa mallissa puhujakohtainen variaatio kahden avoimen persoonailmauksen ominaispiirteissä otetaan satunnaisvaikutuksena huomioon, minkä ansiosta jälkimmäisessä voidaan tarkastella ilmiötä mikrotasolla niin, että makrotason tendenssit ovat jo tiedossa. Täten monimenetelmäisyyden avulla voidaan välttää puhujakohtaisen variaation sudenkuopat (vrt. Brezina & Meyerhoff 2014: 1–4), ja laadullisessa analyysissä on mahdollista keskittyä tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä keskustelun rakentumisen ja osanottajien näkökulmasta. Osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit* tämä tarkoittaa esimerkiksi eri puhujien tuottamien nollasubjekttilauseiden ja avoimen yksikön 2. persoonan määrien huomioimista ja tarkastelemista paitsi ristiintaulukoinnein myös keskustelun aikajanalla, mikä mahdollistaa havaintojen tekemisen sekä idiolektaalisista eroista puhujien välillä että keskustelukontekstin vaikutuksesta avointen persoonailmausten käytössä.

5 Tulokset: Nollasubjekttilauseet arkikeskustelussa

Tässä luvussa kokoan väitöstutkimukseni osatutkimuksen tulokset luvussa 1.2 esiteltujen tutkimuskysymysten mukaisesti. Ensin käsittelen nollasubjekttilauseiden kieliopillisia, semanttisia ja pragmaattisia ominaispiirteitä luvussa 5.1, sitten keskityn nollasubjekttilauseiden tehtäviin ja viittausalaan vuorovaikutuksessa luvussa 5.2 ja lopuksi luvussa 5.3 syvennyn referentiaalisesti avoimia ja spesifejä nesessiivirakenteita vertaamalla nollasubjekttilauseiden rajoihin. Kuten jo luvussa 1.2 mainitsin, tulosten esittelyssä tiettyjen osatutkimusten tulokset muodostavat synteessin, jotta väitöstutkimuksen kannalta merkitykselliset kokonaisuudet nousisivat selkeämmin esiin.

5.1 Nollasta on moneksi: Nollan kieliopilliset, semanttiset ja pragmaattiset ominaispiirteet

Nollapersoonan määritelmä on monisyinen niin kieliopillisesti, semanttisesti kuin pragmaattisestikin. Tästä syystä myöskään nollapersoonan tai erilaisten nollasubjekttilauseiden ominaispiirteitä ei voida määritellä yleispätevästi. Tässä tutkimuksessa keskitytään käyttö pohjaisen kielikäsitteilyksen mukaisesti nollasubjekttilauseissa esiintyvien piirteiden toistuvuuteen ja vuorovaikutustilanteista nouseviin kuvioihin. Tässä luvussa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ja lähestytään nollasubjekttilauseiden ominaispiirteitä kahdesta näkökulmasta: ensin tarkastellaan osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* perusteella sitä, miten ominaispiirteet määrittyvät suhteessa toiseen avoimeen persoonailmaukseen, yksikön 2. persoonaan, ja sen jälkeen osatutkimuksen *Sisäinen ryhmittely* pohjalta sitä, millaista on nollasubjekttilauseiden sisäinen variaatio.

Nollapersoonan ominaispiirteinä on nollasubjekttilauseissa pidetty esimerkiksi kokijan semanttista roolia, erilaisia ehtokeyksiä ja predikaatteja, jotka ilmaisevat mahdollisuutta tai välttämättömyyttä, kuten tyypillisimmin modaaliverbit (Laitinen 1995: 339–340); tarjoaahan nollapersoonan nimenomaan intensionaalisen kehyksen, joka on perinteisesti avoin kenelle tahansa (mts. 344). *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -osatutkimuksessa nämä aiempiin tutkimuksiin ja havaintoihin pe-

rustuvat tutkimukset on operationalisoitu yhteensä kymmeneksi muuttujaksi, joita käytetään logistisessa sekamallissa vertailtaessa nollasubjekttilauseita (N = 1498) ja avoimen yksikön 2. persoonan lauseita (N = 192) keskenään. Tutkimuksen kiinteät muuttujat ja niiden saamat arvot on esitelty taulukossa 2. Kiinteiden muuttujien lisäksi puhujaa käytetään mallissa satunnaismuuttujana.

Taulukko 2. Osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* käytetyt kiinteät muuttujat.

MUUTTUJA	ARVOT	TENDENSSI REFERENSSIKATEGORIAAN NÄHDEN (NOLLA VS. AVOIN YKS. 2. PERS.)
VERBITYYPPI	Konkreettinen (A)	
	lokaatio	AY2P*
	liike	AY2P*
	tapahtuma/muutos	Nolla
	teko	AY2P*
	Mentaalinen (B)	
	perkeptio	Nolla
	psykologinen	AY2P
	puheakti	AY2P*
	modaali	referenssikategoria
ALKUKENTÄN ARGUMENTIT		
ADVERBIAALI	kyllä	Nolla*
	ei	referenssikategoria
OBJEKTI	kyllä	Nolla*
	ei	referenssikategoria
EHTOKEHYKSET		
JOS	kyllä	AY2P
	ei	referenssikategoria
KUN	kyllä	Nolla
	ei	referenssikategoria
KONDITIONAALI	kyllä	Nolla*
	ei	referenssikategoria
OBJEKTI	kyllä	AY2P*
	ei	referenssikategoria
INFINITIIVIOBJEKTI	kyllä	AY2P
	ei	referenssikategoria
AIKAMUOTO: PREESENS	kyllä	AY2P
	ei	referenssikategoria

* muuttuja on tilastollisesti merkitsevä

Muuttujissa on pyritty ottamaan mahdollisimman kattavasti huomioon nolla-subjekttilauseisiin perinteisesti yhdistetyt piirteet. Subjektinollalle usein välttämättömyydestä geneeristä ehtoa eli intensionaalista kehystä edustavat muuttujien joukossa erityisesti alkukentän argumentit (adverbiaali ja objekti), *jos*- ja *kun*-kehykset, konditionaali ja monet B-tyypin verbit (eli propositionaalisen argumentin saavat verbit, ks. Pajunen 2001), ennen kaikkea modaaliverbit. Aikamuodon tehtävänä on puolestaan operationalisoida viittausalaa, sillä menneen ajan muotojen on todettu nolla-subjekttilauseissa saavan tyypillisemmin rajatumman tulkinnan (esim. Laitinen 2006: 212). Objekti ja infinitiiviobjekti (yhdessä verbityyppiäotteen kanssa) täsmentävät käsitystä nollasubjekttilauseiden agenttiivisuudesta, kun taas polaarisuuden tarkoituksena on heijastella yleisemmin sitä, millaisissa konteksteissa nollasubjekttilauseet vuorovaikutuksessa esiintyvät.

Taulukosta 2 käyvät ilmi käytettyjen muuttujien tendenssit nollasubjekttilauseiden ja avoimen yksikön 2. persoonan välillä. Erot ovat selkeimpiä monien verbityyppien, alkukentän argumenttien, konditionaalien ja objekti-NP:n kohdalla. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin huomata, että verbityyppimuuttujan referenssiarvona on käytetty nollasubjekttilauseissa tyypillisiä modaaliverbejä, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, millaisina erot muihin verbityyppiin näyttävät. On kuitenkin selvää, että kolme neljästä konkreettisten verbien kategoriasta kallistuu voimakkaasti avoimen yksikön 2. persoonan suuntaan, kuten myös puheaktiverbit mentaalisten verbien kategoriassa. Referenssikategoria eli modaaliverbit ovat puolestaan jo suhteellisen frekvenssinsä perusteella huomattavasti yleisempiä nollasubjekttilauseissa kuin avoimen yksikön 2. persoonan yhteydessä. Näiden erojen voidaan nähdä kytkeytyvän sekä nollasubjekttilauseiden kielipiirillisiin rajoituksiin (esim. Laitinen 1995: 339–340) että siihen, miten ja millaisissa yhteyksissä niitä vuorovaikutuskonteksteissa käytetään. Yksinkertaistetusti voidaan todeta, että siinä missä nollasubjekttilauseita käytetään usein puhuttaessa asioista yleisemmällä tasolla, avointa yksikön 2. persoonaa käytetään annettaessa konkreettisia esimerkkejä, havainnollistettaessa tai ohjeistettaessa, mikä puolestaan heijastuu selvästi myös verbityyppien tendenssiin. Tarkemmin nollasubjekttilauseiden erilaisia käyttökonteksteja käsitellään luvussa 5.2.

Verbityyppien lisäksi konditionaali ja alkukentän argumentit (adverbiaali ja objekti) ovat vertailussa merkitseviä. Kaikki kolme ovat yleisempiä nollasubjekttilauseissa, mikä viittaa siihen, että erilaiset intensionaalista kehystä rakentavat elementit ovat nollasubjekttilauseille hyvin ominaisia. Näin yksioikoinen ei tilanne kuitenkaan ole niin ikään geneeristä ehtoa ilmaisevissa *jos*- ja *kun*-lauseissa, joista edelliset ovat kallellaan avoimen yksikön 2. persoonan suuntaan, jälkimmäiset puolestaan nollasubjekttilauseisiin, eikä ero kummankaan kohdalla ole tilastollisesti merkitsevä. Vaikka nolla on geneerisen ehdon vaikutusalassa niin *jos*- ja *kun*-lauseissa kuin alkukentän argumentinkin sisältävässä lauseessa, on nolla vain edellisten

kohdalla vapaa roolisemanttisista rajoituksistaan (Laitinen 1995: 339–340). Alkukentän argumenttien osalta tulee myös ottaa huomioon se, että koska nollasubjekttilauseessa ei ole teemapaikassa subjektia, on sen paikalla yleensä jotakin muuta (VISK § 1350). Mitä tulee nollan roolisemantiikkaan, osoittavat *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -osatutkimuksen tulokset kiteytetysti nollan olevan huomattavasti avointa yksikön 2. persoonaa useammin vaikutuksenalainen kokija kuin agenttiivinen tekijä. Tämä ilmenee nollasubjekttilauseissa niin alkukentän argumenttien yleisyydestä, verbityyppien jakaumasta kuin objekti-NP:iden vähyydestäkin (suhteessa avoimeen yksikön 2. persoonaan). Viimeinen ilmiö on sidoksissa yksinomaan mentaaliverbeihin (pois lukien modaaliverbit), joiden yhteydessä objekti-NP:iden osuus nollasubjekttilauseissa on selkeästi avoimen yksikön 2. persoonan lauseita pienempi (39,7 % vs. 55,8 %), kun taas sekä konkreettisen verbin että modaaliverbin sisältävissä nollasubjekttilauseissa on objekti-NP useammin kuin vastaavissa avoimen yksikön 2. persoonan lauseissa.

Myös konditionaali liittyy modaaliverbien ja *jos*- ja *kun*-lauseiden ohella tiiviisti mahdollisuuden ja ehdon ilmaisemiseen. Sillä voidaan kuitenkin nähdä myös erityisesti suunnitteluun, ehdotusten tekemiseen ja erityisesti mentaalisten verbien yhteydessä (omien) toiveiden ja halujen ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä vuorovaikutuksessa (esim. VISK § 1592). Konditionaalien perusmerkityksestä on fennistiikassa esitetty useita näkemyksiä, mutta esimerkiksi Lehtisen (1983: 485–501) mukaan se on ennen kaikkea nonfaktuaalisuuden ilmaisin, myös diakronisesta näkökulmasta. Kangasniemi (1992: 242–251) jakaa Lehtisen näkemyksen, mutta erottaa samalla eksplisiittisesti konditionaalien nonfaktuaalisen käytön kontrafaktuaalisuudesta. Toisin sanoen konditionaalilla voidaan ilmaista paitsi sitä, ettei asiointi kuulu reaali maailmaan, myös sitä, että asiointi on todenvastainen. Hakulinen (1987: 149) puolestaan kytkee konditionaalien nollapersoonakontekstissa nollan viittausalaan todetessaan, että konditionaalissa nollalauseissa puhuja itse tulkitaan usein tekijäksi tai kokijaksi sellaisissa lauseissa, jotka ilmaisevat puhujan suunnitelmia, aikeita tai (optatiivimaisesti) toiveita tai toivomuksia. Erityisesti optatiivimaisten konditionaalilauseiden on esitetty olevan tyypillisesti verbi- tai konjunktioalkuisia. Siitä huolimatta, että puhuja viittaa tämänkaltaisilla lauseilla usein itseensä, hakee hän vuoroaan seuraavissa responsseissa muilta osallistujilta hyväksyntää. (Kauppinen 1998: 187–190.) Alkukentän argumentteja ja konditionaalia vuorovaikutuskontekstissa vaikutuksenalaisuuden ja nonfaktuaalisuuden ilmentäjinä käsitellään verbityyppien tavoin tarkemmin luvussa 5.2.

Osatutkimus *Sisäinen ryhmittely* keskittyy yksinomaan nollasubjekttilauseiden ryhmittelyyn niiden kieliopillis-semanttisten ja diskursiivisten tunnuspiirteiden pohjalta. Tilastollisena menetelmänä toimii moniulotteinen korrespondenssi-analyysi, joka mahdollistaa käytettyjen muuttujien yhteisesiintymien havainnoinnin. Tutkimuksessa yhdistyvät *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -tutkimuksen

tavoin määrällinen ja laadullinen analyysi, jotta nollasubjekttilauseiden tilastollisen ryhmittelyn tulokset saisivat myös pragmaattisen tulkinnan vuorovaikutuskontekstissa. Muuttujat ovat pääasiassa samoja kuin osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, mutta verbityyppiä jaottelun sijaan verbit jaetaan agenttiivisiin, ei-agenttiivisiin ja sekundaarisiin (käytännössä modaaliverbit). Täysin uusia ovat diskursiiviset muuttujat vuoronalkuisuus ja vuoronloppuisuus, joiden avulla on mahdollista tarkastella myös tilastollisesta näkökulmasta sitä, miten nollasubjekttilauseet jäsentävät keskustelua, sekä affektiset elementit (käytännössä erinäiset dialogipartikkelit ja konjunktiot), jotka viestivät esimerkiksi asennoitumisesta puheenaiheeseen. Kaikki *Sisäinen ryhmittely* -osatutkimuksen muuttujat on esitelty taulukossa 3.

Taulukko 3. Osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* käytetyt muuttujat.

MUUTTUJA	ARVOT
KIELIOPILLIS-SEMANTTISET MUUTTUJAT	
AFFEKTI	kyllä/ei
ADVERBIAALIKONJUNKTIO (ESIM. JOS TAI KUN)	kyllä/ei
AGENTTIIVISUUS	kyllä/ei/sekundaarinen
ALKUKENTÄN ADVERBIAALI	kyllä/ei
KIELTO	lauseenalkuinen/muualla/ei
KONDITIONAALI	kyllä/ei
MENNYT AIKA	kyllä/ei
OBJEKTI-NP	alkukentässä/muualla/ei
DISKURSIIVISET MUUTTUJAT	
VUORONALKUINEN ASEMA	kyllä/ei
VUORONLOPPUINEN ASEMA	kyllä/ei

Moniulotteisen korrespondenssianalyysin perusteella aineistosta nousee esiin toisiaan puoleensa vetäviä piirteitä, joista olen muodostanut kolme funktionaalista nollasubjekttilauseiden ryhmää. Olen nimennyt nämä ryhmät niiden kieliopillis-semanttisten ja diskursiivisten ominaispiirteiden ja vuorovaikutuksellisen analyysin perusteella 1) narratiiviseksi, 2) reaktiiviseksi ja 3) evaluatiiviseksi. Ryhmien ominaispiirteet on koottu taulukkoon 4.

Taulukko 4. Nollasubjekttilauseiden funktionaaliset ryhmät. Plusmerkki kuvaa piirteen positiivista ja miinusmerkki negatiivista tendenssiä.

RYHMÄ	PIIRTEET
NARRATIIVISET	adverbiaalikonjunktio (+)* agentiivisuus (+) alkukentän adverbiaali (-) konditionaali (+) mennyt aika (+) vuoronalkuinen asema (-)
REAKTIIVISET	adverbiaalikonjunktio (-) affekti (+) agentiivisuus (sekundaarinen) kielto (lauseenalkuinen) objekti-NP (alkukentässä) vuoronalkuinen asema (+) vuoronloppuinen asema (+)
EVALUATIIVISET	agentiivisuus (-) alkukentän adverbiaali (+) kielto (muualla)

On syytä huomata, että *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -osatutkimuksen tapaan lauseiden predikaattiverbien ominaisuudet ovat avainasemassa erottelemassa ilmauksia. Siinä missä osatutkimuksessa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* verrataan kahta eri persoonailmausta ja verbit on jaettu konkreettisiin ja mentaalsiin verbeihin sekä modaaliverbeihin, osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* verbit on luokiteltu niiden (implikoidun) subjektin semanttisen roolin perusteella. Tämä jako agentiivisiin, ei-agentiivisiin ja sekundaarisiin verbeihin nousee tilastollisessa analyysissä vahvasti esiin ja muodostaa rungon nollasubjekttilauseiden funktionaaliselle ryhmittelylle.

Narratiivisissa nollasubjekttilauseissa korostuu (usein puhujan henkilökohtaisista) kokemuksista kertominen, mikä puolestaan ilmenee esimerkiksi agenttiivisten verbien heijastamana toiminnallisuutena ja menneen ajan aikamuotojen yleisyytenä. Konditionaalilla on narratiivisten nollasubjekttilauseiden ryhmässä oma erikoistunut tehtävänsä esimerkiksi keskustelun osanottajien yhteisessä suunnittelussa, mutta sen runsaus voi indikoida myös puhujan omien toiveiden esittämistä ja mentaalisen maailman sanallistamista, vuoronloppuisen aseman harvinaisuus taas kertoo siitä, että narratiiviset nollasubjekttilauseet esiintyvät osana pidempää kerrontasekvenssiä.

Reaktiiviset nollasubjekttilauseet rakentuvat sekundaaristen verbien eli tyypillisesti modaaliverbien ympärille. Modaaliverbien yleisyys tarkoittaa samalla sitä, että reaktiiviset nollasubjekttilauseet liittyvät yleisellä tasolla jonkin asiointilan mahdol-

lisuuteen (vrt. Laitinen 1995: 340; VISK § 1352). Ne usein aloittavat ja lopettavat vuoron, eikä niissä tavallisesti ole adverbiaalikonjunktioita luomassa esimerkiksi generistä ehtoa. Reaktiivisia nollasubjekttilauseita käytetäänkin vuorovaikutuksessa usein jonkin edellä mainitun kommentointiin, mihin viittaavat myös affektisten elementtien yleisyys, objekti-NP alkukentässä ja lauseenalkuinen kierto (esim. VISK § 1386; Hakulinen 2012; Laury & Helasvuo 2016).

Evaluatiivisten nollasubjekttilauseiden tyypillisimmät predikaattiverbit ovat ei-agentiivisia, toisin sanoen vaikutuksenalaisen patienttipiirre on niissä vahvasti läsnä. Tämän lisäksi evaluatiivisten nollasubjekttilauseiden alkukentässä on usein adverbiaali ja ne ovat monesti kieltomuotoisia, mutta reaktiivisista nollasubjekttilauseista poiketen kierto ei ole lauseenalkuinen. Kuten reaktiivisilla nollasubjekttilauseilla, myös evaluatiivisilla nollasubjekttilauseilla otetaan tyypillisesti kantaa puheenaiheeseen tai arvioidaan sitä. Reaktiivisista nollasubjekttilauseista poiketen evaluatiiviset nollasubjekttilauseet eivät ole yhtä usein vuoronalkuisessa tai -loppuisessa asemassa, eli ne esiintyvät tyypillisemmin osana saman puhujan pidempää sekvenssiä. Vaikka evaluatiivisiin nollasubjekttilauseisiin liittyy olennaisesti kieltomuotoisuus, on kierto-verbi tavallisesti muualla kuin lauseen alussa. Myöskään affektiset elementit eivät ole ominaisia evaluatiivisille nollasubjekttilauseille, mikä yhdessä edellisen kanssa viittaa siihen, että evaluatiivisia nollasubjekttilauseita käytetään reaktiivisia nollasubjekttilauseita neutraalimmissa, asiointiloja kuvailevissa konteksteissa. Nollasubjekttilauseiden funktionaalisia ryhmiä käsitellään tarkemmin vuorovaikutuskontekstissa luvussa 5.2.

5.2 Suurempi kuin nolla: Nollan viittausala ja käyttö vuorovaikutuksessa

Luvussa 5.1 käsiteltiin nollasubjekttilauseita pääasiassa niiden kieliopillis-semanttisten ja diskursiivisten muotopiirteiden kautta. Tässä luvussa paneudutaan nollasubjekttilauseiden tehtäviin vuorovaikutuksessa siten, että ensin niitä peilataan avoimeen yksikön 2. persoonaan osatutkimuksen *Vuorovaikutuskontekstit* perusteella, sitten tarkastellaan nollasubjekttilauseiden funktionaalisia ryhmiä osatutkimuksen *Sisäinen ryhmittely* pohjalta.

Osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* perusteella nollasubjekttilauseiden ja avoimen yksikön 2. persoonan keskeisimmät erot liittyvät verbityyppeihin, alkukentän argumentteihin ja konditionaalimodukseen. Näistä teki-jöistä erityisesti verbityyppi ja alkukentän argumentit liittyvät usein nollan semanttiseen rooliin. Tätä korostaa myös objekti-NP:iden kallistuminen osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* tilastollisessa mallissa avoimen yksikön 2. persoonan suuntaan (ks. taulukko 2). Alkukentän adverbiaaleja käsitellään tarkemmin tässä luvussa evaluatiivisten nollasubjekttilauseiden yhteydessä. Alkukentän

objekti-NP:t puolestaan kertovat jotakin nollasubjekttilauseiden informaatorakenteesta, etenkin kun noin 64 % niistä on sanaluokaltaan demonstratiivipronomineja. Tämän perusteella alkukentän objekti-NP:t ovat usein tilanneviitteisiä, eli ne viittavat puheenalaisena tai muuten meneillään olevaan tilanteeseen (esim. VISK § 1439). Tällaisia nollasubjekttilauseita voidaan käyttää esimerkiksi oman asennoitumisen ilmaisemiseen puheena olevaa asiantilaa kohtaan, kuten esimerkissä (9), tai direktiivinä, kuten esimerkissä (10).

(9) [SG346, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 350]

1 Sanna: mä rupesin miettiä et meijän äiti on ainaki kyl

2 pitäny niinku aina <ruokarukouksen>, (.) et>

3 Kerttu: [mm (0.5)]

4 Sanna: s > **sitäkä ei varmaan saa e[nää tehdä**

(10) [SG435, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 350]

1 Eija: joo. (0.6) tuota (.) **ton voi laittaa seinälle**

2 **#ja tän voi laittaa niinku# tollel.**

Konditionaalin yleisyys nollasubjekttilauseissa on puolestaan kytköksissä sellaisiin vuorovaikutuskonteksteihin, joissa nollasubjekttilauseet ovat ainakin osittain puhujaviitteisiä, toisin sanoen esimerkiksi (yhteisessä) suunnittelussa, omien toiveiden ja halujen esittämisessä tai oman asennoitumisen ilmaisemisessä. Tästä on kyse esimerkeissä (11) ja (12), joista ensimmäisessä Mikko ehdottaa lyhyttä saunaretkeä ystäväpariskunnalle ja jälkimmäisessä puolestaan Salla kuvaa omaan soittoharrastukseensa liittyviä sisäisiä halujaan ja toiveitaan.

(11) [SG355, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 351]

1 Mikko: **jos sinne menis saunaa,**

2 Jaska: a:ivan, se on nyt,(.)

3 [se voitais joskus tehdä oikee

4 Mikko: [niinku sillai,

5 Jaska: sillai et

6 men[täis niinku ajjaan kanssa että mentäs

7 Johanna: [otettas meitin tila-auto ja mentäs retkelle.

8 [.hh heh heh he he,

9 Jaska: [käymää siälä ja,

10 Johanna: heh [he,

11 Mirja: [ni,

12 Jaska: [ja sit tultas

13 takasi [ja,

- 14 Johanna: [sau[naa si,
 15 Mikko: [nii nii [tehtäis
 16 Mirja: [↓ai nii mjoo:,↑
 17 Mikko: [sillai auton kans, totta joo,
 18 Johanna: [laitettas ittemme siälä jossa(h)i,
 19 Mirja: tällättäs joo,
 20 Johanna: em mää oo kyllä keriinny [mittää tekkee,
 21 Mikko: [e:i e:i mut
 22 **se jos kävis auton kans et kävis saunomassa**
 23 **ja tulis takasi,**
 24 Mirja: ↑nii joo,

(12) [SG123, *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, s. 352]

- 1 Salla: joo, (0.2) ja sit sillee
 2 et (.) **haluais** soittaa kaikkee muuta
 3 mut **mä en** niinku osaa? (0.3) tai niinku suurin haave olis se
 4 et **pystys** sillee (0.5) jammailemaan mukana jossain kappaleessa;

Kuten esimerkeistä huomataan, verbityypit ovat tiiviisti yhteydessä sekä nolla-subjekttilauseiden kieliopillisiin piirteisiin että niiden tehtäviin: esimerkin (11) predikaattiverbit ovat kaikki liikeverbejä, joiden käytön mahdollistaa kyseisessä kontekstissa *jos*-kehys, kun taas esimerkin (12) mentaaliverbit ovat mahdollisia ilman selkeitä rakenteellisia tunnusmerkkejä, joskin tällaisissa konteksteissa niiden yhteydessä esiintyy usein yksikön 1. persoonan muotoja.

Osatutkimus *Vuorovaikutuskontekstit* keskittyy nollasubjekttilauseiden vuorovaikutustehtävien laadulliseen analyysiin ja pyrkii selvittämään nollasubjekttilauseille ominaisia tehtäviä keskittymällä sekä sellaisiin sekvensseihin, joissa esiintyy toistuvasti pelkästään nollaa (toisin sanoen nollien ryppäitä eli klustereita), että sellaisiin sekvensseihin, joissa nolla esiintyy taajaan yhdessä avoimen yksikön 2. persoonan kanssa. Edelliset voivat muodostua ainoastaan yhden puhujan vuoroista, kuten esimerkissä (13), tai usean keskustelijan vuoroista, kuten esimerkissä (14). Ensin mainitun kaltaiset sekvenssit ovat tyypillisiä esimerkiksi silloin, kun puhuja kertoo omista kokemuksistaan tai tuntemuksistaan, mikä näkyy monesti esimerkin (13) tavoin myös menneen ajan aikamuotoina (vrt. Laitinen 2006: 212). Jälkimmäisen kaltaisissa sekvensseissä puolestaan puheena olevasta asiaintilasta voidaan keskustella yleisellä tasolla tai nollapersoonaa käytetään esimerkiksi väärinkäsitysten välttämiseksi (vrt. avoin yksikön 2. persoona, esim. Laitinen 1995: 348). Toisin sanoen esimerkissä (13) nolla viittaa selkeästi puhujaan, esimerkissä (14) nollaa puolestaan käytetään pääasiassa yleistävästi.

(13) [SG440, *Vuorovaikutuskontekstit*, s. 106]

- 1 Kaisa: **nyt ei oo kyl käyny pitkiä aikoi#him# missään**
 2 **No#kia#, (0.8) Missiom**
 3 mut, (0.6) sillo alkuun
 4 **ku, (.) tuli usk#oon ni aina#. (0.4) oli niis**
 5 kun ne oli Helsingissä tai [silleen ne oli kyl iha to#si:#,
 6 Toini: [nii, (1.0)
 7 Kaisa: tosi iha#nii# voi, (.) niinkuh, (2.0) <sit> (.)
 8 sillo ei oikeestaa
 9 **ku ei tiennykkääm mistääm °muust°.**

(14) [SG444, *Vuorovaikutuskontekstit*, s. 107–108]

- 1 Heikki: >siin on taas se 't< #m m# sil taas ei oo väliä
 2 vaikka se jär°jestys°säännöissä kielletään°ki°
 3 **>ku sitä ei ole- o-< laissa voi kieltää.**
 4 Teppo: näin .hh ja kuitenkin (.) omiss[tusasunto] ni se on vähä
 5 Tuomas: [kiitoksia.] ((Ville kaataa Tuomakselle
 vettä))
 6 Teppo: vaikeet ajaa ulos. (1.2)
 7 Teppo: **>ei sitä nyt< välttämät haluu kuitenkin >(--)<**
 8 Ville: mjoo mut kyl se nyt
 9 **tos (.) pystyy tol#la#ses sähkö°gri°lil #ai#naki niinku**
 10 °[(-)]°
 11 Heikki: [mm.]
 12 Tuomas: [°(-) kii- kiitti] riittää.°
 13 Heikki: **[sähkö#gril#lillä saa.]**
 14 **kaasu#gril#lillä tai (0.2) hiilillä ei sais.**
 15 Teppo: niin no sähköhän toi [on.]
 16 Heikki: **[#ku#] avotulta ei saa tehdä.**

Esimerkissä (13) keskustelukonteksti itsessään antaa muille keskustelun osanottajille riittävästi vihjeitä siitä, että puhuja kertoo henkilökohtaisista kokemuksistaan, ja nollapersoonaa käyttämällä puhuja voi viestiä muille oman kertomuksensa olevan vielä kesken. Puhuja voisi kertoa kokemuksistaan myös avointa yksikön 2. persoonaa käyttämällä, mutta tällöin hän samalla kutsuisi muut osanottajat osallistumaan keskusteluun tai ainakin avaisi väylän muiden jakaa omia kokemuksiaan puheenaiheesta. Kun nollasubjekttilauseet esiintyvät samoissa sekvensseissä avoimen yksikön 2. persoonan kanssa, nämä erot tulevat hyvin esille. Myös tällaisissa sekvensseissä nollasubjekttilauseet kuvaavat usein puhujan omia kokemuksia ja tuntemuksia: muut keskustelun osanottajat voivat kyllä samastua puhujan kokemuk-

siin, mutta puhujalla on silti ensisijainen pääsy (esim. Seppänen 1997) kuvaamiinsa asiointiloihin. Avointa yksikön 2. persoonaa käytetään puolestaan tyypillisesti silloin, kun puhujan lisäksi muilla keskustelun osanottajilla on myös tasavertainen pääsy käsiteltävään aiheeseen tai puhuja ainakin olettaa keskustelukumppaneidensa tunnistavan asiointilan tai muutoin haluaa kutsua vastaanottajansa liittymään keskusteluun. Myös nollapersoonaa käytettäessä osanottajilla voi olla tasavertainen pääsy puheenaiheeseen, mutta se ei ole edellytys.

Osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* käyttämäni moniulotteinen korrespondenssianalyysi paljastaa aineistoista kieliopillisten, semanttisten ja diskursiivisten piirteiden muodostamia rakenteita, mikä ilmenee tarkasteltujen piirteiden välisinä toistuvina yhteyksinä – ja toisaalta myös toisiaan toistuvasti karttavina piirteinä. Näiden yhteyksien perusteella olen hahmotellut kolme funktionaalista ryhmää, narratiiviset, reaktiiviset ja evaluatiiviset nollasubjekttilauseet, jotka laadullisen analyysin perusteella esiintyvät keskenään erilaisissa vuorovaikutuskonteksteissa ja pitkälle eriytyneissä vuorovaikutustehtävissä.

Narratiiviset nollasubjekttilauseet esiintyvät tyypillisesti suhteellisen pitkissä saman puhujan tuottamissa sekvensseissä, mikä ilmenee myös luvussa 5.1 esitellystä taulukosta 4: narratiiviset nollasubjekttilauseet karttavat vuoronloppuista asemaa, niissä esiintyy usein adverbiaalikonjunktio (esim. *jos* tai *kun*), niissä käytetyt verbit ovat usein agenttiivisia (toisin sanoen ne ilmaisevat tekoja, aikeita ja haluja), konditionaalissa tai menneen ajan muodoissa eikä alkukentän adverbiaali ole niissä tavallinen. Tyypillisesti narratiiviset nollasubjekttilauseet esiintyvät osana puhujan omien henkilökohtaisten kokemusten, tekojen tai tuntemusten kuvausta, kuten esimerkissä (15), jossa Toini jakaa omia kokemuksiaan, tuntemuksiaan ja myös toiveitaan kirkossa käymisestä keskustellessaan samaan uskonnolliseen ryhmään kuuluvien ystäviensä kanssa.

(15) [SG440, *Sisäinen ryhmittely*, s. 71–72]

- 1 Toini: nii. mut toisaalt sit niinku, (0.2)
 2 **ku haluis tiätsä, (0.2) tulla**
 3 **niinku kuuntelee vaan <niinku,>**
 4 (0.8)
 5 Kaisa: sa#na[a#.
 6 Toini: [Jumalan sa#naa#.
 7 Kaisa: m[joo,
 8 Toini: [sillein koska se vahvistu. .hhhh
 9 **mut haluis sillee olla vaan niinkuh**
 10 **hiljaa et silleen niinku,**
 11 (1.6)
 12 Kaisa: mnjoo.

- 13 Toini: et silleih.
14 (3.2)

Narratiivisilla nollasubjekttilauseilla on kuitenkin myös monia muita vuorovai-
kutusfunktioita, eivätkä ne millään muotoa muodosta homogeenista ryhmää. Tämä
näkyvät esimerkiksi siinä, että aineistossani on yli 70 agenttiivista predikaattiverbiä.
Narratiivisia nollasubjekttilauseita käytetään henkilökohtaisten kertomusten lisäksi
esimerkiksi oman asennoitumisen ilmaisemisessa, kuten esimerkissä (16), jossa Iina
käyttää nollasubjekttilauseita keskellä kerrontasekvenssiä kertoessaan oman näke-
myksensä siitä, millaisessa suhteessa ikä ja naimisiinmeno ovat keskenään.

(16) [SG446, *Sisäinen ryhmittely*, s. 68–69]

- 1 Iina: et kyl nyt yleensä, hehh [.hhh]
2 Ritva: [joo;]
3 Iina: [nai]misii mennää sit niinku
4 Ritva: [ja]
5 Iina: **jos halua tollaset kaveripiiri (.) häät ni sit nuorempana**
6 ja sit [vanhemmat] ↑ihmiset pitää sellaset
7 Ritva: [aiva; h]
8 Iina: arvokkaampii ja vähän tyyli- (.) tai sillä [tavalla] niinku
9 Ritva: [joo.]
10 Iina: .hhh hillitympiä juhlia;

Yhteistä narratiivisille nollasubjekttilauseille on se, että ne esiintyvät tyypillisesti
osana laajennettua vuoroa (engl. *extended turn*, ks. Mandelbaum 2013), jossa
keskustelun muut osanottajat hyväksyvät väliaikaisen katkon normaaleissa
vuorottelusäännöissä, jotta puhuja saa tuottaa oman kerrontasekvenssinsä
päättökseen. Kun narratiivisia nollasubjekttilauseita peilataan aiempiin havaintoihin
nollapersoonasta, nousee esiin erityisesti agenttiivisten verbien ja
adverbiaalikonjunktioiden yhteys: kuten Laitinenkin (1995: 339) toteaa, *jos*-
lauseissa nolla on vapaa rajoituksista, ja agenttiivisetkin predikaatit ovat tällöin
mahdollisia. Uutta puolestaan on tällaisten nollasubjekttilauseiden tendenssi esiintyä
saman puhujan kerronnallisissa sekvensseissä. Viittausalan näkökulmasta
narratiiviset nollasubjekttilauseet voivat olla niin puhujaviitteisiä, kuten esimerkissä
(15), kuin yleistäviäkin, kuten argumentoivassa esimerkissä (16).

Reaktiiviset nollasubjekttilauseet ovat prototyypisesti kantaa ottavia (vrt.
Scheibman 2007). Siinä missä narratiivinen nollasubjekttilause ei yksin muodosta
kannanottoa, vaan toimii osana argumentoivaa sekvenssiä, on reaktiivinen nolla-
subjekttilause tyypillisesti itsenäinen kokonaisuus, joka muodostaa vuoron sellaise-
naan. Taulukossa 4 esitetyn mukaisesti reaktiiviset nollasubjekttilauseet ovatkin

tavallisesti sekä vuoronalkuisessa että vuoronloppuisessa asemassa, mutta lisäksi affektiivisten elementtien esiintyminen ja lauseenalkuinen kieltö ovat niille ominaisia. Sekundaariverbit (tämän tutkimuksen puitteissa käytännössä ei-nesessiiviset modaaliverbit) ovat reaktiivisille nollasubjekttilauseille tyypillisiä predikaatteja, ja tällaisten lauseiden alkukentässä on usein objekti-NP. Adverbiaalikonjunktiot taas karttavat reaktiivisia nollasubjekttilauseita, mikä myös korostaa sitä, että tällaiset nollasubjekttilauseet esiintyvät harvoin osana (saman puhujan tuottamaa) pidempää sekvenssiä. Tavallisesti reaktiivisella nollasubjekttilauseella otetaankin affektisesti kantaa johonkin puheena olevaan asiaan (vrt. myös Niemi 2015: 35), kuten esimerkiksi (17), jossa Ritva kommentoi miniänsä kertomusta värikyniä väärässä paikassa käyttäneestä lapsesta. Esimerkissä (18) reaktiivinen nollasubjekttilause taas ei ole affektinen, vaan Kerttu käyttää sitä direktiivinä kehottaessaan epävarmaa Sanna ottamaan itselleen niin paljon hääkuvia kuin tämä vain haluaa. Tässä *kyllä*-partikkelin voi nähdä toteuttavan epävarmuutta hälventävää tehtävänsä (Hakulinen 2001). Alkukentän pronominaalinen objekti-NP puolestaan viittaa tilanneviitteisesti samaan aikaan sekä esillä että puheena oleviin Kertun hääkuviin.

(17) [SG446, *Sisäinen ryhmittely*, s. 76]

- 1 Ritva: saitsä sen pois.
 2 Iina: kumi↓ttamalla mut et kylhän siin nyt tietsä ku (0.4)
 ((Iina hankaa pöytää))
 3 Ritva: joo.
 4 Iina: mth (0.4) ja hırvee hymy
 5 @äiti tule katsom(h)aan@
 6 m(h)itä m(h)inä ol(h)en [t(h)ehn(h)yt he]
 7 Ritva: **[.hh eihän siin] voi olla vihanen.**

(18) [SG346, *Sisäinen ryhmittely*, s. 75]

- 1 Sanna: saanks mä (sit) toisen teist.
 2 Kerttu: joo-o?=
 3 Sanna: =>nyt mä en ota enempää<?
 (3.0)
 4 Kerttu: **niit saa ottaa kyl ihan niinku hualetta**
 5 ku [ei niit sillee?
 6 Sanna: [oke?
 (0.9)
 7 Kerttu: jos niil vaa tekee yhtää mitään.

Esimerkin (17) kaltaiset kieltöverbialkuiset lauseet ovat puhutussa suomessa tyypillisiä, kun puhuja kieltää jotakin aiemmin sanottua. Toisin sanoen tällaiset

lauseet ovat pikemmin responsiivisia kuin viittaavat johonkin sellaiseen, mitä puhuja itse aikoo sanoa seuraavaksi. (Hakulinen 2012; Laury & Helasvuo 2016.) Aineistosani vastaavat kieltoalkuiset reaktiiviset nollasubjekttilauseet kytkeytyvät vahvasti sekundaariverbeihin, sillä peräti 61 % tällaisten lauseiden pääverbeistä on sekundaariverbejä (vrt. koko aineiston pääverbeistä 37 % sekundaariverbejä). Viittausaltaan reaktiiviset nollasubjekttilauseet ovat tyypillisesti yleistäviä: puhujat käyttävät niitä aineistoni perusteella siitä riippumatta, onko heillä omakohtaista kokemusta puheena olevasta asiaintilasta vai ei (vrt. Moltmann 2006: 265).

Evaluatiiviset nollasubjekttilauseet kietoutuvat ei-agentiivisten verbien ympärille, minkä lisäksi niiden alkukentässä on usein adverbiaali. Tämän ryhmän nollasubjekttilauseissa korostuu ominaispiirteiden perusteella nollan vaikutuksenalaisen patienttipiirre (Laitinen 1995: 340). Toisin sanoen implikoitu subjekti ei tyypillisesti kykene vaikuttamaan tällaisten lauseiden ilmaisemaan tapahtumaan, vaan se tapahtuu subjektista riippumatta. Evaluatiiviset nollasubjekttilauseet ovat myös usein kielto-omotoisia, mutta kieltoverbi on reaktiivisista nollasubjekttilauseista poiketen muualla kuin lauseen alussa. Yksi keskeisimmistä eroista reaktiivisiin nollasubjekttilauseisiin on myös se, että evaluatiiviset nollasubjekttilauseet vierastavat vuoronalkuista ja vuoronloppuista asemaa. Kiteytetysti voidaan myös sanoa, että siinä missä reaktiivisten nollasubjekttilauseiden yleistävyys on omakohtaisista kokemuksista riippumatonta, evaluatiivisilla nollasubjekttilauseilla esitetyt yleistyksiset kumpuavat tyypillisesti puhujan omakohtaisista, toisinaan ainutkertaisistakin kokemuksista (vrt. Moltmann 2006: 257–258). Evaluatiiviset nollasubjekttilauseet esittävät siis tavallisesti arviointeja tai kuvauksia puheena olevista asiaintiloista (tai esiintyvät osana arviointisekvenssiä), ja nämä arvioinnit ja kuvaukset esiintyvät tyypillisemmin pidemmässä kuin yhden lauseen muodostamassa vuorossa. Esimerkissä (19) Jere ja Tero keskustelevat omakohtaisten kokemustensa pohjalta siitä, mitä hyvältä videopeliltä vaaditaan, jotta sitä jaksaa pelata.

(19) [SG121, *Sisäinen ryhmittely*, s. 78]

- 1 Jere: kylhä se vähä vaatii peliltäki
 2 **et siihe jaksaa niiku jumeutuu**
 3 [ettei iha,]
 4 Tero: [.hh nii] totta kai, (.)
 5 ((haukotellen))
 6 **kyl niihi kyllästyy iha perkelee nopeesti**
 7 >jos ne o< (.) semmosii.

Huomionarvoista esimerkissä (19) on lauseenalkuisen *kyllä*-partikkelin käyttö ensin rivillä 1 Jeren vuoron alussa ja uudestaan rivillä 6 Teron tuottamana. Molemmat *kyllä*-partikkelit aloittavat yleistävän arviointisekvenssin, jonka osana on

evaluatiivinen nollasubjekttilause: edellisessä alisteisena, jälkimmäisessä hallitsevana lauseena. Teron vuorossa *kyllä*-partikkelin voi nähdä osoittavan samanmielisyyttä Jeren vuorossaan esittämää arviointia kohtaan (vrt. Hakulinen 2001).

Kokoavasti voidaan todeta, että rakenteissa käytettyjen verbien lisäksi myös nollan viittausalassa on huomattavaa vaihtelua kolmen funktionaalisen ryhmän välillä: Narratiiviset nollasubjekttilauseet ovat usein puhujaviitteisiä tai heijastelevat puhujan omia kokemuksia ja tunteita – toisinaan myös yleistävästi. Osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit* paljastuneet nollasubjekttilauseiden ryppäät eli klusterit edustavat analyysini perusteella usein juuri narratiivista ryhmää. Reaktiiviset nollasubjekttilauseet ovat tyypillisesti yleistäviä, ja puhujat käyttävät niitä ottaakseen toisinaan hyvin tunnepitoisestikin kantaa keskustelussa esillä oleviin puheenaiheisiin, olipa heillä omakohtaista kokemusta aiheesta tai ei. Evaluatiiviset nollasubjekttilauseet ovat reaktiivisten nollasubjekttilauseiden tavoin usein yleistäviä, ja vaikka puhujien omakohtaiset kokemukset ovat niissä vahvasti läsnä, tarjoavat ne kuulijoille paikan, johon astua ja samastua.

5.3 Avoin vai ankkuroitu: Referentiaalisesti avoimet ja spesifit nesessiivirakenteet vuorovaikutuksessa

Luvuissa 5.1 ja 5.2 nollapersoonaa käsiteltiin sellaisten nollasubjekttilauseiden näkökulmasta, joiden subjekti olisi realisoituessaan nominatiivimuotoinen perussubjekti. Tässä luvussa puolestaan keskitytään kolmannen tutkimuskysymyksen mukaisesti nesessiivirakenteisiin, joiden subjekti on realisoituessaan tyypillisesti genetiivimuotoinen.

Nesessiivirakenteella tarkoitetaan ilmauksia, joiden subjekti on tyypillisesti genetiivissä ja verbi aina yksikön kolmannessa persoonassa ja jotka ilmaisevat välttämättömyyttä ja velvollisuutta (ks. VISK: s.v. *nesessiivirakenne*). Nesessiivirakenteen modaalisenä finiittiverbinä esiintyviä verbejä on noin parikymmentä, joista osa on kuitenkin käytössä vain murteissa (Jaakola 2004: 258). Nollapersoonan on aiemmin todettu olevan määrällisesti keskeinen nesessiivirakenteissa, mutta kuitenkin aiheen tarkastelu tilastollisin menetelmin on ennen tätä puuttunut (toisin kuin esimerkiksi lähisukukieli virossa, ks. Lindström & Vihman 2017; Lindström & Uibo 2017). *Nesessiivirakenteet*-osatutkimuksen nesessiivirakenteet on käytännön syistä rajattu koskemaan vain *pitää*-finiittiverbin sisältäviä rakenteita. Yleisyydeltään *pitää* lukeutuu suomen tavallisimpien verbien joukkoon, ja nesessiivisenä modaaliverbinä se on hyvin monikäyttöinen: sillä voidaan ilmaista niin dynaamista (fyysinen mahdollisuus ja kyky tai pakko toimia), deonttista (puhujan tahtoon tai puheyhteisön normeihin liittyvä velvollisuus) kuin episteemistäkin (puhujan usko tai tieto asiointilan mahdollisuudesta tai todennäköisyydestä) modaalisuutta (VISK §

1554, § 1556; *pitää*-verbin eri merkityksistä ja tulkinnoista tarkemmin esim. Kangasniemi 1992: 341–345).

Nesessiivirakenteet-osatutkimuksen keskiössä ovat referentiaalisesti avointen ja spesifien nesessiivirakenteiden kieliopillis-semanttiset ja keskustelun rakentumiseen liittyvät erot ja niiden ilmeneminen vuorovaikutuksen tasolla. Samalla neljännen osatutkimuksen tuottamaa tietoa nollasubjektillisista nesessiivirakenteista voidaan tarkastella kolmen ensimmäisen osatutkimuksen tuloksia vasten ja miettiä, miten nesessiiviset nollasubjekttilauseet vertautuvat kieliopillis-semanttisilta ja vuorovaikutuksen jäsentymiseen liittyviltä ominaisuuksiltaan ei-nesessiivisiin nollasubjekttilauseisiin. Taulukkoon 5 on koottu osatutkimuksen tilastollisen mallin keskeiset tulokset eli ryhmienvälisen vertailujen pääkohdat. Ensimmäisessä vertailussa tarkastelussa ovat nollasubjektilliset eli referentiaalisesti avoimet nesessiivirakenteet (N = 354) ja sellaiset nesessiivirakenteet, joiden subjektina on genetiivimuotoinen puheaktipronomini (N = 189), toisessa vertailussa puolestaan nollasubjektilliset nesessiivirakenteet ja sellaiset nesessiivirakenteet, joiden subjekti on genetiivimuotoinen kolmaspersoonainen pronomini tai substantiivilauseke (N = 94).

Taulukko 5. Kieliopillis-semanttiset ja vuorovaikutuksen jäsentymiseen liittyvät erot *pitää*-finiittiverbin sisältävissä nesessiivirakenteissa.

	1. VERTAILU	2. VERTAILU
KIINTEÄT MUUTTUJAT		
ADVERBIAALI ALKUKENTÄSSÄ	Avoin*	Avoin
ADVERBIAALIKONJUNKTIO	Avoin	Avoin
ETTÄ-LAUSE	Avoin*	Avoin
KONDITIONAALI	Avoin*	Avoin
INTERROGATIIVILAUSE	Puheakti*	Avoin
OBJEKTI-NP	Monitulkintainen*	Monitulkintainen
MENNYT AIKA	Puheakti*	Kolmaspersoonainen*
DISKURSSIPARTIKKELIT JA INTERJEKTiot	Puheakti*	Kolmaspersoonainen
LAUSEEN SIJAINTI VUOROSSA	Monitulkintainen	Monitulkintainen
SATUNNAISMUUTTUJAT		
INFINITIIVIKOMPLEMENTIN LEMMA	Ei tilastollisesti merkitsevä	Tilastollisesti merkitsevä
PUHUJA	Ei tilastollisesti merkitsevä	Ei tilastollisesti merkitsevä

* Muuttuja on tilastollisesti merkitsevä.

Vertailujen tulokset paljastavat, että molempien ryhmien välillä on tilastollisesti merkitseviä eroja, mutta ensimmäisessä vertailussa avointen ja puheaktipronominil-

listen nesessiivirakenteiden välillä yhdeksästä kiinteästä muuttujasta peräti seitsemässä ero on tilastollisesti merkitsevä. Toisessa vertailussa kiinteistä muuttujista vain yhdessä ero on tilastollisesti merkitsevä, mutta tämän lisäksi ero on merkitsevä toisessa satunnaismuuttujista eli infinitiivikomplementin lemmassa. Monitulkintaisia ovat ne muuttujat, joilla on enemmän kuin kaksi arvoa, jos näiden arvojen tendenssit osoittavat eri suuntiin. Esimerkiksi objekti-NP:n tapauksessa alkukentän objektilla on vahva yhteys avoimiin nesessiivirakenteisiin, kun taas objektin esiintyminen muualla lauseessa on tyyppillisempää referentiaalisesti spesifeissä nesessiivirakenteissa.

Vaikka on mahdotonta vastata tyhjentävästi kysymykseen siitä, mitkä tekijät puhutussa vuorovaikutuksessa selittävät tilastollisen mallin paljastamia eroja, antaa laadullinen analyysi siitä joitakin viitteitä. Avoimen ryhmän ja puheaktiryhmän välillä erot näkyvät pragmaattisella tasolla esimerkiksi siten, että avoimia nesessiivirakenteita käytetään tyyppillisesti ehdotuksissa ja (yhteisessä) suunnittelussa (vrt. puolan kielen nesessiiviseen *trzeba*-rakenteeseen, Zinker & Ogiermann 2011: 284) sekä puhujan ilmaistessa henkilökohtaisia toiveitaan (erityisesti silloin, kun puhuja samalla tarjoaa muille puhetilanteen osallistujille paikan ilmaista oman kiinnostuksensa, vrt. Laitinen 1995: 355). Samoin avoimia nesessiivirakenteita käytetään silloin, kun puhuja reagoi edellä sanottuun. Tällöin avoimet nesessiivirakenteet muodostavat tyyppillisesti vuoron yksin, mikä muistuttaa osatutkimuksen *Sisäinen ryhmittely* reaktiivisten nollasubjektilauseiden ryhmää; yksinään vuoron muodostavat referentiaalisesti avoimet nesessiivirakenteet ovat reaktiivisten nollasubjektilauseiden tavoin usein yleistäviä, ja niitä voidaan käyttää tunnepitoisissakin kannanotoissa, kuten esimerkissä (20).

(20) [SG441, *Nesessiivirakenteet*, s. 24]

1 Elli: s:e on Iikan ka:veri ei se mikää tyttöystävä [oo].

2 Iiro: [hh]ho (0.3)

3 Niko: **no kylhä sitä nyt pitää vähä kiusatas ~~£~~siitä£.** (1.5)

4 Iiro: siis Virvallaha on niinku jo po#i-

5 V-# Virvallaha o iham poikaystävä ja kaikkee n- et siis niinku,

Toisaalta avoimet nesessiivirakenteet ovat puheaktiryhmään verrattuna keskeisiä keskustelun osallistujaroolien ja osallistumiskehikon (osallistumiskehikosta esim. Seppänen 1997) jäsentämisessä. Toisinaan tämä ilmenee esimerkiksi siten, että avoimia nesessiivirakenteita käytetään ehdotuksissa ja (yhteisen) suunnittelun organisoinnissa, kuten esimerkissä (21), toisinaan osallistujaroleihin vaikuttaminen tapahtuu puolestaan kompleksisemmin esimerkiksi *että*-lauseiden avulla, kuten esimerkissä (22), jossa Alina ottaa rivin 5 *että*-alkuisen avoimen nesessiivirakenteen avulla aktiivisen roolin toiminnan suunnittelussa.

(21) [SG444, *Nesessiivirakenteet*, s. 18–19]

- 1 Heikki: nn [jos sen saa seinää] vasten pystyy.
 2 Teppo: [sit ku ei pelaa ni (sit,)] (.)
 3 Teppo: m[m.]
 4 Tuomas: [ni]in no joo. (0.2) #no joo.# (0.2)
 5 Heikki: meil a- (.) meille mahtuis iha hyvi siihe vaatehuoneeseen. (0.2) paitsi
 6 et se on täynnä kaik↑kee romuu nytte ni, (0.4)
 7 **pitäs tyhjentää.**
 8 **se pitäs kyllä <muutenkin> tyhjentää. (1.2)**
 9 Tuomas: (°mut jos°) sä tarviit niit °joskus vielä.° (.)
 10 Heikki: heh heh heh ((Heikki pudistaa päätään ja juo mukista)) (3.6)

(22) [Sapu119, *Nesessiivirakenteet*, s. 26]

- 1 Jatta: mihi aikaa te meinaatte aamust lähtee?
 2 Netta: noh.
 3 Alina: hh varmaa yheksä, kymmene.
 4 Netta: nii, jotai sellast.
 5 Alina: **et ko yheltoist viimeistä pitää >ainaki< bussil lähtee**
 6 ja sit me käydää ennen tääl jossai syämäs.
 7 Anni: m,
 (2.0)

Kuten nollasubjekttilauseet yleensä, avoimet nesessiivirakenteet ovat harvoin viittausalaltaan täysin avoimia: Esimerkiksi toiveista tai tarpeista puhuminen on tyyppillisesti omakohtaista, jolloin tällaisissa yhteyksissä myös avoimet nesessiivirakenteet ankkuroituvat helposti puhujaan (vrt. Lindström & Vihman 2017: 29). Adverbiaalit ja objekti-NP:t voivat puolestaan ankkuroida puheena olevan asiain-tilan hyvinkin spesifisti tiettyyn aikaan ja paikkaan (vrt. Laitinen 1995: 344; 2006: 212), kuten esimerkeissä (21) ja (22). Toisaalta tämäkään ei aina takaa sitä, että puhetilanteen osanottajat tunnistaisivat itsensä – tai haluaisivat astua nollapersoonan rooliin, vaikka tunnistaisivatkin: Esimerkissä (21) Heikin riveillä 7 ja 8 tuottamat avoimet nesessiivirakenteet, joissa *pitää*-verbi on konditionaalinen preesensissä, saavat tavallisesti dynaamisen tai deonttisen tulkinnan (VISK § 1575, § 1668).⁸ Tästä huolimatta Heikki ei saa minkäänlaista responsia veljeltään Villeltä, jonka kanssa hän asuu ja jakaa vaatehuoneen ja joka siis on puhetilanteen osallistujista ainoa,

⁸ *pitää* voi myös saada episteemisen tulkinnan, ja preesensissä ja perfektissä tämä edellyttää nimenomaan konditionaalina (Kangasniemi 1992). Episteeminen tulkinta on kuitenkin usein kytköksissä juuri kolmaspersoonaisiin *pitää*-nesessiivirakenteisiin (VISK § 1575).

jonka toimintaa Heikki voisi vaatehuoneen tyhjentämisen suhteen pyrkiä ohjailemaan. Vaikuttaakin siltä, että edes nesessiivisen modaaliverbin yhteydessä avoimesta nesessiivirakenteesta ei ole aina direktiiviksi, koska nollapersoonainen ilmaus jättää lopulta avoimeksi sen, kenelle vaatehuoneen tyhjentäminen kuuluu ja onko kyse vain Heikin toiveesta vai välttämättömyydestä (vrt. Couper-Kuhlen & Etelämäki 2015: 15, 19; ks. myös VISK § 1592 ja toiminnan rajoittamisesta avoimella nesessiivirakenteella Lauranto 2014: 73, 164).

Puheaktipronominiryhmän nesessiivirakenteet eroavat käytöltään avoimista nesessiivirakenteista esimerkiksi siten, että niissä näyttää vuorovaikutuskontekstissa painottuvan varsinaisen toiminnan suunnittelun sijaan toiminnan välttämättömyyden korostaminen (vrt. viron kieleen, jossa toimijan sisältä tuleva pakko on yhteydessä kokija-argumentin ilmipanemiseen, Lindström & Vihman 2017: 27–28). Tämä voi osaltaan selittää erilaisten partikkelien (vrt. Hakulinen 1975: 36; VISK § 827, § 1707, § 1717) sekä interjektioiden yleisyyden avoimiin nesessiivirakenteisiin verrattuna. Toisaalta välttämättömyyden korostuminen genetiivisubjektin sisältävissä nesessiivirakenteissa saattaa liittyä myös siihen, että genetiivisubjektin ollessa finiittisen nesessiiviverbin ykkösargumentti kokijuus ja kohteena oleminen korostuvat (Jaakola 2004: 259). Myös avoimissa nesessiivirakenteissa (ts. nollasubjektillauseissa) korostuu tavallisesti kokijuus (esim. Laitinen 1995: 340), mutta avoimissa nesessiivirakenteissa niin sanottuna ykkösargumenttina alkukentässä on usein adverbiaali tai objekti-NP, johon toiminta tai tekeminen jollakin tavalla suhteutuu.

Avointen nesessiivirakenteiden ja referentiaalisesti spesifien kolmaspersoonaisien nesessiivirakenteiden välisessä vertailussa kiinteistä muuttujista ainoastaan menneen ajan aikamuodot erottavat ryhmiä tilastollisesti merkitsevästi siten, että kolmaspersoonaisilla nesessiivirakenteilla (samoin kuin puheaktipronomineilla) on vahva taipumus menneen ajan aikamuotoihin. Tämä saattaa selittyä esimerkiksi sillä, että referentiaalisesti spesifit nesessiivirakenteet ovat useammin osa kerrontasekvenssejä, jolloin aikamuotona on tyypillisesti imperfekti. Toisaalta nollapersoonan kaltaisissa avoimissa ja geneerisissä persoonailmauksissa preesens on usein ensisijainen aikamuoto (esim. Jokela & Plado 2015: 91), kun taas nollapersoonan viittausala saatetaan menneen ajan konteksteissa tulkita vähemmän avoimeksi (Laitinen 2006: 212).

Vaikka kiinteiden muuttujien perusteella avointen ja kolmaspersoonaisien nesessiivirakenteiden erot jäävät vähäisiksi, satunnaismuuttujien tarkastelu paljastaa lisää eroavuuksia näiden ryhmien tunnusmerkeissä: *pitää*-verbin infinitiivikomplementtina toimivien verbien jakaumassa on ryhmien välillä tilastollisesti merkitsevä ero. Juuri infinitiivin merkitys määrittää pitkälti sen, millainen genetiivisubjektin referentti on agenttiivisuudeltaan ja toiminnallisuudeltaan (Jaakola 2004: 259). Kolmaspersoonaisien ryhmässä *olla*-verbi on infinitiivikomplementtina noin kolmasosassa tapauksia ja viisi yleisintä verbiä muodostavat noin 50 % kaikista infinitiivikomple-

menteista, kun taas avointen (ja myös puheaktipronominien) ryhmässä infinitiivikomplementti puuttuu kokonaan yli kymmenesosassa tapauksia. Vuorovaikutuksen tasolla kolmaspersoonaisen nesessiivirakenteiden taipumus *olla*-verbiin näkyy siten, että tällaisia rakenteita käytetään tyypillisesti kopulalauseina eli tilojen kuvauksina kerrontasekvensseissä, kun puhutaan esimerkiksi siitä, millainen tai missä jonkun tai jonkin *pitää olla*. Avointen (ja puheaktipronominien) ryhmässä infinitiivikomplementin puuttuminen puolestaan kertoo siitä, että tällaiset nesessiivirakenteet esiintyvät esimerkiksi keskeytyneissä vuoroissa tai osana vierusparin jälkijäsentä, jolloin infinitiivikomplementti voi elliptisesti jäädä toistamatta. Esimerkiksi Jaakola (2004: 259) näkeekin nesessiivirakenteiden keskeisimpänä merkityksenä juuri kokijuiden ilmaisemisen, minkä johdosta infinitiivittömätkin nesessiivirakenteet voivat olla luontevia. Oleellista on kuitenkin se, että infinitiivikomplementittomilla referentiaalisesti avoimilla nesessiivirakenteilla toiminnan keskiössä on eri argumentti kuin referentiaalisesti spesifeillä: avoimilla tyypillisesti adverbiaali tai objekti, spesifeillä puolestaan genetiivisubjekti.

Nesessiivirakenteet-osatutkimuksen tulokset korostavat avointen nesessiivirakenteiden – ja samalla nollasubjektilauseiden – roolia yhteisen toiminnan suunnittelussa ja alkuunpanemisessa ja siten puhetilanteen osallistujien välisten sosiaalisten suhteiden sekä osallisuuden rakentajana: avoimet nesessiivirakenteet esiintyvät tyypillisesti erilaisissa suunnittelujaksoissa, jotka saattavat kehkeytyä yhteisen toiminnan seurauksena, jolloin puhetilanteen osallistujat tietävät jo kontekstin perusteella kuuluvansa joukkoon, kuten esimerkissä (22), mutta myös liittyä puhujan omiin toiveisiin, joiden suhteen puhuja samalla tarjoaa muille puhetilanteen osanottajille mahdollisuuden ilmaista oman kiinnostuksensa. Keskeistä on, että muiden osanottajien tulee myös orientoitua puhetilanteeseen ja rakentaa sosiaalista toimintaa yhdessä, sillä avoin nesessiivirakenne ei yksinään riitä velvoittamaan, kuten nähtiin esimerkissä (21).

Yleistävimmillään avoimet nesessiivirakenteet vaikuttavat olevan silloin, kun niiden avulla otetaan kantaa johonkin edellä esitettyyn, jolloin ne myös usein muodostavat vuoron yksin eli ovat toisin sanoen sekä vuoronalkuisessa että -loppuisessa asemassa (vrt. Laitinen 1992: 110). Näiltä osin tämä avointen nesessiivirakenteiden ryhmä muistuttaaakin *Sisäinen ryhmittely* -osatutkimuksen reaktiivisia nollasubjektilauseita, joissa käytetyt finiittiverbit ovat myös usein modaalisia ja jotka eivät yleistyvätydessään ole riippuvaisia puhujan omakohtaisista kokemuksista.

6 Yhteenveto ja päätelmät

Olen tässä väitöstutkimuksessa pyrkinyt monimenetelmäisesti sekä syventämään että täydentämään suomen kielen nollasubjekttilauseiden kuvausta. Tutkimuskysymyksiini mukaisesti olen keskittynyt nollasubjekttilauseiden kieliopillis-semanttisiin sekä vuorovaikutuksen jäsentymiseen liittyviin ominaisuuksiin, nollasubjekttilauseiden tehtäviin puhutussa vuorovaikutuksessa (tarkemmin sanoen arki-keskustelussa) ja nollasubjekttilauseiden viittausalaan. Edellä mainittuja asioita olen tarkastellut erilaisin painotuksin muiden kuin nesessiivirakenteiden osalta osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*, *Sisäinen ryhmittely* ja *Vuorovaikutuskontekstit* sekä nesessiivirakenteiden osalta osatutkimuksessa *Nesessiivirakenteet*. Aiemmissä luvuissa olen esitellyt tutkimuksen taustan ja aineiston, tutkimuksessa käytetyt menetelmät ja tiivistetysti tutkimuksen tulokset. Tässä luvussa arvioin tutkimukseni tuloksia ja valittujen menetelmien toimivuutta sekä pohdin jatkotutkimuksen siemeniä, jotka tuloksista mahdollisesti itävät.

6.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja merkitys

Esittelen tässä luvussa lyhyen koonnin tutkimustuloksista siten, että ne on muotoiltu vastauksiksi alussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Kattavampi yhteenveto tuloksista on luettavissa luvussa 5.

1. Millaisia kieliopillis-semanttisia ominaispiirteitä nollasubjekttilauseilla on?

Nollasubjektin kieliopillis-semanttisten ominaispiirteiden keskiössä ovat ennen tätä väitöstutkimusta olleet huomiot siitä, että ehtolauseita (esim. *jos*-lauseet) ja verbinetistä *sitä*-partikkelia (ks. Hakulinen 1975) lukuun ottamatta nolla on semanttiselta rooliltaan Dowtyn (1991: 571–572) termein proto-patientti, joka tyypillisesti läpikäy tilanmuutoksen tai on muutoin vaikutuksenalaisena (Laitinen 1995: 340). Edellä mainittujen syiden takia nollasubjekttilauseen alkukentässä (esim. VISK § 1369) on tavallisesti adverbiaali tai objekti, joka määrittelee tilanteen reunaehdot, toisin sanoen luo olosuhteet nollasubjekttilauseen ilmaiseman asiointilan toteutumiselle (Laitinen 1995: 339). Jos kyseessä on intentionaalista toimintaa ilmai-

seva verbi, nollasubjekttilause saattaa automaattisen reaktion tulkinnan takia tuntua kieliopin vastaiselta (Vilkuna 1992: 173–174; ks. myös Varjo & Jokela 2020: 224).

Tilastollisten mallien tulokset vahvistavatkin sen, että alkukentän elementit ovat nollasubjekttilauseille tyypillisiä esimerkiksi avoimeen yksikön 2. persoonaan verrattuna (*Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*), mikä tietysti on odotuksenmukaistakin kieliopillisen subjektin puuttuessa nollasubjekttilauseeseen alkukentästä (VISK § 1350). Osatutkimuksista *Sisäinen ryhmittely* kuitenkin osoittaa, että nollasubjekttilauseet eivät missään tapauksessa ole homogeeninen ryhmä, vaan tietyt piirteet vetävät toisiaan puoleensa ja muodostavat ominaispiirteiltään toisistaan poikkeavia nollasubjekttilauseiden alajoukkoja. Niinpä esimerkiksi alkukentän adverbiaalit ovat osa ryvästä, johon kuuluvat myös ei-agentiiviset verbit ja kielto muodot muualla kuin lauseen alussa, alkukentän objekti-NP:t puolestaan viihtyvät tyypillisesti partikkelien ja interjektioiden, lauseenalkuisten kielto muotojen sekä modaaliverbien seurassa, karttavat adverbiaalikonjunktioita ja esiintyvät usein yhden lauseen muodostamisissa vuoroissa. Se, että alkukentän adverbiaalit ovat tiiviisti kytköksissä ei-agentiivisiin verbeihin, viittaa nollapersoonan tarkoitteen olevan tällaisissa lauseissa vaikutuksenalainen kokija (esim. Laitinen 1995: 354), kun taas alkukentän objektien voimakas yhteys modaaliverbeihin ja toisaalta yhden lauseen muodostamiin vuoroihin kertovat omaa kieltään tällaisten lauseiden käyttökonteksteista: nämä *reaktiiviset nollasubjekttilauseet* ovat aineistoni perusteella viittausalaltaan tyypillisesti yleistäviä ja niitä käytetään vuorovaikutuksessa jonkin edellä mainitun kommentointiin (esimerkiksi kannanotoissa). Tällaisenaan ne ovat retorisia keinoja, joiden avulla puhujat pyrkivät oikeuttamaan oman näkemyksensä (kuten esimerkissä 17), toisaalta ne taas heijastelevat yksilön ja myös yhteisön (tai yhteiskunnan) arvomaailmaa ja toisaalta voivat rakentaa yhteenkuuluvuutta keskustelijoiden välille (vrt. Scheibman 2007: 133–134).

Rakenteellisesta näkökulmasta adverbiaali tai objekti alkukentässä riittävät siis usein luomaan nollasubjekttilauseeseen edellyttämät olosuhteet, joissa lauseen ilmaiseva asiointila toteutuu. Alkukentän adverbiaalien ja objektien lisäksi modaaliverbejä on pidetty keskeisinä nollasubjekttilauseiden finiittiverbeinä, sillä ne ilmaisevat eksplisiittisesti mahdollisuutta ja näin ollen luovat jo itsessään intensionaalisen kehyksen (esim. Laitinen 1995: 340), jossa merkitykset ovat kontekstisidonnaisia. Alkukentän adverbiaalien ja objektien tavoin modaaliverbit ovatkin osatutkimuksen *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* perusteella selvästi yleisempiä kuin avoimen yksikön 2. persoonan lauseissa, mutta kuten jo edellä on käynyt ilmi, osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* selviää, mitkä piirteet esiintyvät tyypillisesti yhdessä modaaliverbien kanssa. Vaikka suoranaiseen kieliopillistumiseen ei tässä tutkimuksessa oteta kantaa, paljastaa *Sisäinen ryhmittely* lukuisia mielenkiintoisia kolligaatioita eli kieliopillisten elementtien yhteisesiintymiä (esim. Firth 1968: 181–183; ks. myös Ivaska 2015: 27), joista vuorovaikutuslingvistiikan näkökulmasta voitaisiin

puhua vuorovaikutuksessa kehkeytyvinä ja kumuloituvina rakenteina, jotka toistuvat kerta toisensa jälkeen ja jotka kantavat aina mukanaan tietynlaisia sosiaalisia konventioita. Firthiä (1957: 11) mukaillakseni nollasubjekttilauseen tunnistaa sen seuraalaisista: tämä nollasubjekttilauseiden piirreanalyysi tuottaa uutta tietoa nollasubjekttilauseissa esiintyvien tyypillisten kieliopillisten elementtien keskinäisistä vuorovaikutussuhteista ja avaa samalla mahdollisuuksia tuleville tutkimuksille vertailla erilaisia piirreryppäitä ja sitä kautta nollasubjekttilauseiden tehtäviä esimerkiksi eri tekstilajeissa.

Nollasubjekttilauseiden kieliopillis-semanttisista piirteistä on vielä erikseen mainittava kaksi, nimittäin ehtolauseet ja konditionaalimodus, joilla molemmilla on oma roolinsa nollalle välttämättömien ja riittävien puitteiden rakentamisessa: ehtolauseet nimensä mukaisesti kehystävät lauseen ilmaisemalle asiantilalle tietyt ehdot, minkä johdosta nolla on tällaisissa konteksteissa vapaa rajoituksistaan (esim. Laitinen 1995: 339; VISK § 1351), konditionaali puolestaan liittyy alkukentän adverbiaalien ja modaaliverbien tavoin mahdollisuuden merkitsemiseen ilmaistessaan asiantilalla olevan hypoteettinen, tarkemmin sanottuna suunniteltu, ennustettu tai kuviteltu (esim. VISK § 1592). Ehtolauseet (tässä yhteydessä *jos*- ja *kun*-lauseet) eivät kuitenkaan näytä nollasubjekttilauseissa olevan tilastollisesti merkitsevästi yleisempiä kuin vertailukohdassaan avoimen yksikön 2. persoonan lauseissa – itse asiassa *jos*-lauseet ovat *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* -osatutkimuksen aineistossa avoimen yksikön 2. persoonan yhteydessä yleisempiä. Joka tapauksessa agenttiiviset predikaatit eivät ole ehtolauseissa ainoastaan mahdollisia (vrt. Laitinen 1995: 339), vaan myös huomattavan yleisiä, kuten moniulotteisen korrespondenssianalyysin tulokset *Sisäinen ryhmittely* -osatutkimuksessa osoittavat. Agenttiivisen predikaatin sisältävät nollasubjekttilauseet näyttävät myös esiintyvän usein osana laajennettua vuoroa, kuten esimerkiksi kerrontasekvenssiä.

Konditionaali puolestaan on nollasubjekttilauseiden ja avoimen yksikön 2. persoonan välisessä vertailussa käytetyn tilastollisen mallin muuttujista merkitsevin (*Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet*). Konditionaali on myös selitysvoimaltaan yksi keskeisistä piirteistä nollasubjekttilauseita sisäisesti ryhmiteltäessä (*Sisäinen ryhmittely*), ja lisäksi se on tilastollisesti merkitsevä *Nesssiivirakenteet* -osatutkimuksen logistisessa sekamallissa, jonka tuloksia käsitellään tiivistetysti kolmannen tutkimuskysymyksen yhteydessä. Konditionaali on yhdistetty nollapersoonalauseisiin esimerkiksi ’minä’-tulkintaisissa *jos*-sanalla alkavissa tai interrogaatiivisissa aikomuksen ilmauksissa sekä teemattomissa, mentaalisen finiittiverbin (esim. melko kiteytyneet *luulisi*-rakenteet) sisältävissä lauseissa (VISK § 1348, § 1350). Tämän tutkimuksen aineistossa parhaita selityksiä konditionaalien yleisyydelle lienevät esimerkiksi erilaiset suunnittelukontekstit, kuten esimerkissä (11), omien toiveiden ilmaiseminen, kuten esimerkeissä (12) ja (15), ja myös hypoteettisten tilanteiden käyttäminen retorisenä keinona argumentoitaessa jonkin

puolesta tai jotakin vastaan. Laajuudessaan ja keskeisyydessään nollasubjekttilauseiden konditionaali ansaitsisi kuitenkin vielä tulevaisuudessa perusteellisemmän analyysin tehtävistään puhutussa vuorovaikutuksessa.

2. Millaisia tehtäviä nollasubjekttilauseilla on vuorovaikutuksessa? Miten nämä tehtävät suhteutuvat nollasubjekttilauseiden viittausalaan?

Nollapersoonan kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet näkyvät myös vuorovaikutustilanteissa, kuten jo edellisen tutkimuskysymyksen yhteydessä on käynyt ilmi: konditionaalimuotoiset finiittiverbit ovat tavallisia esimerkiksi (yhteisen) toiminnan suunnittelussa, kun taas toimintaa ja tekoja ilmaisevat agenttiiviset verbit ovat vahvasti sidoksissa ehtolauseisiin ja edelleen narratiivisiin sekvensseihin, joiden aikana keskustelun normaalit vuorottelusäännöt ovat tauolla. Toisaalta nollasubjektin ja muiden avointen persoonailmausten tehtävänjako keskustelupuheessa voi toisinaan olla hyvinkin hienovarainen, sillä esimerkiksi avoimen yksikön 2. persoonan kanssa samassa vuorossa (tai sekvenssissä) esiintyvät nollasubjekttilauseet kertovat usein puhujan omista kokemuksista ja tuntemuksista tai muista aiheista, joihin muilla keskustelun osanottajilla ei välttämättä ole pääsyä (vrt. Laitinen 1995: 339). Avoimen yksikön 2. persoonan kanssa yhdessä esiintyessään nollasubjekttilauseiden kuvaamat asiantilat liikkuvat avointa yksikön 2. persoonaa yleisemmällä tasolla tai ovat luonteeltaan sellaisia, joihin puhujalla itsellään on ensisijainen pääsy, mutta nollapersoonaa voidaan tällaisissa konteksteissa käyttää myös väärinymmärrysten välttämiseksi, koska se ei mahdollista tulkintaa spesifiksi puhutteluksi (vrt. Laitinen 1995: 347–348).

Viittausalaltaan nollasubjekttilauseet ovat pohjimmiltaan avoimia, ja ne voivat käsittää puhujan, kuulijan ja kenet tahansa, joka kokee samastuvansa puheena olevaan tilanteeseen. Vuorovaikutustilanteessa nolla voidaan kuitenkin kontekstuaalisten vihjeiden perusteella tulkita myös tarkemmin esimerkiksi puhujaviitteiseksi. Nollapersoonaa on siis perinteisen käsityksen mukaan samaan aikaan referentiaalisesti epäspesifi ja indeksikaalinen. (Laitinen 1995: 355; 2006: 212, 216.) Tässä tutkimuksessa viittausalaa on käsitelty kvalitatiivisesti, eikä sitä ole yritetty operationalisoida kvantitatiivisten menetelmien tarpeisiin sopivaksi. Tutkimus paljastaa kuitenkin joitakin uusia säännöllisyyksiä viittausalasta ja kontekstuaalisten tekijöiden merkityksestä viittausalan rakentumisessa, kun tarkastellaan *Sisäinen ryhmittely* -osatuksen kolmea nollasubjekttilauseiden ryhmää vuorovaikutustilanteen näkökulmasta:

- **Narratiiviset** nollasubjekttilauseet esiintyvät tyypillisesti suhteellisen pitkissä (saman puhujan tuottamissa) sekvensseissä, ja niiden keskeiset tehtävät voidaan jakaa kolmiksi 1) puhujan sisäisen äänen ilmauksiin, 2) (yhteisen) toiminnan suunnitteluun ja 3) puhujan oman asennoitumisen ilmauksiin.

Sisäisen äänen ilmauksina nämä nollasubjekttilauseet esiintyvät osana puhujan omien henkilökohtaisten kokemusten, tekojen tai tuntemusten kuvausta, (yhteisen) toiminnan suunnittelussa niihin liittyy usein konditionaalimodus ja oman asennoitumisen ilmauksissa ne ovat osa argumentoivaa sekvenssiä. Laajennetuissa vuoroissa esiintymisen lisäksi kaikille edellä mainituille nollasubjekttilauseille on tyypillistä toimijuus ja intentionaalisuus passiivisen kokijan roolin sijaan.

- **Reaktiiviset** nollasubjekttilauseet ovat fundamentaalisesti emergenttejä (esim. Hopper 1987) eli keskustelutilanteessa kehkeytyviä ja puheena olevaan asiaan reagoivia elementtejä, joiden avulla voidaan esimerkiksi ottaa kantaa johonkin edellä mainittuun, antaa keskustelutilanteessa läsnä oleviin asioihin liittyviä direktiivejä tai pyrkiä panemaan alkuun toimintaa. Reaktiiviset nollasubjekttilauseet muodostavat usein lyhyitä vuoroja, mistä kertoo niiden taipumus sekä vuoronalkuisiin että vuoronloppuisiin asemiin, usein myös samanaikaisesti.
- **Evaluaatiivisia** nollasubjekttilauseita, joita tyypillisesti luonnehtii juuri vaikutuksenalaisen patienttipiirre (vrt. Laitinen 1995: 340), käytetään vuorovaikutustilanteessa erityisesti puheena olevien entiteettien kuvaukseen ja arviointiin. Näiden lauseiden alkukentässä on usein adverbiaali, jota kuvaus tai arviointi koskee, ja puhujan omakohtaiset kokemukset ovat usein vahvasti läsnä.

Kiteytetysti nollasubjekttilauseiden tehtävistä vuorovaikutuksessa voidaan todeta, että niissä keskeistä on jaettuus – olipa kysymyksessä sitten omien kokemusten jakaminen tai yhteinen suunnittelu, nollasubjekttilauseet tarjoavat resurssin, jonka kautta kaikkien keskustelutilanteen läsnäolijoiden on mahdollista samastua ja osallistua keskusteluun yhdenvertaisesti. Toisin sanoen nolla tarjoaa tällöin kaikille pääsyn puheenaiheeseen. Toisaalta nollaa käytetään usein myös retorisenä keinona, kun ilmaistaan omaa asennoitumista puheenaiheeseen tai otetaan kantaa johonkin puhetilanteessa esiteltyyn asiointilaan. Tällöin on syytä erottaa puhujan omiin kokemuksiin perustuvat arvioinnit ja kuvaukset yleistyksistä, jotka eivät välttämättä perustu empiriaan. Yleistävyydessään ja referentiaalisessa avoimuudessaan nollasubjekttilauseet tarjoavat voimakkaan retorisen tehokeinon, ja tästä näkökulmasta olisikin mielenkiintoista tarkastella perusteellisemmin kannanottoina käytettyjen nollasubjekttilauseiden saamia responsseja.

3. Miltä kieliopillis-semanttisilta ja kontekstuaalisilta ominaisuuksiltaan referentiaalisesti avoimet (ts. nollasubjektilliset) nesessiivirakenteet eroavat referentiaalisesti spesifeistä nesessiivirakenteista? Minkälaisia yhtäläisyyksiä tai eroja nesessiivisillä nollasubjekttilauseilla on ei-nesessiiviisin nollasubjekttilauseisiin nähden?

Nesessiivirakenteissa ei tyypillisesti esiinny nominatiivimuotoista perussubjektia, vaan genetiivisubjektia, minkä lisäksi niiden finiittiverbit ovat yksipersonaalisia eli aina yksikön kolmannessa persoonassa. Nesessiivirakenteissa tekijän ja samalla persoonan ainoa ilmaisin on siis subjekti toisin kuin perussubjektillisissa lauseissa, joissa finiittiverbeihin liittyy persoonapäätte. Tästä syystä *Nesessiivirakenteet*-osatutkimuksen lähtökohtana oli verrata subjektittomia (toisin sanoen referentiaalisesti avoimia eli nollasubjektillisiä) nesessiivirakenteita sellaisiin nesessiivirakenteisiin, joiden subjektina on 1) puheaktipronomini tai 2) kolmaspersoonainen pronomini tai substantiivilauseke.

Ensimmäisessä vertailussa nollasubjektillisten ja puheaktipronominillisten nesessiivirakenteiden välillä yhdeksästä kiinteästä muuttujasta peräti seitsemän erottaa vastemuuttujan eri arvoja toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. Toisessa vertailussa nollasubjektillisten ja kolmaspersoonaisen välillä vain yksi kiinteistä muuttujista on tilastollisesti merkitsevä, mutta lisäksi ryhmät eroavat merkitsevästi toisistaan infinitiivikomplementin lemman osalta.

Tilastollista analyysiä seuranneen laadullisen analyysin perusteella erot nollasubjektillisten ja puheaktipronominillisten nesessiivirakenteiden välillä näkyvät vuorovaikutuksen tasolla muun muassa siten, että ensin mainittuja käytetään tavallisesti esimerkiksi ehdotuksissa ja (yhteisessä) suunnittelussa sekä muissa konteksteissa, joissa puhuja jakaa omat henkilökohtaiset kokemuksensa tai toiveensa muiden puhetilanteen osallistujien kanssa ja tarjoaa paikan osallistua keskusteluun (vrt. Laitinen 1995: 355). Toisaalta nollasubjektilliset nesessiivirakenteet ovat tyypillisiä myös konteksteissa, joissa puhuja reagoi johonkin edellä sanottuun. Jos ajatellaan nesessiivisten ja ei-nesessiivisten nollasubjektilauseiden yhtäläisyyksiä, voidaan todeta, että edellä sanottuun reagoivat nesessiivirakenteet ovat usein sekä vuoronalkuisia että vuoronloppuisia ja siten verrattavissa osatutkimuksen *Sisäinen ryhmittely* reaktiivisten nollasubjektilauseiden ryhmään: molemmissa tapauksissa nollasubjektilauseet ovat usein yleistäviä, ja niitä käytetään tavallisesti esimerkiksi erilaisissa kannanotoissa, kuten esimerkissä (20).

Pelkästään kiinteiden muuttujien perusteella erot toisessa vertailussa nollasubjektillisten ja kolmaspersoonaisen nesessiivirakenteiden välillä eivät ole yhtä selkeitä kuin ensimmäisessä vertailussa, mutta satunnaismuuttujien tarkastelu kuitenkin paljastaa, että *pitää*-verbin infinitiivikomplementtina esiintyvien verbien jakaumassa on tilastollisesti merkitsevä ero. Kolmaspersoonaisen ryhmässä infinitiivikomplementtina korostuu *olla*-verbi, kun taas nollasubjektillisten (ja myös puheaktipronominillisten) nesessiivirakenteiden ryhmässä infinitiivikomplementti puuttuu kokonaan yli kymmenesosassa tapauksia. Vuorovaikutuksen tasolla nämä erot näkyvät esimerkiksi siten, että kolmaspersoonaisia nesessiivirakenteita, joissa infinitiivikomplementtina on *olla*, käytetään tavallisesti kopulalauseina eli tilojen kuvauksina. Infinitiivikomplementin puuttuminen kokonaan nollasubjektillisissa

nesessiivirakenteissa puolestaan voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tällaiset nesessiivirakenteet esiintyvät keskeytyneissä vuoroissa tai osana vierusparin jälkijäsentä. Tällaisissa nesessiivirakenteissa voikin ajatella kokijuuden ilmaisemisen korostuvan (vrt. Jaakola 2004: 259). Toisaalta on hyvä myös huomata, että infinitiivikomplementittomien nollasubjektillisten nesessiivirakenteiden toiminnan keskiössä on eri argumentti kuin infinitiivikomplementittomien referentiaalisesti spesifien nesessiivirakenteiden: edellisillä tyypillisesti adverbiaali tai objekti, jälkimmäisillä puolestaan genetiivisubjekti.

Nesessiivirakenteet-osatutkimuksen tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että erot referentiaalisesti avointen (eli nollasubjektillisten) ja spesifien nesessiivirakenteiden välillä ovat vuorovaikutuksen näkökulmasta arkikeskusteluaineistossa selkeitä: Nollasubjektillisissa nesessiivirakenteissa korostuu yhteisen toiminnan suunnittelu ja siten puhetilanteen osallistujien välisten sosiaalisten suhteiden sekä osallisuuden rakentaminen. Keskustelun muiden osanottajien tulee kuitenkin myös osallistua sosiaalisen toiminnan rakentamiseen, sillä avoin nesessiivirakenne ei tavallisesti sellaisenaan ole velvoittava, kuten nähdään esimerkissä (21). Referentiaalisesti spesifien nesessiivirakenteiden osalta kolmaspersoonaiset nesessiivirakenteet ovat itsessään melko harvinaisia ja esiintyvät hyvin selvärajaisissa käyttökonteksteissa, kun taas puheaktipronominilliset nesessiivirakenteet näyttävät painottuvan juuri sellaisiin käyttöyhteyksiin, joissa avoimilla nesessiivirakenteilla ei ole voimaa velvoittaa, toisin sanoen toiminnan suunnittelun sijaan toiminnan välttämättömyyden korostamiseen. Jatkossa olisikin mielenkiintoista esimerkiksi kartoittaa avointen nesessiivirakenteiden käyttöä muussa kuin arkikeskustelussa.

6.2 Tutkimuksen menetelmien ja tulosten arviointia

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tarkastella nollasubjektilauseita, etsiä säännöllisiä toistuvuuksia niiden kieliopillis-semanttisissa ja vuorovaikutuksellisissa ominaispiirteissä ja tämän pohjalta valaista erilaisten nollasubjektilauseiden tyypillisiä käyttöyhteyksiä ja tehtäviä arkikeskustelussa. Päästäkseni tavoitteisiin olen yhdistellyt tutkimuksessani sekä määrällisiä että laadullisia menetelmiä. Tutkimuksen onnistumisen kannalta ensisijaisen tärkeää on ollut yhtäältä selitysvoimaisten muuttujien seulonta (usein aiempaan tutkimukseen perustuen) ja toisaalta aineistoon ja tavoitteisiin sopivien tilastollisten menetelmien valitseminen. Osittain myös tilastollisten menetelmien sopivuuden arviointi puhutun kielen tutkimuksessa on kuulunut tutkimukseni tarkoitukseen.

Tutkimukseni lähtökohdalla on ollut arkikeskustelupuheen ja vuorovaikutuksen määrällinen tutkimus käyttöpohjaisen kielikäsitteilyn mukaisesti. Arkisyntietokanta morfosyntaktisine annotaatioineen on tarjonnut tällaiselle tutkimukselle erinomaiset lähtökohdat, mutta ongelmanratkaisutaidot ovat silti tulleet tarpeeseen

puhutun kielen operationalisoimisessa mitattavaan muotoon. Esimerkiksi osatutkimuksissa *Sisäinen ryhmittely* ja *Nesessiivirakenteet* olen pyrkinyt huomioimaan tilastollisessa analyysissä vuorovaikutuksen sekventiaalisen jäsentymisen nollasubjekttilauseiden näkökulmasta, eli olen luokitellut nollasubjekttilauseita sen perusteella, sijoittuvatko ne puhujan vuoron alkuun, loppuun tai keskelle, vai muodostaako nollasubjekttilause vuoron yksinään. Koska vuorot eivät kuitenkaan aina jäsenny tietokannan perustana olevissa litteraateissa esimerkiksi päällekkäispuhuntojen tai minimipalautteiden takia omiksi kokonaisuuksikseen, on tehtävässä ollut omat haasteensa. Toisaalta jo vuoron systemaattinen määrittelemine usean puhujan keskusteluissa on tehtävänä sellainen, että tämänkaltaisia annotaatioita on syytä pitää suuntaa antavana.

Tilastollisen analyysin onnistumiseksi sopivien menetelmien valitsemisen lisäksi analyysivaiheessa tehdyt ratkaisut ovat keskeisiä, ja niitä on tarkasteltava kriittisesti. On toki myös huomioitava tilastollisiin menetelmiin liittyvän tiedon karttuminen tutkimusprosessin aikana. Konkreettisen esimerkin tällaisista valinnoista ja tiedon kartumisesta muodostavat tämän väitöstutkimuksen osatutkimukset *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet*, joissa molemmissa on hyödynnetty logistista sekamallia. Ensimmäisen osatutkimuksen heikkoutena voidaan jälkikäteen tarkasteltuna pitää sitä, ettei SPSS-ohjelmalla toteutettu analyysi ole tieteellisestä näkökulmasta yhtä läpinäkyvä ja helposti toistettavissa kuin viimeisen osatutkimuksen R-ympäristössä toteutettu analyysi. Tämän lisäksi logistisen sekamallin käytössä tehdyt valinnat ovat erilaisia: Ensimmäisessä osatutkimuksessa selitettävän muuttujan jakaumissa on suuria eroja (nollasubjekti $N = 1498$ ja avoin yksikön toinen persoona $N = 192$), mutta analyysi on toteutettu kaikilla havaintoyksiköillä, eikä vinoumia ole korjattu. Viimeisessä osatutkimuksessa näin on kuitenkin tehty, kun nollasubjektillisia nesessiivirakenteita ($N = 354$) on verrattu ensin puheaktipersooniin ($N = 189$) ja sitten kolmaspersoonaisiin lauseisiin ($N = 94$), jotta ryhmien kokoerot eivät vaikuttaisi tuloksiin. Tämä ratkaisu ei kuitenkaan ole yksiselitteinen (vrt. Bresnan ym. 2007; Pühr ym. 2017).⁹ Tasaotannalla on kuitenkin pyritty mallintamaan nimenomaan ryhmien välistä vaihtelua ja minimoimaan ryhmien kokonaismäärien aiheuttamat erot.

Toisaalta eri ryhmien koot vaikuttavat analyysiin myös siten, että joissakin tapauksissa kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei voi tehdä. Näin on erityisesti

⁹ Tässä yhteydessä haluan antaa erityiskiitoksen esitarkastajille heidän asiantuntevista kommentteistaan tilastollisten analyysien suhteen. Näiden kommenttien jälkeen osatutkimuksen *Nesessiivirakenteet* logistista sekamallia on testattu käyttämällä koko otosta. Tällä tavalla tilastollinen malli stabiloituu, mutta siitä saadut tulokset eivät poikkea suuresti osatutkimuksessa esitetyistä tuloksista, vaikka joitakin eroja ilmenee. Data ja skriptit sekä artikkelissa julkaistulle että vaihtoehtoiseen aineisto-otantaan perustuvalla mallilla ovat saatavilla OSF-hakemistossa osoitteessa osf.io/yn5xg.

osatutkimuksen *Nesessiivirakenteet* pienimmän ryhmän eli kolmaspersoonaisen nesessiivirakenteiden kohdalla: erot nollasubjektillisiin nesessiivirakenteisiin ovat tiettyjen muuttujien osalta selkeitä, mutta kolmaspersoonaisia nesessiivirakenteita ei ole riittävästi, jotta niiden yhteydessä olisi ollut mahdollista tarkastella syvällisemmin sitä, miksi eroja on huomattavasti vähemmän kuin nollasubjekti- ja puheakti-pronominiryhmän välillä. Laajemmasta aineistosta olisikin mielenkiintoista tarkastella esimerkiksi sitä, minkälaisia vaikutuksia referenttien elollisuudella ja elotto-muudella mahdollisesti on deiktisesti spesifien kolmaspersoonaisen ryhmässä. Deiktisesti spesifien yksikön kolmannen persoonan lauseiden ja nollasubjektilauseiden käytön ja ominaispiirteiden systemaattinen vertailu tarjoaakin mielenkiintoisia aihioita jatkotutkimukselle.

Tutkimuksessani pyrkimyksenä on ollut se, että kvalitatiiviset ja kvantitatiiviset osa-alueet tukisivat alati toisiaan (vrt. Hashemi 2012). Fundamentaalisin ja konkreettisin esimerkki tästä on tietysti itse korpusaineiston annotointi, joka pohjimmiltaan on laadullinen. Toisaalta käytännössä yksinomaan laadullisiin havaintoihin perustuva aiempi nollapersoonatutkimus on toiminut tutkimukseni kvantitatiivisen analyysin lähtökohtana, ja tätä kvantitatiivista analyysiä ovat vuorostaan seuranneet omat laadulliset päätelmäni. Sama kuvio on toistunut myös osatutkimusten välillä, toisin sanoen tieto nollasubjektilauseista on tutkimuksen aikana jalostunut ja kumuloitunut. Tämä puolestaan näkyy myös tutkimuksen rakenteessa siten, että järjestyksessä aiempien osatutkimusten tulokset ovat ohjanneet seuraavien lähtökohtia, ja tiettyssä määrin tutkimukseni voikin sanoa edenneen aineistovetoisesti. Oman haasteensa tällaiselle lähestymistavalle tuo luonnollisesti se, että esimerkiksi aineiston annotaatioon, vuorovaikutuksen analyysiin tai tilastollisiin muuttujiin liittyvät valinnat ovat aina jossain määrin riippuvaisia tutkijasta, ja pitkän tutkimusprosessin aikana tällaisilla valinnoilla on kerrannaisvaikutuksia, mikä puolestaan vaikuttaa esimerkiksi koko tutkimuksen toistettavuuteen.

Tilastollisiin menetelmiin yhdistetään usein ajatus tilastollisesti merkitsevistä eroista, joilla voidaan perustella esimerkiksi sitä, mitkä kielenkäytössä toistuvat elementit valitaan syvällisempään käsittelyyn. Näin on myös tässä tutkimuksessa toimittu osatutkimuksissa *Kieliopillis-semanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet*, joissa tilastollisena menetelmänä on käytetty logistista sekamallia. Osatutkimuksessa *Sisäinen ryhmittely* menettelytapa on puolestaan ollut konfirmatorisen sijaan eksploratiivinen: moniulotteinen korrespondenssianalyysi paljastaa kyllä aineistosta säännöllisiä toistuvuuksia, mutta ei kerro mitään näiden toistuvuuksien tilastollisesta merkitsevyydestä (esim. Glynn 2014: 444). Osaltaan muut osatutkimukset validoivatkin moniulotteisen korrespondenssianalyysin tuloksia, sillä korrespondenssianalyysin paljastamat toistuvuudet nousevat esiin myös toisaalla. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta mainittakoon modaaliverbien tendenssi esiintyä yhden lausuman muodostamissa vuoroissa, sillä sama tendenssi on havaittavissa

myös nollasubjektillisissa nesessiivirakenteissa, kun niitä verrataan referentiaalisesti spesifeihin nesessiivirakenteisiin. Tässäkin mielessä voi perustellusti todeta tutkimuksen olevan eheä ja sen eri osien tukevan toisiaan, vaikka aineisto osin vaihtelee osatutkimusten välillä.

Aiempaan nollapersoonatutkimukseen verraten tutkimuksen oleellinen anti liittyy myös siihen, että puhujakohtainen vaihtelu on otettu huomioon lähes kaikissa osatutkimuksissa. Käytännössä tämä näkyy osatutkimuksissa *Kieliopillisesemanttiset ominaispiirteet* ja *Nesessiivirakenteet* siten, että puhuja on sisällytetty logistiseen sekamalliin satunnaisvaikutukseksi, osatutkimuksessa *Vuorovaikutuskontekstit* puolestaan siten, että tarkempaan käsittelyyn on valittu aineistosta kaksi keskustelua, joissa puhujakohtaista vaihtelua tarkastellaan esimerkiksi ristiintaulukointien avulla. Osatutkimus *Sisäinen ryhmittely* onkin ainoa, jossa puhujakohtaista vaihtelua ei huomioida, mutta toisaalta tilastollinen analyysi toimii perustana kokonaisvaltaisemmalla tasolla kuin muissa osatutkimuksissa. Silloin kun sama puhuja on tuottanut aineistoon enemmän kuin yhden tarkasteltavan yksikön, on puhujakohtaisen vaihtelun huomioiminen tutkimusasetelmassa joka tapauksessa tulosten edustavuuden näkökulmasta hyvin keskeistä (esim. Tagliamonte & Baayen 2012: 143; Winter & Grice 2021), ja samalla satunnaisvaikutusten ottaminen mukaan malliin parantaa (usein huomattavasti) tulosten tarkkuutta (esim. Gries 2015: 97). Tutkimukseni on vienyt eteenpäin vuorovaikutustutkimuksen riippumattomuutta puhujakohtaisista tendensseistä, jotka toisinaan myös nollapersoonan ja avointen ilmausten käytön yhteydessä ylipäänsä ovat suuria, kuten osatutkimuksen *Vuorovaikutuskontekstit* tulokset osoittavat. Nollapersoonalauseet eittämättä eroavat toisistaan ajassa ja paikassa, mutta tämän tutkimuksen keskeisiä tuloksia on se, min-kälaiset toistoista kehkeytyvät rakenteet eli muodon, merkityksen ja käytön sulaumat ovat nollasubjektilauseille Arkisyn-aineiston arkikeskusteluissa tyypillisimpiä.

Tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa on syytä muistaa käyttöpohjaisen kieli-käsityksen perusajatus, jonka mukaan kieli ei elä tyhjiössä, vaan sitä käytetään aina jossakin kontekstissa ja johonkin tarkoitukseen. Konteksti ja tavoitteet puolestaan luonnollisesti vaikuttavat siihen, millaista kieltä käytetään. Tätä variaatiota voidaan kuvata esimerkiksi tekstilajien näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa tekstilajina voidaan pitää arkikeskustelua, joka on määritelmällisesti tekstilajien keskuudessa melko väljä ja johon sisältyy enemmän vaihtelua kuin moneen muuhun tekstilajiin. Tätä taustaa vasten voidaan pohtia sitä, millaisia juuri arkikeskustelujen tekstilajille tyypillisiä ominaisuuksia nollasubjektilauseilla on ja missä määrin nollasubjektilauseilla on toisenlaisia ominaisuuksia toisissa tekstilajeissa. Osaltaan tämä liittyy tietysti myös siihen, miten edustavia tämän tutkimuksen tulokset ovat.

6.3 Lopuksi

Väitöstutkimukseni käsittelee nollasubjekttilauseita eri näkökulmista ja pyrkii monimenetelmäisesti muodostamaan niistä mahdollisimman kattavan kuvan: osatutkimukset tarjoavat uutta tietoa muun muassa nollasubjekttilauseiden kieliopillis-semanttisista ominaispiirteistä, erilaisista käytöistä vuorovaikutuksessa, sekventiaalisesta sijoittumisesta sekä viittausalasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Väitöstutkimukseni aihealuetta voikin kuvailla monin tavoin. Yhtäältä väitöskirjani edustaa käyttöpohjaista ja probabilistista kieliopin tutkimusta, toisaalta väitöskirjani yhdistelee perinteisesti laadullista vuorovaikutuksen tutkimusta ja korpuslingvistiikan määrällisiä menetelmiä. Teoria- ja menetelmäpohjansa ansiosta tutkimukseni kykenee valaisemaan sitä, millaisina toistuvina rakenteina nollasubjekttilauseet kielenkäytössä ilmenevät ja miten vuorovaikutustilanteet vaikuttavat rakenteiden ja niiden viittausalan kehkeytymiseen (Diessel 2017; Grafmiller ym. 2018: 2) sekä epäsuorasti myös sitä, millaisiksi kielenkäyttäjien käsitykset nollasubjekttilauseista ovat kognitiivisesti rakentuneet (vrt. Bybee 2006: 711; 2010: 9).

Tutkimukseni keskiössä on siis avoin persoonailmaus, jonka tuntomerkit ovat morfosyntaktisesti vaikeasti jäsennettävissä. Keskiössä ovat kuitenkin samalla myös persoona, persoonattomuus, tekijyys, kokijyys, yleistävyys ja intersubjektiivisuus eli subjektiivisten kokemusten jakaminen ja ymmärtäminen. Määrittelyn monimuotoisuudesta huolimatta tutkimuksen lähtökohta on kuitenkin varsin yksioikoinen: ymmärtää paremmin avointa persoonailmausta, joka on morfosyntaktisine ja semanttisine rajoituksineen kompleksinen ja typologisesta näkökulmasta (yksikön 3. persoonasta johtuen) avoimena persoonailmauksena epätyypillinen (esim. Siewierska 2004: 212). Lopuksi haluankin nostaa kokoavasti esiin havaintoja ja huomioita, jotka kiinnittyvät väitöstutkimuksen eri osa-alueisiin ja havainnollistavat sitä, miten monipuolinen osa vuorovaikutusta nollapersoona ja nollasubjekttilauseet ovat.

Vaikka väitöstutkimukseni tieteelliselle tekstille ominaisesti liikkuu usein abstraktilla tasolla ja sisältää kielitieteelle ominaista sanastoa, on sen pragmaattinen ulottuvuus ensisijaisen tärkeä. Nollasubjekttilauseet ovat keskeinen osa suomen persoonajärjestelmää ja vuorovaikutuksen kielellistä työkalupakkia. Nollasubjekttilauseita käytetään tyypillisesti tehtävissä, joissa ne esimerkiksi esittelevät oma-kohtaisia kokemuksia (ja toisinaan myös tarjoavat niitä muiden samastuttavaksi), osallistuvat (yhteiseen) suunnitteluun, tuovat (usein yleistävyydessään) esiin puhujan mielipiteitä ja näkemyksiä, ottavat kantaa tai arvioivat puheenaiheena olevia asiointiloja ja antavat toimintaohjeita eli direktiivejä.

Arkisyn-tietokannan arkikeskusteluaineistossa noin neljäkymmentä lausetta tuhannesta on nollasubjekttilauseita. Kun määrää verrataan esimerkiksi avoimeen yksikön toiseen persoonaan (Arkisyn-tietokannassa viisi lausetta tuhannesta), ero on huomattava. Kuten esimerkiksi osatutkimus *Vuorovaikutuskontekstit* osoittaa,

molempien avointen persoonailmausten käyttöön liittyy selvästi sekä yksilöllistä (idiolektaalista) että tilanteista vaihtelua. Avointa yksikön toista persoonaa eivät koske nollapersoonan rajoitukset, ja sen käytön yleistymisestä onkin pitkään esitetty olettamuksia (esim. Laitinen 2006: 230). On tietysti mahdollista, että näiden kahden avoimen persoonailmauksen yleisyyttä vertailtaessa Arkisynin otos ei täysin heijasta nykypuhekielen moninaisuutta, mutta on kuitenkin myös syytä huomata, että nollapersoonan yleisyyttä avoimen yksikön toiseen persoonan nähden selittää varmasti myös se, että sillä on puolellaan normien tuki neutraalin yleiskielen avoimena persoonailmauksena. Toisaalta, kuten tämä väitöstutkimus on osoittanut, nollasubjekttilauseita ja avointa yksikön toista persoonaa ei tulisi avoimina persoonailmauksina samastaa keskenään, vaan useissa tilanteissa niitä käytetään toisiaan täydentävinä ilmaisukeinoina.

Nollapersoonana on pohjimmaltaan kielellinen väline, jonka avulla keskustelutilanteen osanottajat voivat luoda keskinäistä yhteenkuuluvuutta, ja nollasubjekttilauseet ovat vuorovaikutuksessa olemisen ja yhteisen tekemisen sosiaalista liimaa. Monissa käyttöyhteyksissään nollasubjekttilauseet myös häivyttävät rajaa *meidän* ja *muiden* välillä ja tarjoavat keskustelijoille mahdollisuuden puhua asioista yhteisesti, jakaa kognitionsa ja kokemuksensa muiden kanssa. Nollasubjekttilauseiden ja nollapersoonan tuntemus ovat siis oleellinen osa suullista kielitaitoa ja kommunikatiivista kompetenssia, ja toisaalta ilman tätä tuntemusta puhujalla ei ole pääsyä moniin perustavanlaatuisesti yhteisiä kokemuksia ja suunnitelmia käsitteleviin sekä (toisinaan affektisiakin) kannanottoja, yleistyksiä ja arviointeja esitteleviin vuorovaikutustilanteisiin. Tämä heikentää luonnollisesti yksilön kiinnittymistä ympäristöönsä ja vaikuttaa negatiivisesti myös yksilön toimijuuteen ja osallisuuden kokemiseen. Koska on myös syytä olettaa kirjoitetun (yleis)kielen nollasubjekttilauseiden variaation ja tendenssien poikkeavan puhutusta kielestä ja arkikeskustelusta (esim. Jokela 2012), on kielen oppimisen ja oppijankielen kehityksen näkökulmasta perusteltua painottaa nimenomaan puhutulle kielelle altistumisen tärkeyttä nollapersoonan moninaisuuden omaksumisessa (vrt. Varjo & Jokela 2020).

Nollapersoonassa yhdistyvät monet vastakohdat, ja siksi se on ilmiönä äärimmäisen mielenkiintoinen: Se on referentiaalisesti avoin, mutta toisinaan selvästi ankuroituva. Muodollisesti nollasubjekttilauseen verbi on kolmannessa persoonassa, mutta kuitenkin se viittaa puhetilanteessa tyypillisesti puhetilanteen osallistujiin, ei puheenalaisiin. (Laitinen 2006: 229–231.) Nollasubjekttilauseissa yhdistyvätkin kielipiillis-semanttisten ja diskursiivisten ominaispiirteiden asettamat monisyiset rajoitukset ja viittausalan rajattomuus ja jatkumomaisuus (vrt. Uusitupa 2017: 51–54). Itse haluan tuoda jatkumovertauksen rinnalle toisen havainnollistavan kuvauksen nollapersoonan viittausalasta käyttämällä käsitettä liukuvärjätty osallisuus (viittausalan skaalamaisuudesta myös Laitinen 2006: 230), joka osaltaan korostaa nolla-

persoonan viittausalan sumeutta, hetkellisyttä ja kontekstisidonnaisuutta: Kuten liukuvärjäyksessä on mahdotonta osoittaa täsmällistä kohtaa, jossa väri vaihtuu toiseksi, on myös nollasubjekttilauseiden viittausala samalla tavalla rajoiltaan epätas-
mällinen. Jopa silloin, kun nollasubjekttilause ankkuroituu kontekstissaan, ovat ankkuroitumisen mekanismit hienosyisiä (myös Jokela 2012: 216) ja edellyttävät kielen monipuolista hallintaa, jotta nollasubjekttilauseiden kuvaamista asiainiloista voidaan neuvotella ja jotta viittausalan sumeus ja hetkellisyys eivät muodosta vuorovai-
kutuksessa esteitä keskinäiselle yhteisymmärrykselle.

Lähteet

- Altenberg, Bengt 2004: The generic person in English and Swedish: A contrastive study of 'one' and 'man'. *Languages in Contrast*, 5(1), 93–120.
- Aston, Guy 2011: Applied corpus linguistics and the learning experience. Teoksessa Vander Viana, Sonia Zyngier & Geoff Barnbrook (toim.): *Perspectives on corpus linguistics*, 1–16. John Benjamins, Amsterdam.
- Auer, Peter & Pfänder, Stefan 2011: Emergent or emerging? Teoksessa Peter Auer & Stefan Pfänder (toim.): *Constructions: Emerging and emergent*, 1–21. Berlin: De Gruyter.
- Barr, Dale J. & Levy, Roger & Scheepers, Christoph & Tily, Harry J. 2013: Random effects structure for confirmatory hypothesis testing: Keep it maximal. *Journal of Memory and Language*, 68, 255–278. <<https://doi.org/10.1016/j.jml.2012.11.001>>.
- Bates, Douglas & Maechler, Martin & Bolker, Ben & Walker, Steve 2015: Fitting linear mixed-effects models using lme4. *Journal of Statistical Software*, 67(1), 1–48. <<https://doi.org/10.18637/jss.v067.i01>>.
- Biber, Douglas 1993: Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing*, 8(4), 243–257. <<https://doi.org/10.1093/lc/8.4.243>>.
- Biber, Douglas 2015: Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. Teoksessa Bernd Heine & Heiko Narrog (toim.): *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (2nd edn), 193–224. Oxford: Oxford University Press. <<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0008>>.
- Bod, Rens & Hay, Jennifer & Jannedy, Stefanie (toim.) 2003: *Probabilistic linguistics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bresnan, Joan & Cueni, Anna & Nikitina, Tatiana & Baayen, Harald 2007: Predicting the dative alternation. Teoksessa Gerlof Bouma & Irene Kramer & Joost Zwarts (toim.), *Cognitive Foundations of Interpretation*, 69–94. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Science.
- Brezina, Vaclav & Meyerhoff, Miriam 2014: Significant or random? A critical review of sociolinguistic generalisations based on large corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 19(1), 1–28. <<https://doi.org/10.1075/ijcl.19.1.01bre>>.
- Budenz, József 1880: *Finn nyelvtan. Olvasmá nyokkal és szótárral*. Budapest: Kiadja Knoll Károly.
- Bybee, Joan 2006: From usage to grammar: The mind's response to repetition. *Language* 82(4). 711–733. <<https://doi.org/10.1353/lan.2006.0186>>.
- Bybee, Joan 2010: A usage-based perspective on language. Teoksessa *Language, Usage and Cognition*, 1–13. Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511750526.001>>.
- Bybee, Joan L. & Beckner, Clay 2015: Usage-based theory. Teoksessa Bernd Heine & Heiko Narrog (toim.): *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (2nd edn), 953–980. Oxford: Oxford University Press. <<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0032>>.
- Cheng, Winnie 2011: *Exploring Corpus Linguistics: Language in Action* (1st edn). Routledge. <<https://doi.org/10.4324/9780203802632>>.

- Chierchia, Gennaro 1995: Variability of impersonal subjects. Teoksessa Emmon Bach & Eloise Jelinek & Angelika Kratzer & Barbara H. Partee (toim.): *Quantification in Natural Languages*, 107–144. Studies in Linguistics and Philosophy 54. Springer.
- Clark, Herbert H. 1973: The language-as-fixed-effect fallacy: A critique of language statistics in psychological research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 12(4), 335–359. <[https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(73\)80014-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(73)80014-3)>.
- Corander, Aksel G. 1861: *Utkast till finsk satslära*. Wiborg: Finska Littaratusällskapet i Wiborg förlag.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Etelämäki, Marja 2015: Nominated actions and their targeted agents in Finnish. *Journal of Pragmatics*, 78, 7–24. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.12.010>>.
- De Cock, Barbara & Kluge, Bettina 2016: On the referential ambiguity of personal pronouns and its pragmatic consequences. *Pragmatics*, 26, 351–360. <<https://doi.org/10.1075/prag.26.3.01dec>>.
- de Hoop, Helen & Tarenskeen, Sammie 2014: It's all about you in Dutch. *Journal of Pragmatics*, 88, 163–175. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.07.001>>.
- Diessel, Holger 2017: Usage-based linguistic. Teoksessa Mark Aronoff (toim.): *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Oxford University Press. <<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.363>>.
- Dowty, Drew 1991: Thematic proto-roles and argument selection. *Language*, 67, 547–619.
- Du Bois, John W. 1985: Competing motivations. Teoksessa John Haiman (toim.): *Iconicity in Syntax*, 343–366. John Benjamins, Amsterdam. <<https://doi.org/10.1075/tsl.6.17dub>>.
- Egbert, Jesse & Biber, Douglas & Gray, Bethany 2022: Corpus representativeness: A conceptual and methodological framework. Teoksessa Jesse Egbert, Douglas Biber & Bethany Gray (toim.): *Designing and Evaluating Language Corpora: A Practical Framework for Corpus Representativeness*, 52–67. Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/9781316584880>>.
- Egerland, Verner 2003: Impersonal pronouns in Scandinavian and Romance. *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 71, 75–102.
- Firth, John Rupert 1957: *Papers in Linguistics 1934–51*. London: Oxford University Press.
- Firth, John Rupert 1968: *Selected Papers of J. R. Firth 1952–1959*. – Frank Robert Palmer (toim.). London: Longman.
- Ford, Cecilia E. & Thompson, Sandra A. 1996: Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. Teoksessa Elinor Ochs & Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.): *Interaction and Grammar*, 134–184. Cambridge University Press.
- Givón, Talmy 1979: From discourse to syntax: Grammar as a processing strategy. Teoksessa Talmy Givón (toim.): *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*, 81–112. Academic Press, New York. <https://doi.org/10.1163/9789004368897_005>.
- Glynn, Dylan 2014: Correspondence analysis: Exploring data and identifying patterns. Teoksessa Dylan Glynn & Justyna A. Robinson (toim.): *Corpus Methods for Semantics: Quantitative Studies in Polysemy and Synonymy*, 443–486. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Goldberg, Adele E. 2006: *Constructions at Work – The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele & Suttle, Laura 2010: Construction grammar. *Wiley interdisciplinary reviews. Cognitive science*, 1(4), 468–477.
- Grafmiller, Jason & Szmrecsanyi, Benedikt & Röthlisberger, Melanie & Heller, Benedikt 2018: General introduction: A comparative perspective on probabilistic variation in grammar. *Glossa: a journal of general linguistics* 3(1). <<https://doi.org/10.5334/gjgl.690>>.
- Gries, Stefan Th. 2015: The most under-used statistical method in corpus linguistics: Multi-level (and mixed-effects) models. *Corpora*, 10(1), 95–125. <<https://doi.org/10.3366/cor.2015.0068>>.
- Hakulinen, Auli 197: Suomen sitä: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. *Sananjalka*, 17(1), 25–41.

- Hakulinen, Auli 1987: Avoiding personal reference in Finnish. Teoksessa Jef Verschueren & Marcella Bertucelli-Papi (toim.): *The Pragmatic Perspective. Pragmatics & Beyond Companion Series*, 5, 141–154. Amsterdam: John Benjamins.
- Hakulinen, Auli 2001: On some uses of the discourse particle *kyllä* in Finnish conversations. Teoksessa Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.): *Studies in Interactional Linguistics* 10, 171–198. Philadelphia: John Benjamins. <<https://doi.org/10.1075/sidag.10.09hak>>.
- Hakulinen, Auli 2012: Näkökulmia suomen kieltolauseen sanajärjestyksen määräytymiseen. Teoksessa Reili Argus & Annika Hussar & Tiina Rütmaa (toim.): *Pühendusteos Emeriitprofessor Mati Hindi 75. Sünnipäevaks: Tallinna Ülikooli Eesti Keele Ja Kultuuri Instituudi Toimetised*, 14, 20–44. Tallinn: Tallinn University Press.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Auli & Karttunen, Lauri 1973: Missing persons: On generic sentences in Finnish. Teoksessa Claudia W. Corum & T. Cedric Smith-Stark & Ann Weiser (toim.): *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 157–171. Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.
- Harjunpää, Katariina & Niemi, Jarkko & Sorjonen, Marja-Leena 2020: Keskustelunanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka. Teoksessa Milla Luodonpää-Manni & Markus Hamunen & Reetta Konstenius & Matti Miestamo & Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.): *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*, 896–941. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hashemi, Mohammad R. 2012: Reflections on mixing methods in applied linguistics research. *Applied Linguistics*, 33(2), 206–212. <<https://doi.org/10.1093/applin/ams008>>.
- Heine, Bernd & Claudi, Ulrike & Hünemeyer, Friederike 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. University of Chicago Press, Chicago.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja konteksti. *Virittäjä*, 112(2), 186–206.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2014a: Agreement or crystallization: Patterns of 1st and 2nd person subjects and verbs of cognition in Finnish conversational interaction. *Journal of Pragmatics*, 63, 63–78. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.11.011>>.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2014b: Searching for motivations for grammatical patterns. *Pragmatics*, 24, 453–476. <<https://doi.org/10.1075/prag.24.3.02hel>>.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Johansson, Marjut 2008: Construing reference in context: Non-specific reference forms in Finnish and French discussion groups. Teoksessa Maria de los Ángeles Gómez González & J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (toim.): *Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and Cognitive Perspectives*, 27–50. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Laitinen, Lea 2006: Person in Finnish: Paradigmatic and syntactic perspectives. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the Human Perspective: Case, Space, and Person in Finnish. Current Issues in Linguistic Theory*, 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- Hopper, Paul J. 1987: Emergent grammar. *Berkeley Linguistics Society*, 13, 139–157. Berkeley. <<https://doi.org/10.3765/bls.v13i0.1834>>.
- Hopper, Paul J. 1988: Emergent grammar and the a priori grammar postulate. Teoksessa Deborah Tannen (toim.): *Linguistics in Context*, 117–134. Norwood, N. J.: Ablex.
- Hopper, Paul J. 1998: Emergent grammar. Teoksessa Michael Tomasello (toim.): *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure, Volume I*, 155–175. Mahwah (N.J.): Lawrence Erlbaum Associates.
- Hopper, Paul J. & Thompson, Sandra A. 1980: Transitivity in grammar and in discourse. *Language*, 56, 251–299.
- Hopper, Paul J. & Thompson, Sandra A. 1984: The discourse basis for lexical categories in universal grammar. *Language*, 60, 703–752.

- Hunston, Susan 2022: *Corpora in Applied Linguistics* (2nd edn). Cambridge: Cambridge University Press.
- Huumo, Tuomas 2007: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. *Emakeele seltsiraamat*, 53, 163–180.
- Ivaska, Ilmari 2015: *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakenneanalyysi*. Turun yliopiston julkaisuja C409. Turku: Turun yliopisto.
- Jaakola, Minna 2004: *Suomen genetiivi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 995. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jahnsson, A. W. 1871: *Finska språkets satslära. För läroverkens behof*. Näköispainos. 2000. Helsinki: Yliopistopaino. Helsingfors: Finska Litteratursällskapets tryckeri.
- Jahnsson, A. W. 1892: *Finska språkets satslära. För skolornas behof*. Teoksessa *Suomen Wanhat Kieliopit* 7. Tredje upplag. Helsingfors: Finska Litteratursällskapets tryckeri.
- Jacobson, Roman 1984: Shifters, verbal categories and the Russian verb. Teoksessa Linda R. Waugh & Morris Malle (toim.): *Russian and Slavic Grammar: Studies 1931-1981*, 41–58. Berlin/Boston: De Gruyter, Inc.
- Jantunen, Jarmo Harri 2009: Ei pelkästään mielikuvituksen puutteen vuoksi – Kieliaineistojen systemaattinen käyttö kielentutkimuksessa. *Virittäjä*, 113, 101–113.
- Jokela, Hanna 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa: Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis C/334. Turku: Turun yliopisto.
- Jokela, Hanna & Plado, Helen 2015: Subjects under generic conditions. Implied subjects in Finnish and Estonian if-clauses. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Tuomas Huumo (toim.): *Subjects in constructions – canonical and non-canonical*, 43–72. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Joronen, Piia 2007: *Ärsyttävä kieli. Puhekieleen kohdistuvat affektiset kannanotot Ilta-Sanomien verkkokeskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kangasniemi, Heikki 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kauppinen, Anneli 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kitagawa, Chisato & Lehrer, Adrienne 1990: Impersonal uses of personal pronouns. *Journal of Pragmatics*, 14, 739–759. <[https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90004-W](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90004-W)>.
- Koskinen, Yrjö 1860: *Finska språkets satslära: ett försök*. Åbo: J. W. Lillja.
- Laberge, Suzanne & Sankoff, Gillian 1979: Anything 'you' can do. Teoksessa Talmy Givón (toim.): *Discourse and Syntax*, 419–440. New York: Academic Press. <<https://doi.org/10.9783/9781512809589-017>>.
- Lauranto, Yrjö 2014: Imperatiivi, käsky, direktiivi: Arkikeskustelun vaihtokaupakielioppia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 1993: Nesessiivirakenne, kieliopillistuminen ja subjektiivisuus. *Virittäjä*, 97, 149–170.
- Laitinen, Lea 1995: Nollapersoona. *Virittäjä*, 99, 337–358.
- Laitinen, Lea 2006: Zero person in Finnish: A grammatical resource for construing human reference. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.): *Grammar from the Human Perspective: Case, Space, and Person in Finnish. Current Issues in Linguistic Theory*, 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- Langacker, Ronald 1987: *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Laury, Ritva & Helasvuo, Marja-Liisa 2016: Disclaiming epistemic access with 'know' and 'remember' in Finnish. *Journal of Pragmatics*, 103, 80–96. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.07.005>>.
- Le Roux Brigitte & Rouanet, Henry 2010: *Multiple Correspondence Analysis*. SAGE Publications, Inc.

- Leech, Geoffrey 2007: New resources, or just better old ones? The Holy Grail of representativeness. Teoksessa Carolin Biewer & Marianne Hundt & Nadja Nesselhauf (toim.): *Corpus Linguistics and the Web*, 133–149. Amsterdam – New York: Rodopi. <https://doi.org/10.1163/9789401203791_009>.
- Lehtinen, Tapani 1983: Suomen konditionaalien morfologisesta ja semanttisesta motivaatiosta. *Virittäjä*, 87, 482–507.
- Leino, Pentti & Östman, Jan-Ola 2008: Language change, variability and functional load. Finnish genericity from a constructional point of view. Teoksessa Jaakko Leino, *Constructional reorganization*, 37–54. Amsterdam: John Benjamins.
- Leinonen, Marja 1983: *Generic zero subjects in Finnish and Russian* Scando-Slavica, Tomus 29. Munksgaard, Copenhagen.
- Lindström, Liina & Uibo, Kristel 2017: Syntactic variation in ‘need’-constructions in Estonian dialects. *Nordic Journal of Linguistics*, 40, 313–349. <<https://doi.org/10.1017/S0332586517000191>>.
- Lindström, Liina & Vihman, Virve-Anneli 2017: Who needs it? Variation in experiencer marking in Estonian ‘need’-constructions. *Journal of Linguistics*, 53, 1–34. <<https://doi.org/10.1017/S0022226716000402>>.
- Mandelbaum, Jenny 2013: Storytelling in conversation. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers, *The Handbook of Conversation Analysis*, 492–507. Chichester: Wiley-Blackwell. <<https://doi.org/10.1002/9781118325001.ch24>>.
- McEnery, Tony & Hardie, Andrew 2012: *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moltmann, Friederike 2006: Generic one, arbitrary PRO, and the first person. *Natural Language Semantics*, 14, 257–281.
- Nenadic, O. & Greenacre, M. 2007: Correspondence analysis in R, with two- and three-dimensional graphics: The ca package. *Journal of Statistical Software*, 20(3), 1–13.
- Nielsen, Søren & Fosgerau, Christina & Jensen, Torben 2009: From community to conversation – and back. Exploring the interpersonal potentials of two generic pronouns in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia*, 41, 116–142. <<https://doi.org/10.1080/03740460903364151>>.
- Niemi, Jarkko 2015: *Myönnyttelyn käytänteitä: Erimielisyys ja yhteisymmärryksen rakentaminen vuorovaikutuksessa*. Helsingin yliopisto.
- Ojutkangas, Krista 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. *Virittäjä*, 112, 276–284.
- Ono, Tsuyoshi & Thompson, Sandra A. 1995: What can Conversation tell us about Syntax? Teoksessa P. Davis, *Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes* (Osat/vuosik. Current Issues in Linguistic Theory, vol. 102, 213–271. Amsterdam: John Benjamins. <<https://doi.org/10.1075/cilt.102.07ono>>.
- Pajunen, Anneli 2001: *Argumenttirakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Penttilä, Aarni 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- Pinker, Steven 1994: *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*. New York: Harper.
- Pinker Steven & Jackendoff, Ray 2005: The faculty of language: What’s special about it? *Cognition*, 95, 201–236.
- Posio, Pekka 2016: You and we: Impersonal second person singular and other referential devices in Spanish sociolinguistic interviews. *Journal of Pragmatics*, 99, 1–16.
- Puhr, Rainer & Heinze, Georg & Nold, Mariana & Lusa, Lara & Geroldinger, Angelika 2017: Firth’s logistic regression with rare events: accurate effect estimates and predictions? *Statistics in Medicine*, 36, 2302–2317. <<https://doi.org/10.48550/arXiv.2101.07620>>.
- R Core Team 2020: R: A language and environment for statistical computing. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. <<https://www.R-project.org/>>
- Ragnarsdóttir, Hrafnhildur & Strömqvist, Sven. 2005: The development of generic maður/man for the construction of discourse stance in Icelandic and Swedish. *Journal of Pragmatics*, 37, 143–155. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2004.08.007>>.
- Rouhikoski, Anu 2020: Nollapersoonan Kelan virkailijoiden direktiiveissä. *Virittäjä*, 124(3), 320–351.

- Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50, 696–735.
- Sampson, Geoffrey 2013: The empirical trend: Ten years on. *International Journal of Corpus Linguistics*, 18(2), 281–289. <<https://doi.org/10.1075/ijcl.18.2.05sam>>.
- Schegloff, Emanuel A. 1991: Conversation analysis and socially shared cognition. Teoksessa Lauren B. Resnick & John M. Levine & Stephanie D. Teasley (toim.): *Perspectives on Socially Shared Cognition*, 150–171. American Psychological Association, Washington D.C. <<https://doi.org/10.1037/10096-007>>.
- Seilonen, Marja 2013: *Epäsuora henkilööän viittaaminen oppijansuomessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Selting, Margret & Couper-Kuhlen, Elizabeth 2001: Introducing interactional linguistics. Teoksessa Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.): *Studies in Interactional Linguistics*, 1–22. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Co. <<https://doi.org/10.1075/sidag.10.02cou>>.
- Seppänen, Eeva-Leena 1997: Osallistumiskehikko. Teoksessa Liisa Tainio (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*, 156–176. Tampere: Vastapaino.
- Setälä, Eemil Nestor 1892: *Finska språkets satzlära. Till läroverkens tjänst*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Setälä, Eemil Nestor 1898: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi oppikoulua ja omin päin opiskelua varten*. Helsinki: Otava.
- Shore, Susanna 1986: *Onko suomessa passiivia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siewierska, Anna 2004: *Person*. New York: Cambridge University Press.
- Siewierska, Anna 2008: Ways of impersonalizing: Pronominal vs verbal strategies. Teoksessa Maria de los Ángeles Gómez González & J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (toim.): *Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and cognitive perspectives*, 3–26. Amsterdam: John Benjamins.
- Silverstein, Michael 1976: Shifters, linguistic categories, and cultural description. Teoksessa Keith H. Basso & Henry A. Selby (toim.): *Meaning in Anthropology*, 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Sinclair, John 2004: *Trust the Text: Language, Corpus and Discourse*. London: Routledge.
- Suomalainen, Karita 2020: *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis C/499. Turku: Turun yliopisto.
- Tagliamonte, Sali A. & Baayen, R. Harald 2012: Models, forests, and trees of York English: Was/were variation as a case study for statistical practice. *Language Variation and Change*, 24, 135–178. <<https://doi.org/10.1017/S0954394512000129>>.
- Thompson, Sandra A. & Hopper, Paul J. 2001: Transitivity, clause structure, and argument structure: evidence from conversation. Teoksessa Joan L. Bybee & Paul J. Hopper (toim.): *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*, 27–60. John Benjamins Publishing Company.
- Tognini-Bonelli, Elena 2001: *Corpus Linguistics at Work*. SCL 6. Amsterdam: John Benjamins.
- Tuomikoski, Risto 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. *Virittäjä*, 75, 146–152.
- Uusitupa, Milla 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no 117. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Váradi, Tamás 2001: The linguistic relevance of corpus linguistics. Teoksessa Paul Rayson & Andrew Wilson & Tony McEnery & Andrew Hardie & Shereen Khoja (toim.): *Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 Conference*, 13, 587–593. Lancaster University: UCREL Technical Papers.
- Varjo, Mikael & Jokela, Hanna 2020: Nollasubjekttilauseiden luontevuus suomenoppijoiden näkökulmasta. *Lähivördlusi. Lähivertailuja*, 30, 207–242. <<https://dx.doi.org/10.5128/LV30.06>>.
- Vilkuna, Maria 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- VISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Väänänen, Milja 2016: *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis C/430. Turku: Turun yliopisto.
- Winter, Bodo 2013: Linear models and linear mixed effects models in R with linguistic applications. ArXiv, abs/1308.5499. <<https://doi.org/10.48550/arXiv.1308.5499>>.
- Winter, Bodo & Grice, Martine 2021: Independence and generalizability in linguistics. *Linguistics*, 59(5), 1251-1277. <https://doi.org/10.1515/ling-2019-0049>.
- Zinken, Jörg & Ogiermann, Eva 2011: How to propose an action as objectively necessary: The case of Polish *trzeba x* ("one needs to x"). *Research on Language and Social Interaction*, 44(3). 263–287. <<https://doi.org/10.1080/08351813.2011.591900>>.
- Zobel, Sarah 2016: A pragmatic analysis of german impersonally used first person singular 'ich'. *Pragmatics*, 26(3), 379–416. <<https://doi.org/10.1075/prag.26.3.03zob>>.

Liitteet

Liite 1. Litterointimerkit.

Sävelkulku

Prosodisen kokonaisuuden lopussa

.	laskeva intonaatio
;	lievästi laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
<	glottaaliklusiili

Prosodisen kokonaisuuden alussa tai sisällä

↑	sana tai tavu lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	sana tai tavu lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>niin</u>	äänteen tai tavun painotus

Päällekkäisyydet ja tauot

[	päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko (vähemmän kuin 0.2 sekuntia)
(0.5)	mikrotaukoa pidempi tauko; pituus sekunnin kymmenesosina
=	kaksi vuoroa liittyy toisiinsa saumatta

Puhenopeus, äänen voimakkuus ja äänen laatu

><	nopeutettu jakso
<>	hidastettu jakso
joo:	äänteen venytys
oo	muuta puhetta vaimeampi jakso
JOO	äänen voimistaminen
#	nariseva ääni
@ @	äänen laadun muutos

Hengitys ja nauru

.hhh	sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh	ulohengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
.joo	sana lausuttu sisäänhengittäen
j(h)oo	sana lausuttu nauraen
£joo£	hymyillen lausuttu jakso

Muita merkkejä

jo-	sana jää kesken
(joo)	epäselvästi kuultu sana tai jakso
(-)	sana tai jakso, josta ei ole saatu selvää
((nauraa))	litteroijan kommentteja ja selityksiä

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

ISBN 978-951-29-9166-2 (Painettu)
ISBN 978-951-29-9167-9 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen)